

KAKO DO DRUGAČNE POLITIKE?

Predlogi in postopki za spremembo volilnega sistema

HOMMAGE À TOMAŽ PENGOV

Esej Milana Dekleve

V DRŽAVI DANSKI NI VEČ GNILEGA

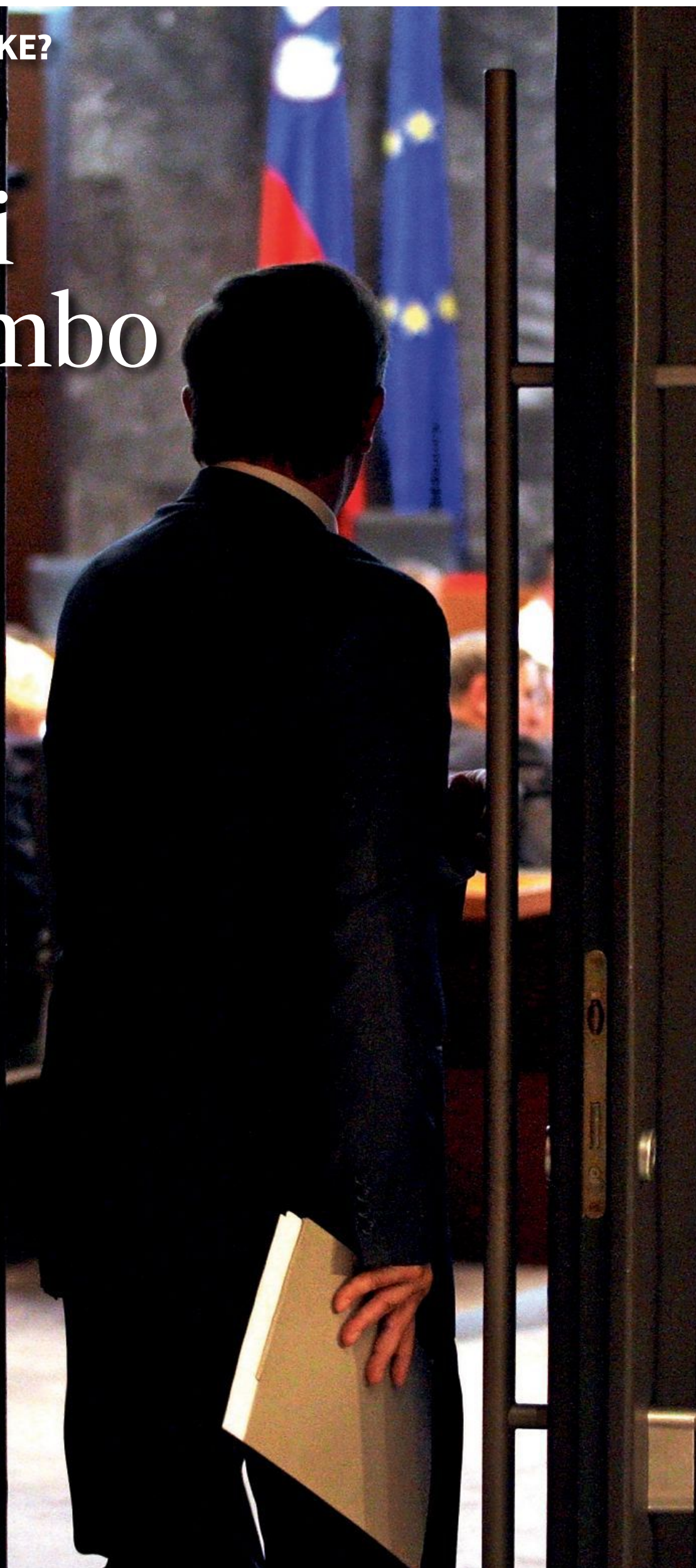
Andrej Blatnik o Oblasti

PRIČIGIN - FESTIVAL ZGODB

Intervju z Renatom Baretičem

SLOVENSKA UMETNOST 1968-2013

V konjušnici Vile Manin

V aprilski številki preberite:

- „Maja Megla **Intervju z Miro Delavec**, avtorico prve slovenske knjige o Tuaregih
- „Dejan Vodovnik **Ivo Sanader**, vzpon in padec
- „Vesna Milek **Tomaž Pandur** pred ljubljansko premiero (portret)
- „Polona Malovrh, Jože Suhadolnik **Trboveljski rudarji med stavko**
- „Vasja Badalič **Venezuela v ognju protestov**
- „Ali Žerdin **Pajdaški kapitalizem po slovensko**

**REVIJA
+ KNJIGA
Samo
resnica**

CENA: 8,99 EUR

Revijo s priloženo knjigo je mogoče kupiti le na izbranih prodajnih mestih.

Naročite se na revijo v letu 2014
in pridobite 25 % popusta.

080 11 99 | 01 47 37 600
narocnine@delo.si | www.delo.si

Splošni pogoji in pogoji naročanja so objavljeni na www.trgovina.delo.si.

**DELO
DE
FACTO**

ZVON

4 MOTRILEC VESOLJA, KI JE ZAIGRAL Z ORFEJEM

Dan po izidu te številke *Pogledov* bo v Kinu Šiška spominski koncert ob slovesu Tomaža Pengova, ki je v taisti dvorani odigral tudi svoj zadnji večji nastop. Plakat za koncert je izdelal Matjaž Vipotnik, oblikovalec ovitka za Pengovov prvi album *Odpotovanja*, za tekst o pesniku in iskalcu »tistega, česar ne more izreči«, pa smo prosili avtorja spremnega besedila na taistem ovitku, **Milana Deklevo**.

6-7 ZAMEJENA KRAJINA SLOVENSKE UMETNOSTI

Aleksander Bassin je bil selektor obsežne pregledne razstave slovenske umetnosti 1968–2013 v furlanski Vili Manin. Zakaj razstava ni tako bleščeča, kot se zdi na prvi pogled, razmišlja **Vladimir P. Štefanec**.

7 MED PROKREACIJO IN PROLETARIATOM

Poplavi knjig o najrazličnejših vidikih hrane se je pridružila še knjiga, ki jo je dr. Svetlana Slapšak posvetila zelju. Gre za eruditsko, četudi zaradi umanjkanja poante ne povsem dognano delo, ugotavlja **Maruša Ivančič**.

8 OBLAST NA DANSKEM IN PRI NAS

Te dni se izteka tretja sezona danske TV-nadaljevanke *Oblast*, ki je pred ekrane spet pritegnila tako rekoč kolektivnega gledalca. Pisatelj in urednik **Andrej Blatnik** in projektni vodja iz marketinške agencije **Domen Uršič** se sprašujeta o vzrokih za našo fascinacijo nad političnimi manirami, ki se zdijo kot z drugega planeta, čeprav gre za državo, ki je skupaj s Slovenijo članica Evropske unije.

9-10 PORTRET NEKEGA JEZIKOSLOVCA

Biti jezikoslovec je stanje duha – ugotovitev, ob kateri dr. Ranko Bugarski, redni profesor Filozofske fakultete v Beogradu, ki je sredi aprila obiskal Ljubljano, kar zaploska od navdušenja, o profesorju in njegovem delu pa piše **Agata Tomažič**.

11-20 PROBLEMI
PREDLOGI IN
POSTOPKI ZA
SPREMEMBO
VOLILNEGA SISTEMA

V državnem zboru bo 5. maja javna razgrnitev predlogov za izboljšave volilnega sistema, ki jih bodo predstavile tako parlamentarne stranke kot predstavniki civilne družbe. Med slednjimi je tudi predlog nekdanjega predsednika državnega sveta dr. Ivana Kristana in kolegov, brez dvoma pa se bo na povsem odprti

tribuni znašel tudi kakšen precej izviren politični sanjač. Navzlic zelo odprtemu formatu, ki utegne kdaj preskočiti meje možnega, kdaj pa tudi potrpljenja, gre za izjemno resno in tudi občutljivo temo, ki se dotika samih temeljev delovanja demokracije pri nas. Ob lanskih vstajah se je veliko govorilo o spremembah političnega sistema in o bolj demokratičnih političnih pravilih, a od vsega ni ostalo skoraj nič – razen nekaj novoustanovljenih strank (Solidarnost, Inicijativa za demokratični socializem), ki se pripravljajo na igro po obstoječih pravilih. O tem, da so ta pravila vsaj pomanjkljiva, če že ne kar katastrofalna, se strinjajo skoraj vsi sogovorniki in avtorji v tematskem bloku o volilnem sistemu in njegovih alternativah. K besedi smo povabili predsednico Ustavne komisije Državnega zbora RS **Mašo Kociper**, tudi predlagateljico javne predstavitve 5. maja, in predsednika državnozborskega Odbora za pravosodje, **mag. Branka Grimsa**, oba tudi zagovornika zelo različnih volilnih sistemov, prva le korigiranega proporcionalnega, drugi radikalno drugačnega večinskega. Kombinacijo obeh, predvsem pa strastno kritiko dveh desetletij slovenskega parlamentarizma, predstavlja filozof in sociolog **Emil Milan Pintar**, eleganten zagovor ameriške in evropske demokratične tradicije pa je napisal diplomat in univerzitetni učitelj **dr. Iztok Simoniti**. Izpostavljamo tudi dve samonikli državljanski pobudi ekonomista **Vilija Kovačiča**, eno za državljansko korekcijo strankarskega parlamenta, drugo zoper zahtevano overjanje podpisov na upravnih enotah, **Agata Tomažič** pa je prebrala knjižico Koga naj volim? Tadevža Roperta.

20-21 VZAJEMNOST

FESTIVAL ZGODB

Od leta 2007 v Splitu poteka vsakoletni festival pripovedovanja zgodb Pričigin. Z njegovim soustanoviteljem, pisateljem Renatom Baretičem, se je pogovarjala **Đurđa Strsoglavec**.

21-22 KRITIKA

KNJIGA: Avgust Demšar: Miloš (Tina Vrščaj)
KINO: Banditenkinder, r. Maja Weiss (Denis Valič)
ODER: Minkus/Petipa: Don Kihot (Tina Šrot)
KONCERT: Predihano 3 (Tomaž Gržeta)

23 MCENZIJE

MARKO CRNKOVIČ: Lahkoda mož beseda, zvok an sich, ta Jesih

NASLOVNICA

Kdo in kako pride v državni zbor, je vprašanje nosilne teme te številke, ki se ukvarja z idejami in zelo zapletenimi postopki za spreminjanje volilnega sistema. V parlamentu in v civilni družbi zamisli ne manjka, težje je s politično voljo za njihovo udejanjenje.
Foto Roman Šipič

pogledi

štirinajstdnevnik za umetnost, kulturo in družbo
izhaja vsako drugo in četrto sredo v mesecu

Pogledi ISSN 1855-8747
Leto 5, številka 8

ODGOVORNI UREDNIK: Boštjan Tadel
NAMESTNICA ODGOVORNEGA UREDNIKA:
Agata Tomažič
LEKTORICA, REDAKTORICA: Eva Vrbnjak
STALNI SODELAVEC: Matic Kocijančič
FOTOGRAFIJA: Jože Suhadolnik
TEHNIČNI UREDNIK: Matej Brajnik
OBLIKOVNA ZASNOVA: Ermin Mededović
OBLIKOVANJE GLAVE ČASOPISA: Matevž Medja
NASLOV UREDNIŠTVA
Pogledi, Dunajska 5, 1000 Ljubljana
T: 01/4737 290
F: 01/4737 301
E: pogledi@delo.si
S: www.pogledi.si

IZDAJATELJ: Delo, d. d., Dunajska 5, Ljubljana
PREDSEDNICA UPRAVE DELA, D. D.: Irma Gubanec
TISK: Delo, d. d., Tiskarsko središče
NAROČNINE IN REKLAMACIJE:
T: 080/11 99, 01/4737 600, E: narocnine@delo.si
DIREKTORICA TRŽENJA
Dragica Grilj, T: 01/47 37 463, F: 01/47 37 504,
E: dragica.grilj@delo.si
Oglasno trženje, Dunajska 5, Ljubljana:
T: 01/47 37 501, F: 01/47 37 511, E: oglasi@delo.si
SKRBNICA BLAGOVNE ZNAMKE: Monika Povšič,
T: 01/473 74 35, F: 01/473 74 06, E: monika.povsic@delo.si
DIREKTORICA MARKETINGA
Dolores Podbevšek Plemeniti, T: 01/47 37 580,
F: 01/47 37 406, E: dolores.plemeniti@delo.si
TISK: Delo, d. d., Dunajska 5, Ljubljana, Tiskarsko središče
ŠTEVILO NATISNjenih izvodov: 6000

Vse pravice so pridržane. Ponatis celote ali posameznih delov na katerem koli mediju je dovoljen samo s predhodnim pisnim dovoljenjem izdajatelja in navedbo vira.

Mestna občina
Ljubljana

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA KULTURO

Pogleda sofinancirata Mestna občina Ljubljana in Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije. Pogledi so začeli izhajati 7. aprila 2010 v okviru projekta Ljubljana – svetovna prestolnica knjige 2010.

Časopis Pogledi izhaja dvakrat mesečno, julija, avgusta in decembra pa enkrat mesečno dvojna številka. Letna naročnina s 25-odstotnim naročniškim popustom je 49,35 EUR z DDV, za naročnike Dela in Nedela s 40-odstotnim naročniškim popustom pa 39,47 EUR z DDV. V naročnino je vključena dostava na dom na območju Slovenije. Letna naročnina za tujino zajema naročnino in pripadajočo poštnino. Odpovedi naročnine sprejemamo samo v pisni obliki; odpovedi, prejete do 25. v mesecu, upoštevamo ob koncu meseca oz. ob koncu obdobja, za katero je plačana naročnina. Cenik in splošni pogoji za naročnike so objavljeni na www.etratika.delo.si.

MOTRILEC VESOLJA, KI JE ZAIGRAL Z ORFEJEM

Dan po izidu te številke *Pogledov* bo v Kinu Šiška spominski koncert ob slovesu Tomaža Pengova, ki je v taisti dvorani odigral tudi svoj zadnji večji nastop. Plakat za koncert je izdelal Matjaž Vipotnik, oblikovalec ovitka za Pengovov prvi album *Odpotovanja*, za tekst o pesniku in iskalcu »tistega, česar ne more izreči«, pa smo prosili avtorja spremnega besedila na taistem ovitku.

MILAN DEKLEVA

FOTO MIŠO ČADŽ

O TEM, KAKO JE ZVEN REŠIL POMEN

Takoj ko začnem razmišljati o pesmih Tomaž Pengova, se soočim s protislovjem: stih, ki so izšli na albumu *Odpotovanja*, so nastajali v zgodnjih sedemdesetih letih prejšnjega stoletja, v času visokega modernizma. Kljub partijsko vodenemu zgražanju nad besednim razkrojem, sta takrat v svetu leposlovja zmagovala eksperiment in navdušenje nad avantgardistično igro z jezikom. V javnosti so odmevale pesniške provokacije, ki so se požvižgale na tradicionalne vrednote in besedni purizem. Jez, ki so ga zgradili utrujeni čuvarji revolucije, je popustil, svet so preplavile nove želje in do tedaj neznana zadovoljstva. Samovolja umetnikovega rokovanja z izraznimi sredstvi je postala ustvarjalni temelj.

Če ne bi bilo glasbe, bi tihe, vase zazrte meditativne pesmi Tomaža Pengova životarile na robu modernistično usmerjene literature. Morda bi jih kakšen zagrizen privrženec novotarij uvrstil v razdelek »konservativni intimizem«, potem bi hitro utonile v pozabo. Če ne bi bilo glasbe, bi Tomaževe besede izzvenele v tišino, preglasila bi jih hrupna kulisa sveta, ki je iz obdobja industrijske produkcije stopal v obdobje obvladovanja množičnih komunikacij.

Kako zanimivo! Glasba, umetnost izzvenevanja, ume-tnost ekstatične sedanjosti, je objela besede in jih rešila pozabe. Še več. Glasba je besedam vrnila pravico do preteklosti, do poetičnega spomina, do dialoga z davnino. V

pesmih Tomaža Pengova je sedanost zazvenela v objemu tistega, kar je minilo in je bilo v preteklosti stalnica poetičnega ustvarjanja. Poslušalcem, ki so prisluhnili Tomaževim nastopom, se ni zdelo prav nič čudnega, da je pevec na prašnih obrobjih sveta iskal izgubljene motive, legende in mite. Zdelo se jim je legitimno, da je bil očaran z ustaljeno ikonografijo besednih podob in motivov, z iskanjem sozvočij, skrite somernosti in ritmičnega skladja. Začarala jih je skrivnost pevca, ki se je poskušal skozi gozd naključij prebiti do srca neznane usode, po kateri utripa svet. Zunanja podoba tega utripanja je kristalni red fraktalov, matematičnih aksiomov, lepota zlatega reza. Tomaž Pengov je poskušal v svojih pesmih obuditi spomin na izgubljene in pozabljene stvari in načela, ki so se človeku začela izmikati. Tega ni mogel storiti drugače kot s pogledom nazaj, v čas, ko nihilizem subjektivizma še ni obvladoval človekove misli in srca. Naredil je nekaj takšnega, kar so storili trubadurji ob svitu renesanse. Obrat, ki ga je napovedal humanizem s postavitvijo človeka v središče sveta, so čutili kot izgubo in dobiček. Človek je izgubil vero v metafizično veljavnost božjega načrta, dobil pa občutek moči, s katero se je polotil razjasnjevanja neznane, temnega in nepreglednega sveta. Trubadurji so vedeli, da izpolnjena ljubezen prinese opoj, a tudi razočaranje, zato so opevali tisto, kar je bilo prej, pred-igra neuresničene in neuslišane ljubezni. Le neizpolnjene

ljubezni se še drži dih božje popolnosti. V modernem svetu bi bilo trubadursko iskanje svete esence ljubezni nekaj nečloveškega, zelo človeško pa je čustvo razdvojenosti in ustvarjalnega dvoma. Stvari, ki jih pesnik izpove, so morda manj pomembne od tistega, česar ne more izreči. Stvari so – temu ni mogoče ubežati – vedno hipne, minljive stvari. Vezane so na bivanjski dogodek, eksistencialno potrebo posameznika, da se preseže v drugem, v stremljenje, da bi srečeval bitja, ki mu jih bo naklonila pot. O tem je vztrajno prepeval Tomaž Pengov. Podobno kot Jacques Brel ali Leonard Cohen je bil trmasti trubadur odčaranega sveta. Ni bil očaran s seboj, ampak s potjo, ki ga je vodila v neznane pokrajine duha.

MOTRILEC VESOLJA NA MAGNETNIH POLJIH

S Tomažem sva stopila v sobo na Prešernovi ulici 1. »Moj oče se ukvarja z znanostjo in to je njegov delovni kabinet,« mi je rekel prijatelj. Osupel sem obstal: v prostoru brez pohištva (le v kotu je bila nekakšna meniška postelja) so stali kupi strojnih elementov in kovinskih drobnarij, najrazličnejših magnetov in modelov vesolja. Modeli našega osončja in drugih ozvezdij so bili takšni, kot jih poznamo iz zgodovinskih učbenikov fizike in astronomije. Za trenutek se mi je zdelo, da sem stopil v čas Kopernika, Galileja, Bruna ali Tycha Braheja.

Tudi Tomažev oče, osamljeni in nepriznani raziskovalec vesolja, je bil obrnjen nazaj. Bil je prepričan, da je sodobna fizika, navdihnjena z Einsteinovo relativnostno teorijo, spregledala pomen magnetizma. V svojih predavanjih je zagovarjal mnenje, da se je treba vrniti k odkritjem velikih klasičnih fizikov. Menil je, da je skrivnost vesolja mogoče razumeti le z raziskovanjem elektromagnetnih povezav med planeti in osončji. Dokazoval je, da delci snovi lahko na velikih razdaljah potujejo brez ogromnih energijskih izgub le po silnicah magnetnih polj. Tudi v športu se je Tomažev oče, trener sabljanja na Taboru, zgledoval po plemeniti viteški večini, ki je danes ne cenimo več. S sabljanjem – in športno etiko – je, seveda, zastrupil Tomaža.

S Tomažem sva se ure in ure pogovarjala o klasični likovni umetnosti. Pengov je ob književnosti študiral tudi umetnostno zgodovino; o veličini renesančnega slikarstva in kiparstva je govoril z zanosom in spoštovanjem.

Še več: renesanso je čislal kot ključno obdobje zgodovine sodobnega človeka, v katerem se je razprl PROBLEM osebnosti in odgovornosti. Svoboda in odgovornost sta bili za humaniste znamenji človeške suverenosti, ki pa je niso razumeli kot jasno enoznačnost, ampak kot temna problematičnost. Giovanni Pico della Mirandola je problematičnost sodobnega človeka pripisal dejstvu, da je (človek) »stvaritev nedoločne narave«, dejstvu, da človeka, po božji volji, »ne bo utesnjevala in ovirala nobena omejitev«. Na podoben način je čutil Pengov, ki je poskušal miselno obzorje renesanse dopolniti z eksistencialistično filozofijo, s Camusevim pojmom absurda in njegovima deloma *Mit o Sizifu* in *Uporni človek*. Naj se še za hip vrnem k Mirandoli: le svobodni in s tem problematični človek je lahko postal »motrilec vesolja«, bitje, ki mu je na razpolago klesanje lastne podobe. »Lahko se boš izrodil in postal nižje, brezumno bitje; lahko pa se boš po svoji volji prerodil in postal nekaj višjega, božanskega,« piše modrec v eseju *O človekovem dostojanstvu*. Motrilec vesolja: pevec na magnetnih poljih brezkončnosti.

NARAVNI POSLUH JE POSLUH ZA NARAVO SVETA

V politično in ideološko zadrgnjenih sedemdesetih in osemdesetih letih prejšnjega stoletja, ko so nastajale najlepše Tomaževe pesmi, je kazalo, da smo se izrodili in postali nižja, brezumna bitja. Pengov se s stvarnostjo ni več hotel spopadati neposredno, ni želel dejavno posegati v areno življenja, zanj je postala angažiranost pogled nazaj, v čas izvornega humanizma. Zanimale so ga vrednote, ki smo jih pozabili in so imele nizko tržno vrednost: tovarištvo, resnicoljubnost, naklonjenost srčni etiki. Doumel je, da je človekov prerod možen le kot izstop iz institucionalno nadzorovane kolektivne zavesti in akademske umetnosti. Bil je trubadur, ki se je vedno bolj spreminjal v truverja in žonglerja. Bil je potujoči pevec, ki se je izogibal avtocestam in se vrnil nazaj, na neizhojene kolovoze in prašne podeželske poti. Odmik od hrupne (površne) poezije in glasbe k tišini, pozabljenim mitom in legendam, ga je soočil z jezikom zemlje, trav, dreves, vilincev, s sarkofagi in nagrobniki pozabljenih predmetov. V Tomaževih pesmih so se pojavili predmeti, ki so mu omogočali prestopiti iz realnosti v vzporedni svet nadrealnosti in domišljije: zrcala (spomina), slike (ki jih je zagledal skozi čaše minljivega vina), odzveni razbitih oken, vonji samotnih rož, izginule hiše, zgodbe, ki so zaspale v prahu, brstenje ptic, petje, šumenje, vse, kar je bilo nekomu odveč ... Tomaž je postajal osamljeni motrilec vesolja, samotar, ki poskuša razrešiti uganko vesolja, uganko »večne, večne volje«, da bi ga privedla do celovite biti. Vedno bolj je zaupal le svojemu notranjemu sluhu, naravni posluh je postal ekvivalent posluha za naravo (sveta): kot v modernosti izgubljen pitagorejec je čutil mistično uglasenost kitare in prstov. Tudi v glasbi se je oziral nazaj: valovanje strune je v sedanost prinašalo odmev prvotnega kozmičnega stvarjenja in – kot njegov v času oddaljujoč se odmev – vse gostejše, čeprav vedno tišje, zgoščanje alikvotov. Čutil je, da se na koncu, na robu tišine, oglasi vse, kar zveni, da je sferična glasba skrajni rob človekove dojemljivosti. Ker je glasbo čutil kot naravo kozmičnega dihanja, se je ogibal tehnološkim pomagalom. Glasbo je pojmoval kot umetnost akustike, kar pomeni: glasba je bila zanj neposreden dotik človekove kože z neskončno opno vesolja. Na svojih pojočih stezah je iskal zven »prvinskih« glasbil, ne glede na to, ali so pripadala Apolonu ali Dionizu.

TOMAŽ, ZAIGRAJVA SKUPAJ, JE REKEL ORFEJ

Tomaževa pesem *POMISLI* se začne takole: »daj pomisli koliko ljudi / se je ljubilo da si zdaj ti / koliko sanj je v času vzkliko / koliko dejanj se v nič izgubilo ...« Tomaž zdaj pozna odgovore in ve, »kako drevo ljubi, snubi, se zasmee in zadrhti ... Kot veter češe in diha neskončna obzorja, kot rosa čuti globino neznanega morja«. Ve, ker je na koncu potovanja, v središču labirinta, našel izvorno lepoto in skladnost sveta, srečal Orfeja in mu prisluhnil. Mi, ki še nismo končali odpotovanja, se sprašujemo, zakaj nam ni zapustil več pesmi in albumov. Sprašujemo se, čemu je živel tako divje in boemsko, da se je hitro iztrošil in zgorel v molk sveta. Naše vprašanje je postavljeno iz človeške stiske, iz stiske minevanja. Tako se sprašujemo zato, ker ne zdržimo pogleda nazaj, na tisto, kar je v svetu pozabljeno in biva v človekovi zavesti le še kot sled spomina. Več pesmi, več albumov ... bi nam zapustil nekdo drug. Nekdo drug, ki ni Tomaž Pengov. Nekdo drug, s katerim si Orfej ne bi želel igrati. ■

Prvih 5 naslednje 3 tedne

SLAST V GALERIJ LOŽA

Umetnine z erotično tematiko v slovenskih razstavišnih niso preveč pogost gost, kar gotovo ne pomeni, da je umetniki ne vpletajo v svoja dela – le razstavljajo takšne kose očitno manj pogosto. Nazadnje so serijo motivov z bolj ali manj eksplicitnim prikazom spolnih organov in spolnega akta postavili na ogled v lendavskem muzeju, pa še te so bile tuje izdelave; japonskega porekla. Zato je tem bolj smiselno v napovednik dogajanja v prihodnjih treh tednih vključiti razstavo, ki so jo pripravili v Obalnih galerijah Piran in nosi pomenljiv naslov *Slast* – pa čeprav so jo odprli že 17. aprila (na ogled bo do 31. julija). V Galeriji Loža v Kopru so razstavljena dela Kaje Avberšek, Borisa Benčiča, Andreja Brumna Čopa, Saše Bezjak, Izarja Lunačka, Marka Kocipra, Metke Krašovec, Dušana Mandiča, Franca Miheliča, Slađane Mitrović in Draga Tršarja. »Razstavljena dela prepletajo v estetiko ujete poglede umetnic in umetnikov na gola ženska in moška telesa in ustvarjajo mrežo spolnih in erotičnih kombinacij, ki živijo za zidovi domov, v ateljejih ali na ulici,« je zapisano v besedilu ob razstavi, za katero je še značilno, da »ne postavlja ločnice med deli visoke umetnosti in popularne kulture« in »ne zapira ustvarjanja v ločene skupnosti glede na njihove spolne usmerjenosti, v lezbično, gejevsko, biseksualno, transseksualno ali heteroseksualno«.

PIN-UP DEKLETA V KINU ŠIŠKA

V Kinu Šiška kot eni od lokacij, na kateri so do nedavnega predvajali filme, bodo v okviru Kinodvorovega projekta *Leto kina* 8. maja spet zagnali kinoprojektor (seveda v prenesenem pomenu). Zraven pa še časovni stroj, kajti s filmom Franka Tashlina *Punca ni nič kriva* (Girl Can't Help It) z Jayne Mansfield v glavni vlogi se bodo gledalci z lahkoto prestavili v petdeseta leta 20. stoletja, čas pin-up deklet, rokenrola in be-bop glasbe. Prav ta v filmu ni nepomembna, v slabih sto minutah se bodo na platnu zvrstili vsi vidnejši izvajalci tistega časa: Little Richard and his Band (*The Girl Can't Help It*, *She's Got It*, *Ready Teddy*), Gene Vincent and his Blue Caps (*Be-Bop-A-Lula*), Eddie Cochran (*20 Flight Rock*), Edmond O'Brian (*Rock Around the Rock Pile*), Julie London (*Cry Me a River*), Johnny Olen (*My Idea of Love*, *Ain't Gonna Cry No More*), The Treniers (*Rockin' is Our Bizness*), The Platters (*You'll Never, Ever Know*), Fats Domino (*Blue Monday*), Abbey Lincoln (*Spread the Word*), The Chuckles (*Cinnamon Sinner*), Nino Tempo (*Tempo's Tempo*), Eddie Fontaine (*Cool It, Baby*), opozarjajo iz Kinodvora. Občutek, da so se res prestavili v petdeseta leta, bo še okrepila fotografska razstava Boštjana Tacola, katere odprtje bo pospremila živa glasba: Cabaret show (Ladybugs), Pin-up makeover (by Vixen Bomb Gang), Ameriški avtomobili in Rock'n'roll afterparty (DJ Martin13).

ŠOA IN BILJARD V MINI TEATRU

V Ljubljani danes na Jude spominjata le še Židovska ulica in Židovska steza, njene prebivalce pa je iz mesta dal pregnati že cesar Maksimilijan v 16. stoletju. V Prekmurju je bila judovska skupnost številčnejša (pri Lendavi si je še danes mogoče ogledati judovsko pokopališče, kjer pa nagrobniki samevajo in pričajo o tem, da so zvečine pomrli tudi že vsi, ki bi tjakaj lahko hodili objokovat pokojne), vsaj do aprila 1944, ko so jih na kolodvoru v Murski Soboti naložili na vlak in z enosmernim transportom odpeljali v Auschwitz ... Usodo svojega deda, soboškega trgovca Franza Schwartzja, je v romanu *Biljard v Dobrayu* popisal Dušan Šarotar, knjiga je pravkar izšla še v Beletrinini žepni izdaji in avtor bo iz nje bral odlomke na spominskem večeru ob 70-letnici deportacije prekmurskih Judov 24. aprila v Minitratru na Križevniški v Ljubljani (z njim pa se bo pogovarjala novinarka Patricija Maličev). Dogodek se bo začel ob 19. uri s predvajanjem dokumentarnega filma Maje Weiss *Jude na Slovenskem*. Tudi režiserka bo po projekciji spregovorila o svojem izdelku, ki nosi letnico nastanka 1989 in s katerim je orala ledino pri obujanju

zamolčanega spomina na posledice šoe (holokavsta) na naših tleh.

FILMSKI FESTIVAL V VIDMU

V petek, 25. aprila, se v furlanskem Vidmu začenja 16. izdaja festivala *Far East Film*, med katerim – festival se bo s končnim štetjem glasov gledalcev, s slovesno razglasitvijo prvih treh del s tako pridobljene lestvice ter podelitvijo festivalskih nagrad (zlata, srebrna, bronasta murva), zaključil 3. maja – si bomo lahko ogledali 60 svežih celovečernih izdelkov iz kinematografij Daljnega vzhoda. Festival, ki se je leta 1999 začel kot skromna (a vedno srčna in stvari predana) cinefilska akcija in se odvijal v prostorih videmskega Doma železničarjev, je sovpadel z obdobjem ustvarjalnega prebujenja nekaterih daljnovzhodnih kinematografij, v prvi vrsti korejske in tajvanske, pozneje pa še kitajske in filipinske, in njihovega pohoda na zahodne festivale in distribucijske trge. Filmi iz teh dežel so postali skorajda modna muha in nujna »oprema« vsakega festivala, ki je dal kaj nase. Toda dekleta in fantje iz videmskega Centra za filmsko izražanje (Centro Espressioni Cinematografiche) so prek svojih predhodnih, predfestivalskih projektov in tudi v mednarodnem prostoru izjemno odmevnih in obsežnih retrospektiv zaznali, da vendarle tudi na tem področju (kljub njegovi izjemni popularnosti v Evropi) še vedno obstajajo tudi bele lise – da je na primer kvalitetna komercialna, žanrska produkcija iz teh dežel na Zahodu še vedno popolna neznanka. Tako so postali evropski specialisti za indonezijske grozljivke, za sodobne japonske variacije tradicionalnih rožnatih porničev oz. erotičnih filmov, za filipinske srhljive pripovedi, kitajske spektakle, azijsko komedijo in razvpite hongkonške akcijske filme. Letošnja edicija pa poleg mojstrov daljnovzhodnega žanra prinaša tudi nekaj presenečenj, predvsem iz vrst avtorskega filma. Tako nam bodo ponudili berlinskega zmagovalca, *noir* krimič *Črni premog, tanki led* (Bai ri yan huo) Diao Yi'nana, ob tem pa še nova dela avtorjev, kot sta Fruit Chan in Takeuchi Hideki. Ljubitelji daljnovzhodnega žanra, Furlanija vabi!

VSE NAJBOLJŠE, DRAGI KRZYSZTOF

Krzysztofa Pendereckega kot skladatelja seveda poznamo, tudi kot dirigent je z gostujočimi ansambli že nastopal pri nas – tokrat pa bo v počastitev svoje nedavne 80-letnice (no, ja, pol leta po rojstnem dnevu 23. 11.) v Gallusovi dvorani Cankarjevega doma 8. in 9. maja vodil redni abonmajski koncert Orkestra Slovenske filharmonije, na katerem bosta poleg Dvořákov *Sedme simfonije* na sporedu še njegova *Serenada za godalni orkester* (1996-7) in *Koncert za violončelo in orkester št. 2*, napisana leta 1982. Solistka bo v Parizu živeča glasbenica srbskega rodu Maja Bogdanović, ki je v zadnjem času z isto skladbo in istim dirigentom imela že velik uspeh.

Penderecki je sicer eden najuglednejših živečih skladateljev, spada v serijo izjemnih poljskih glasbenikov druge polovice preteklega stoletja, skupaj z Witoldom Lutoslawskim (1913-94), Andrzejem Panufnikom (1914-91) in Henrykom Góreckim (1933-2010). Po radikalno modernističnih delih v šestdesetih se je v zrelejših letih začel izražati z bolj konvencionalno glasbeno govorico; v to obdobje sodita tudi obe deli, ki ju bomo slišali na ljubljanskih nastopih. Skladatelj trenutno po naročila pripravlja koralno skladbo, s katero bo prihodnje leto ob stoletnici počaščen spomin na armenski genocid, povabljen pa je bil tudi zato, ker je bila njegova stara mati armenskega porekla in je z njo v otroških letih v Krakovu pogosto obiskoval armensko cerkev.

Če spored, zlasti odločitve za Dvořáka v drugem delu, primerjamo s primerljivo ljubljansko počastitvijo Györgya Ligetija (kritika je objavljena v zadnjem delu te številke) ali lanskim »Globokarjevim« festivalom Slowind, bi mu lahko očitali nekaj neambicioznosti. Se pa pri nas seveda ne zgodi vsak dan, da tako spoštovani skladatelji dirigirajo lastne skladbe.

FOTO MICHEL NGUYEN

ZAMEJENA KRAJINA SLOVENSKE UMETNOSTI

Večjih skupinskih predstavitev tukajšnje umetnosti zunaj naših meja je presenetljivo malo, četudi bi lahko tudi v sodobnem, »atomiziranem« času mnogoterih komunikacij odigrale svojo vlogo pri predstavljanju naše ustvarjalnosti v okoljih, kjer jo slabo poznajo, resnici na ljubo pa jo slabo poznajo tako rekoč povsod v tujini. In tudi ta razstava je v marsičem odraz naše realnosti na tem področju.

VLADIMIR P. ŠTEFANEC, *foto* IGOR MODIC

Razstava je v veliki meri projekt njenega selektorja in (so)organizatorja Aleksandra Bassina, kar je jasno izpostavljeno tudi v informacijah, ki razstavo spremljajo, a hkrati je tematika tega projekta, njegova širina in navezava na celotno umetnostno dogajanje v obravnavanem obdobju takšna, da ga je nujno obravnavati v najširšem kontekstu. V okviru tega so pomembni tako vsebinski kot formalni elementi, ki prepleteni v neločljivo celoto dajejo skupno sporočilo. In kakšno je to? Malo mešano, bi lahko rekli, ali bolje, precej mešano, ob tem pa se je treba zavedati, da gre za součinkovanje cele vrste danosti, takšnih, na katere je selektor imel vpliv, in onih, na katere vpliva ni imel.

Vila Manin, dvorec nekdanjega beneškega doža v bližini Vidma (Udine), postaja vse bolj uveljavljeno razstavišče mednarodnega oziroma vsaj regionalnega dometa. V *Pogledih* smo nazadnje poročali o tamkajšnji razstavi slovitega fotografa Roberta Cape, in to seveda ni bila prva tamkajšnja odmevna razstava. Ob novici, da se bo tam zgodila velika razstava slovenske umetnosti, je zato marsikdo veselo zastrigel z ušesi, še posebej seveda umetniki, katerih dela so uvrščena v Bassinov pregled. Kot kaže, ti niso imeli natančnih podatkov o tem, kje bo razstava postavljena, zato je bilo zelo zanimivo opazovati njihove zgovorne obraze po tem, ko so se vsuli iz avtobusa, ki jih je iz Ljubljane pred otvoritvijo pripeljal na prizorišče. Mnogi so se radostno zapodili proti veličastnemu osrednjemu poslopju, a precej povsili nosove, ko so ugotovili, da v njem poteka neka druga razstava, njihovo pa gosti manj ugledna zgradba nekdanje konjušnice. V tem smislu je pomenljiv tudi s tovrstnimi pričakovanji usklajeni delček nagovora ministra za kulturo v razstavnem katalogu (založilo ga je Društvo likovnih umetnikov Ljubljana), ki govori o tem, da razstavljena »dela lahko občudujemo na zidovih čudovite furlanske palače«, kar se žal ni zgodilo, saj je v njej trenutno na ogled razstava kostumov iz nekaj filmov znanih italijanskih režiserjev.

Postavitev, ki naj bi seznanila z najboljšim, kar se je v naši umetnosti zgodilo v zadnjih štirih desetletjih in pol, v očeh gostiteljev očitno ne pretehta nad predstavitev oprav iz Fellinijevih, Pasolinijevih, Zeffirellijevih filmov, kar je seveda mogoče razumeti, bi nas pa moralo skrbeti. Še toliko bolj, ker bi dela z naše razstave res veliko bolje prišla do izraza »na zidovih čudovite furlanske palače« kot v precej tesnejših prostorih stranskega razstavišča. Ti so pomemben razlog za eno od pglavitnih težav razstave, njeno (glede na prostorske danosti) prenasičenost z deli, ki bi jo selektor lahko omilil z odločitvijo za manjše formate. Umetnine naj bi Bassin sicer izbiral skupaj z njihovimi avtorji, tako da je težko soditi, kdo je pri izboru imel odločilno besedo, a selektor bi sodelujočim pač moral predstaviti razmere. Te k sreči niso enako kritične v obeh etažah razstavišča, saj zgornja (z ometanimi in pobarvanimi stenami) omogoča večjo »zračnost« in osredotočenost na dela kot spodnja, z ohranjenim prepletom kamnitih in opečnatih delov sten, med katerimi je še vedno tudi nekaj korit za napajanje in hranjenje konj. Morda največja žrtev razkrite strukture zidov v spodnji etaži je veliko platno Dušana Fišerja, med najbolj utesnjenimi pa je gotovo veliki format Andraža Šalamuna. Glede na to, da Bassin pravi, da so mu prvotno ponudili le polovično kvadrato razstave, je več kot razumljivo, da je tisto ponudbo zavrnil. Vprašanje,

kaj bi se zgodilo, če bi zavrnil tudi naslednjo, pa je najbrž bolj hipotetično, saj v tem primeru razstave verjetno sploh ne bi bilo. Realnost pač.

SELEKCIJA SELEKTORJA IN SELEKTIRANIH

Aleksander Bassin je dolga leta eden od pomembnih protagonistov slovenske likovne scene in med svojim delovanjem je razvijal in negoval tudi nekaj mednarodnih stikov, kar mu je ob organizaciji razstave (zanjo je sicer posredno »kriv« Jože Ciuha oziroma njegov mozaicist, ki ima delavnico v bližini Vile Manin) gotovo prišlo prav. Nastopa torej kot selektorska osebnost, kar je razvidno tudi iz njegove razlage prve od letnic iz naslova razstave. Leto 1968 namreč ni zgolj odločilno leto mnogih prelomov in novih paradigem, ampak tudi leto, ko je Bassin začel s svojim kritičnim delovanjem in aktivnim spremljanjem (ter usmerjanjem) dogajanja na tukajšnjem likovnem prizorišču. V tem smislu je njegova selekcija v precejšnji meri shematičen povzetek njegovih kriterijev in razstavnih politik ustanov, v katerih je (so)oblikoval razstavni program (Mestna galerija Ljubljana, Bežigradska galerija ...), dopolnjen z deli nekaterih mlajših ustvarjalcev, katerih opusi se mu očitno zdijo dovolj pomembni.

V podrobnosti izbora triindvetdesetih avtorjev, ki so zastopani s sto petnajstimi stvaritvami, se pravzaprav nima smisla in se zaradi omejenega prostora ni mogoče spuščati, gre za znana imena, nekatera se zdijo bolj, druga manj (ne)pogrešljiva, precej bi jih bilo mogoče zamenjati tudi z drugimi, enako ali še bolj reprezentativnimi, a gre pač za selektorjev izbor, za »zgodovinsko linijo«, ki jo vleče. Znotraj samih opusov predstavljenih ustvarjalcev bi bilo v mnogih primerih mogoče poiskati, izpostaviti boljše dela, ki bi adekvatneje predstavila posameznike, hkrati pa bi več prispevala k reprezentativnosti celote, a kot rečeno, naj bi Bassin dela izbiral v sodelovanju z umetniki ...

Selektor razstave Aleksander Bassin

Oblikovalec Sašo Urukalo, obiskovalec dela razstave, iz oči v oči z umetnino skupine IRWIN.

SKUPINSKA RAZSTAVA

Magija umetnosti

PROTAGONISTI SLOVENSKE SODOBNE UMETNOSTI
1968–2013

VILA MANIN, PASSARIANO, FURLANIJA

12. 4. – 22. 6. 2014

Vila Manin

Razstava posebej poudari krajinsko tematiko, »razstava v razstavi« *Krajina kot tematska preokupacija* naj bi izpostavila eno temeljnih stalnic likovnega ustvarjanja v Sloveniji, hkrati pa je, pa Bassinovih besedah, spomin na razstavo iz leta 1973, ki jo je pripravil v Škofji Loki, ob tamkajšnjem kongresu Mednarodne zveze likovnih kritikov AICA, kar še poudarja dejstvo, da je projekt dokaj osebno intoniran. Nasploh se zdi odločitev za izpostavljanje krajinske tematike zelo tradicionalistična, četudi jo dela nekaterih umetnikov (Kapus, Dvoršak, Kobal, Štrukelj ...) pomensko tako širi, da gre za krajine le še v zelo ohlapnem in formalnem smislu.

Bassin se je odločil, da predstavi zgolj slikarska, kiparska, grafična in fotografska dela, kar ima seveda ustrezne posledice. Glavna je vtis, da gre v Sloveniji za dokaj konservativno umetnostno prizorišče, kjer se vse dogaja izključno na področju klasičnih medijev. V tem smislu se zagata (da se je je selektor zavedal, pričata tudi njegovo besedilo in

ZA RAZSTAVO BI BILO DOBRO, DA BI NA NJEJ, OB KAKŠNEM DOKAZU O OBSTOJU OHOJEVCEV, VIDELI ŠE VSAJ NEKAJ VIDEO IN AMBIENTALNIH STVARITEV.

besedilo Braneta Koviča v katalogu) pravzaprav začne že pri izhodiščni letnici, letu 1968, katerega sveže tokove v naši umetnosti najmočnejše povezujemo s delovanjem skupine OHO, ki pa na razstavi ni zastopana. Očitno se je Bassin odločil, da predstavi tezo, da so se vzgibi, ki so spodbujali delovanje ohojevcev ter pozneje mlajših »novomedijskih« in »novokonceptualnih« ustvarjalcev, enakovredno odrazili tudi v tradicionalnejših medijih, a je to marsikdaj spregledano. Seveda gre tudi v tem primeru za kriterije, za katerimi stoji selektor, a zdi se, da bi za razstavo vseeno bilo dobro, da bi na njej, ob kakšnem dokazu o obstoju ohojevcev, videli še vsaj nekaj video in ambientalnih stvaritev. To se zdi še toliko bolj logično, ker sta v *Magijo umetnosti* uvrščeni tudi Uršula Berlot in Jasmina Cibic. Obe sta predstavljeni s fotografskimi deli, čeprav ju poznamo predvsem po ambientih, v katerih pride njuna ustvarjalnost polneje do izraza.

Na razstavo je mogoče gledati tudi v kontekstu domačih antagonizmov, bojev za »pravo« interpretacijo aktualne in polpretekle ustvarjalnosti, kar pri nas skoraj vedno pripelje do parcialnih pogledov. Bassinu so pač blizu predvsem avtorji, »ki vzdržujejo kontinuiteto do pridobitev modernizma v okviru postmodernega pluralizma«, nekaterim drugim prav nasprotni tokovi in pogledi. Zanimiva je tudi primerjava med selektorjevim izborom in sočasno razstavo v selekciji Andreja Medveda v Ljubljani. Ta sicer pokriva le »slikarski izbruh« v novem tisočletju, a zgovorno je dejstvo, da v Passarianu vidimo le eno od Medvedovih osmih slikarskih izbrank.

Enoznačno stališče o razstavi je torej težko podati, dobro je, da je, še bolje bi bilo, če bi bila celovitejša, boljše usklajena z razstavnim prostorom. Na njej je brez dvoma veliko kvalitetnih del (lepo pridejo do izraza na primer fotografija Primoža Bizjaka, kipa Jakova Brdarja in Damijana Kracine, slika Marka Jakšeta ...) in le upamo lahko, da bo pri čim več gledalcih vzbudila nadaljnje zanimanje za našo umetnost, zavest, da njeni vrhunci ne sodijo zgolj v nekdanje konjušnice. ■

MED PROKREACIJO IN PROLETARIATOM

Poplavi knjig o najrazličnejših vidikih hrane se je pridružila še knjiga, ki jo je dr. Svetlana Slapšak posvetila zelju. Gre za eruditsko, četudi zaradi umanjkanja poante ne povsem dognano delo.

MARUŠA IVANČIČ

Zadnja leta se hrana prebija v prve vrste človekovih prioritet. Razprave o debelosti globalne populacije so pospremile neštete raziskave o superhrani; hrani, ki zdravi, razstruplja, navdaja z energijo za spopad s kapitalističnim vsakdanom, prihaja od daleč in je neokužena z mestnim smogom ter polna vitaminov in mineralov ... V obdobju ekonomske krize se je začelo preizpraševati bogate jedilnike zahodnega sveta, ki so morali postati manj razkošni. V želji in skorajda nuji po večni mladosti in vitalnosti se je hrana preselila celo v kozmetične proizvode, ki morajo harmonično sovpadati s prehranskimi dodatki in strogimi dietami. Era tehnoloških inovacij, ki svet vedno bolj urbanizirajo, je nekatere navdihnila tudi v kuhinji, kjer so se začeli vrteti v znanstvenem ritmu, druge pa prestrašila in povzročila njihov umik k tako imenovani tradiciji naših babic in dedkov (ali celo paleolitskih prednikov). Vse to je pripeljalo do eksplozije literature in drugih medijskih vsebin, ki se ukvarjajo s človeško prehrano. Ta ogromna tematska rodbina že vrsto let skrbi za uvrščenost tovrstnega pisanja na lestvice najbolj prodajanih knjig praktično vseh založb zahodne družbe.

Ideja za raziskovanje na videz tako trivialne dobrine, kot je zelje, je začela tleti pred 45 leti, ko je Slapšakova še kot študentka pomagala pri branju upokojenemu slepemu profesorju dr. Milanu Budimirju, specialistu za Aristofana, predavatelju na Univerzi v Beogradu. Ker je bilo zelje profesorjeva priljubljena jed in je zato v hiši po njem pogosto dišalo, sta ga hudomušno vpletala v svoje debate. Toliko let pozneje pa se je Svetlana Slapšak, zdaj sama profesorica, razočarana nad sodobno družbo, ki v liberalnosti nazaduje, namesto da bi napredovala, odločila prav na primeru simbolike zelja prikazati družbena stanja kot posledice trenutnih diskurzivnih strategij. V človeški družbi ni nobenih naravnih pravil, torej tudi ni le ene pravilne interpretacije sveta in človeškega obnašanja, pravi. Zelje, nosilec simbolov, ki deloma ohranjajo, deloma pa spreminjajo in uničujejo različne sklope pomenov, je popoln primer za podprtje te teze, meni avtorica.

Dr. Slapšakova se je ob raziskovanju oprla na dva različna antropološka pristopa. Prvega zastopa Marvin Harris, socialni antropolog, ki se uvršča med kulturne materialiste, ki jih avtorica uravnoteži še z drugim pristopom, simbolno in interpretativno antropologijo, ki jo zastopajo tako znana imena, kot so Clifford Geertz, Victor Turner in Mary Douglas.

Pot se kajpak začne v antiki, torej dobi, ki o zelju in njegovi uporabi že ponuja nekaj informacij (takoj je smiselno omeniti, da je zelje, ki je uspevalo v antiki, raslo na dolgem stebelu, na vrhu pa nosilo majhno glavo ter zato močno spominjalo na falus). Grško mnenje o zelju je deljeno, prav tako kot simbolni pomeni te zelenjave. Na eni strani je zaničevano kot hrana revnih in barbarских ljudi, na drugi pa se ga dojema kot zdravično ter splošno uporabno v medicini. Sploh kadar gre za preprečevanje opitosti (ter posledično »mačka«) ter za pomoč pri tako imenovanih ženskih težavah, denimo nerednih menstruacijah in neželenih nosečnostih. Bolj preprosto je pri Rimljanah, ki imajo zelje vedno radi. Rimski jedci zelja se pred mehkužnimi in z dekadenco razvajenimi Grki postavljajo kot pravi vojščaki, ki jedo pravo hrano. Pri obeh kulturah, grški in rimski, zelje živi v ritualih in kultih; Slapšakova od slednjih izpostavlja dionizične, seveda močno povezane s seksualnostjo.

Če je bilo v antiki zelje ambivalenten simbol, bipolarno naravnano krščanstvo uredi zmedo. Zelje je povezano s spolnostjo, torej tudi z grehom. Zanimivo je, da enako velja za vrtnico, rastlino, ki jo ob bok zelju postavi tudi Slapšakova. Tine Germ, avtor uspešnice *Simbolika cvetja*, piše, da vrtnica od antike dalje velja za atribut heter, pozneje kurtizan in prostitutk. Krščanstvo te cvetlice ravno iz teh razlogov najprej ni sprejelo, a se je kmalu znašlo in

simbol posvetne ljubezni spremenilo v božjo ljubezen. Zelje take časti ni doživelo.

Naslednja doba, ki se ji Slapšakova posveti, je sodobnost. Vendar pa je ta v primerjavi z antičnim obdobjem obdelana zgolj mimogrede: z omembo francoskega izročila, da se novorojenčki skrivajo v zeljnih glavah, s prav tako francosko frazo, ki ljubkovalno besedo »moj dragi« nadomesti z »moje zelje« (*mon choux*), z nekaj evropskimi šegami, povezanimi z zeljem, ter z balkansko vojno za lastništvo nad sarmo.

V knjigi umanjka današnji pomen zelja: zanimivo bi bilo raziskati, na kaj pomislimo ob modernem zelju, ki ni več, tako kot antično, sumljivo podobno falusu. Morda ga (podobno kot Rimljani) vidimo kot hrano krepkih, delavnih? Le kaj bi o tem povedal Aleksander Solženicin, ki skozi usta Ivana Denisoviča govori o vsakdanu v sovjetskem gulagu? Morda kaj o tem, da je zelje v čorbi hrana ljudi, ki so delavni pod prisilo? Da se delavni skozi »zeljno prizmo« spremeni v delavski, priča babica Marka Zorka v *Knjigi mrtvih*, inovativno, toplo in sproščeno napisani kuharici, ki skozi vsak jedilnik izpove košček avtorjevega življenja. Svoji babici je Zorko namreč posvetil poglavje *Juhe po babici*, ki vsebuje tudi recept za riževo juho z zeljem in svežim svinjskim mesom. Babica, rojena v začetku 20. stoletja, se je šolala pri nunah, kjer se je naučila tudi kuhati, njen kulinarični repertoar pa predstavlja tipičen jedilnik povprečne meščanske družine. Na »zelje, v katerega je stopil prašč«, se naveže tudi Svetlana Slapšak, ko raziskuje gradnjo identitete na podlagi stigmatiziranja drugega; konkreten primer govori o Turkih, ki gledajo zviška na Srbe, ki imajo zelje s svinjino v čislih. Vendar čeprav avtorica sama razloži, da gre za hrano, raje vztraja pri seksualni simboliki zelja. Ravno ta fiksiranost pa otežuje uravnoteženje simbolnega z materialnim, kar je bilo njen cilj.

Koliko je seksualna simbolika zelja sploh še prisotna (razen očitno v Franciji)? Zdi se, da vrtnica, osvobodjena krščanskega primeža, prednjači v seksualni simboliki, tudi ko gre za vrtnico kot hrano: pomislimo samo na roman *Kot voda za čokolado*, kjer obed z vrtničnimi listi povzroči pravi seksualni preporod in svobodo. Zelje bi bilo še bolj zanimiva tema, če bi se razpravljanje Svetlane Slapšak ne omejilo zgolj na njegove seksualne pomene. Če je v knjigi govora o diskontinuiteti in fluidnosti simbola, bi to bilo tudi smiselno. Prav tako bi bilo poudarek na antični dobi dobro zamenjati za enakovreden pregled pomenov zelja v dobah, ki z ohranjenimi viri to dopuščajo. Slapšakova kot žrtev svojega neverjetno dobrega poznavanja antike na račun razprav o takratni kulturi tudi večkrat izgubi rdečo nit, ki povezuje zelje s spolnostjo.

Avtorica z odločitvijo za raziskavo trivialnega predstavi zabaven način za proučevanje človeka ter odpira vrata v novo neizčrpno sfero simbolnega: kot pravi sama, bi si še mnogo povrtin zaslužilo knjigo. Morda z bolj celostnim pogledom in uravnoteženo obravnavo pomenov. ■

Ob izteku televizijske nadaljevanke *Borgen*

OBLAST NA DANSKEM IN PRI NAS

Včasih so televizijske nadaljevanke ljudi zbliževale. Ko so bili televizorji redki, so se ljudje dobivali pri tistem, ki ga je imel (ali je imel boljšega), da so gledali *Mestece Peyton*. In ko so leta 1991 po Ljubljani sirene oznanjale nevarnost letalskega napada, smo zavzeto diskutirali o skrivnostih *Twin Peaks*a. Malo smo slutili, da vojna za Slovenijo napleta še večje skrivnosti, ob katerih se še dolgo ne bo vedelo, kdo je koga izdal in kdo komu kaj prodal!

ANDREJ BLATNIK

Potem smo nadaljevanke nehali gledati, vsaj skupaj. Vsak je gledal svoje; prišlo je do zapovedane individualizacije družbe in naraščanja vseh ponudb, tudi kulturne, prek vseh meja použitja. Hkrati pa so nadaljevanke, najprej v ZDA in nato še drugje, postajale vse bolj raznolike in zanimive, ravno nasprotno kot filmi – ti morajo upravičiti visoke finančne vložke in postajajo vse bolj posplošeni in shematični, da bi lažje nagovorili slehernika. V nižjeproračunskih izdelkih, ki niso že v izhodišču docela obremenjeni z nujno komercialnega uspeha, pa je lažje narediti kaj svežega.

Danska nadaljevanke *Borgen* (ali *Oblast*, kakor se jo občasno globalizacijsko sloveni), še ena potrditev dobrega stanja danske produkcije vizualnih sporočil, ki se na dan upora izteče na prvem programu nacionalne televizije, pa je ljudi spet zvabila k pogovoru o televizijskem igranem programu. Se je Slovenec v njej zagledal kakor v ogledalu, kakor je slovenskemu romanu program v *Popotovanju od Litije do Čateža* napisal Fran Levstik? Veliko tem nam je namreč dobro znanih: orožarske afere, nastajanje novih in vpliv majhnih strank, maligne povezave med politiko in mediji, neskončno razčiščevanje preteklosti, zlorabe tajnih služb ... Na Švico smo že pozabili, morda bi se lahko primerjali z Dansko? Ob vsem drugem imamo oboji tudi predsednico vlade, obe sta prvi ženski na tem položaju v svoji deželi in, ne nepomembno, obe mlajši od političnega povprečja.

Sidse Babett Knudsen v glavni vlogi predsednice vlade Birgitte Nyborg.

Čeprav je po pisnih virih sodeč v obeh deželah nekaj gnilega, skozi *Borgen* spoznavamo, da si Slovenija in Danska še zdaleč nista podobni. Pravzaprav je nenavadno, da sta vključeni v isto političnoekonomsko nadformacijo! Za začetek nam *Borgen* politično življenje kaže kot dejavnost, za katero človeku ni treba žrtvovati vsega osebnega dostojanstva. Dramskega konflikta ne ustvarja toliko boj med različnimi političnimi močmi kot napetost med političnim in intimnim – naj predsednica vlade rešuje državo ali svoj zakon? Naj skrbi za stabilnost demokracije ali svoje najstniške hčerke? Kaj takega se zdi v Sloveniji nemogoče – v slovenski verziji nadaljevanke o moči in oblasti bi se radi-bi-bili-veljaki

parili med sabo, da bi dobili politično moč, kakor je bilo v navadi v srednjem veku, ali pa bi intimo uporabljali kot piarovski material, kakor delajo stremuške rade-bi-bile-popzvezde. Slikali bi se z otroki in partnerji, da bi pridobili podobo človeškosti, ne bi jih skrivali pred mediji, da bi jim zagotovili nekaj običajnega življenja. Seveda, tudi Slovenec razmišlja, kako bo njegova oblast vplivala na njegovo družino – vendar se ta razmislek običajno konča v zagotavljanju zaposlitve za naslednike, tem bolj v času, ko služb ni. Kar je ustvaril natanko on s svojo oblastjo.

Borgen nam nazorno začrta meje demokracije – namreč meje, ki se jih ne sme prestopiti, če hočemo še govoriti o

TELEVIZIJSKA NADALJEVANKA

Oblast

NEDELJA, 20.00, TV SLOVENIJA, 1. PROGRAM

JESEN–POMLAD 2013–14

VOJNA Z DRUGIMI SREDSTVI

DOMEN URŠIČ

Leto 2014 je za politične voajerje sanjsko. Spremljanje fiktivnega delovanja političnih ozadij na malih zaslonih (*Borgen*, *House of Cards*) dopolnjujeta tekmi za sedeže v Evropskem parlamentu in županskih pisarnah, z napovedjo poslednje bitke v največji vladni stranki pa vse bolj realne postajajo tudi državnozborske volitve. Letina političnega dogajanja, bodisi televizijskih nadaljevanek bodisi politične realnosti, je vrhunska, glavni protagonisti pa teden za tednom skrbijo za prikovanost gledalcev pred TV-sprejemnike.

Če imamo v danski poslastici *Oblast* možnost vpogleda v medijsko delovanje fiktivne danske vlade in njene predsednice ter razmerja med glavnim medijskim gurujem in vse uspešnejšo novinarko, ki (»*Spoiler alert!*«) preraste v ljubezensko zgodbo brez politične vrednosti, pa v *Hiši iz kart* množice navdušuje kongresnik Frank Underwood, machiavelli ameriške politike, ki v boju za oblast ne izbira sredstev. V politiki šteje le uspeh, učinkovitost je edino merilo, si plen ali plenilec, je vodilo njegovega delovanja. Smetišče politične zgodovine je v *Hiši iz kart* polno častivrednih posameznikov, ki so se namesto na sposobnost preživetja in vzpenjanja po prehrambeni verigi zanašali

na boginjo sreče in propadli. Vzporednice s slovenskim esteblišmentom so jasne.

MED FIKCIJO IN RESNIČNOSTJO

Machiavelli se ni motil, ko je v bibliji politične filozofije opisal kruto usodo tistih, ki jih je Fortuna povzdignila v vladarje. Ti, ki so si vladanje zagotovili »po milosti drugih«, so po njegovem obsojeni na neučinkovitost in propad. »Tisti, ki jih je sreča napravila vladarje, s tem niso imeli posebnih težkoč. Imajo jih še, ko so na prestolu.« Zveni znano? Že bežen pogled na slovensko politično realnost nam pokaže vso ranljivost vladarke, ki ji je usoda namenila glavno vlogo v domači politični nadaljevanke. Manko boja za oblast (v pozitivnem smislu) ter politične socializacije imata za posledico rezultatsko luknjo, zaradi katere je ogroženo njeno politično preživetje.

Si predstavljate reakcijo slovenskega Franka Underwooda na smelo idejo zunanjega ministra, ki bi želel mediirati med Vzhodom in Zahodom ter bi s tem nasmejal svetovni diplomatski zbor, s predlogom pa poskrbel za zardevanje vseh državljanov? Da o fiasku z nepremičninskim zakonom ne izgubljam besed. Odgovornost res nima domovinske pravice v politiki Slovenije. Namesto da bi se politična are-

na napolnila s krvjo nesposobnih in moralno oporečnih vladarkinih namestnikov, se premierka »po milosti drugih« le otepa sprejemanja odločitev. Pod preprogo pa počasi in vztrajno raste (pre)velik kup problemov.

V politiki te k sprejemanju odgovornosti vedno prisilijo močnejši, v slovenski politični kloaki pa tega mesta nihče ne želi oziroma ne zmore zavzeti. Poglavitna točka razhajanja med fikcijo TV-serij in politično resničnostjo Slovenije tako ni v malenkostih – tudi pri nas imamo piarovsko-novinarske »odnose« (*Oblast*) oziroma grabežljive, oblasti željne posameznike (*Hiša iz kart*) –, temveč v sami logiki vladanja. Če sta v obeh fiktivnih političnih realnostih učinkovitost in jasna vizija na prvem mestu, se pri nas zdi, da smo obsojeni na stopicanje in iskanje hipnih rešitev brez jasnega odgovora, kam sploh želimo, odgovornost za neuspehe in malverzacije pa je tako ali tako že pregovorno imaginarna kategorija.

MED REALNOSTJO IN FIKCIJO

Morda bo leto 2014 z (vsaj) dvojnimi pohodoma na volišča vendarle točka preloma. Konzumenti politike bomo imeli možnost nagrajevanja ali kaznovanja opisanega delovanja, svetovalci za javno podobo politikov pa bodo imeli ogromno dela, da svoje naročnike – predvsem iz koalicijskih vrst –

demokraciji. Nastopajoča sredinska (!) stranka Zmerni se bori za pravice, o katerih se naše (vsaj parlamentarne) skoraj ne upajo govoriti na glas, tako predemokratično zvenijo. Pravice istospolno usmerjenih, priseljencev, prostitutk, omejitev gospodarskega razcveta v imenu varovanja okolja in tako dalje. (Seveda nekaj teh človekovih pravic načeloma podpira tudi trenutna – prispevek zaključujem 16. 4. – vladna koalicija, vendar ne s konkretno akcijo, kakršna je npr. izpostavljanje predstavnikov takih manjšin na njihovih volilnih listah.)

Naslednjo veliko ločnico med Slovenijo in Dansko začrta odnos do moči. Tisočletna kraljevina ima do moči bolj odklonilen odnos kot dvajsetinnekajletna kot-da-demokracija. Tako postane novi predsednik Zmernih Jakob Kruse zaradi svoje nezmerne volje po moči gledalcu in marsikateremu strankarskemu kolegu takoj antipatičen, naša veljaka Janković in Janša pa osvajata svoje očarane volivce, zdi se, prav z njo. In ko premier Hesselboe službeno kartico uporabi za ženine nakupe, mu to takoj drastično zniža priljubljenost, enako pa tudi njegovemu glavnemu tekmecu, ki stvar razkrije – tako premikanje javnega denarja v zasebne žepe kot udarce pod pas javno mnenje takoj kaznuje.

Svojsko je tudi razumevanje vloge medijev. Na rumeni medij samovšečnega spletkarja Laugesena z distanco in etiko gledajo celo njegovi zaposleni, očitno nekaj dajo na strokovno dostojanstvo. In ko se načelni televizijski urednik upre mlademu japiju, ki v imenu večje gledanosti v novinarstvo namesto ekvidistance uvaja gladiatorske prijeme, se zanj postavi vsa ekipa – in nazadnje se mora menedžer in turboposlovnež posloviti. So stvari, pomembnejše od rejtingov, je sporočilo, ki se ga med seboj tekmujoči danski javni televiziji zavedata, v Sloveniji pa že v javnih, kaj šele v zasebnih medijih še čakamo pogumneže, ki bi rekli, da trg morda ni največja zmaga duha, in preživeli. In državni organi pri tem kimajo. Ne da bi sebe dali na trg in videli, ali bodo morda preživeli.

Borgen je inteligentna televizijska nadaljevanka, kar ne zveni več kot oksimoron. Vsako epizodo uvaja odličen citat z dovolj filozofije za nekaj pogovornih oddaj, v njej so parafrazirani ne le politični, temveč tudi kulturni in popularno-kulturni fenomeni. Izobrazba ne diskvalificira, ministrica mora vlado zaradi lažnega navajanja izobrazbe celo zapustiti. In scenaristi so potegnili drzno potezo, med drugo in tretjo sezono mineta dve leti in pol in vmes se zgodi marsikaj, kar izvemo postopoma. Sporočilo je jasno in osvobajajoče: ne le da zaupamo imaginativni moči svojih gledalcev in njihovi veri v spremembe, obstaja tudi življenje po politični karieri. In če se v politiko vrnemo, naredimo to zaradi vrednot, ne zaradi moči.

»Gledal sem dva dela, potem sem nehal; vse to sem namreč že doživel,« je za časnik *Dnevnik* rekel dolgoletni slovenski politik. Slovenski nepolitiki marsičesa (recimo pripoznavanja nelastnih interesov), kar se v ozadju političnih intrig zdi morda postransko, posameznikovo življenje pa poenostavlja, še nismo. Morda pa nas je *Borgen* začaral prav z opisom pravljičnih krajev, kjer obstaja vera v politiko, ki uresničuje tudi svoje ideale, ne zgolj interese? Vprašanje, ali je za povrnitev te vere treba iskati drugačne kraje ali pa je dovolj že upanje na druge čase, si v tem času zastavlja veliko državljanov Slovenije, ki svoj čas preživljajo ob spletnih nasvetih za selitev v tujino. ■

predstavijo kot zmožne reševanja množice nakopičenih problemov. Tudi najboljši politični *spini* namreč težko nadomestijo manko vsebine ter rezultatov. Več kot sto trideset tisoč brezposelnim je vse težje prodajati vsebino izpred šestdesetih let kot relevanten faktor političnega odločanja. In prav je tako. Volilne teme bodo pokazale, ali smo se, tako konzumenti kot tudi (predvsem) generatorji političnih vsebin, iz fiktivnih nadaljevanj naučili osredotočiti se na prave probleme družbe oziroma države.

Zato bodo že volitve v Evropski parlament ter lokalne volitve, zelo verjetne državnozborske pa še toliko bolj, test pripravljenosti vseh akterjev političnega sveta na vsebinski boj za oblast. Le z vsebinskimi kampanjami bomo dobili vladarja s potrebno legitimnostjo ter učinkovito agendo, ki bo »zmogel in znal« napraviti preboj iz krize. V kolikor bodo osrednje točke kampanj spet zasedle teme, namenjene zastiranju pravih problemov družbe (ne pa brezposelnost, gospodarski razvoj in tuje investicije), je na spremljevalcih politike, da zahtevajo pravi fokus, le upamo pa lahko, da bodo pametni svetovalci že prej končno doumeli bistvo trenutka ter ponudili odgovore za prihodnost.

Politični šov se bo nadaljeval, na nas pa je, da se odločimo, ali bomo zgolj pasivni spremljevalci, kjer nam vsebino servirajo drugi – kot v primeru TV-nadaljevanj –, ali pa bomo aktivno vstopili v igro in jasno in glasno podali svoje zahteve. Družbeni mediji nam v večji meri kot doslej omogočajo sredstva za podajanje zahtev. Uporabimo jih pametno.

Tistim, ki nas ne bodo upoštevali, pa pokažimo pot na politično pokopališče.

DOMEN URŠIČ je projektni vodja pri podjetju Neuroagencija, d.o.o.

Ranko Bugarski, član Evropske akademije znanosti in umetnosti

PORTRET NEKEGA JEZIKOSLOVCA

Po čem prepoznaš jezikoslovca? Po mreži za metulje, v katero lovi nove besede in jih občuduje z vsaj tako predanostjo kot entomolog krilate žuželke? Po debelih slovarjih, ki jih tlači v žepe ribiškega brezrokavnika? Pravzaprav jezikoslovec nima nobenega od pripomočkov, ki bi že na daleč dajali vedeti, s čim se ukvarja. Kajti biti jezikoslovec je stanje duha – ugotovitev, ob kateri dr. Ranko Bugarski, redni profesor Filozofske fakultete v Beogradu, ki je sredi aprila obiskal Ljubljano, kar zaploska od navdušenja.

AGATA TOMAŽIČ, foto LEON VIDIC

Predavanje oziroma pogovor s stanovsko kolegico dr. Albino Nečak Lük, zaslužno profesorico z oddelka za primerjalno in splošno jezikoslovje s Filozofske fakultete v Ljubljani, ki je potekal v do zadnjega sedeža napolnjeni konferenčni dvorani Mestnega muzeja v Ljubljani, je začel s šalo. Dejal je, da bi ga lahko po koncu zadržali v teh prostorih, saj se po več merilih kvalificira za muzejski eksponat; navsezadnje je bil rojen v letu, ko je na oblast prišel Hitler. Nato je povedal še, da je sprva hotel postati arhitekt, navdušenje nad (splošnim) jezikoslovjem pa sta v njem prebudila študij anglistike in nagnjenost k učenju tujih jezikov nasploh. Slednjo je podedoval od staršev, iz otroštva se spominja, da se je pri njih doma včasih govorilo po angleško in kadar sta se s sestro zapletla v prepir, ju jo oče okaral: »Children, stop quarreling! And if you must quarrel, quarrel in English!«

SVETOVİ, KI SE SKRIVAJO V PREDLOGIH

In potem je končno razkril tisto, kar ga, jezikoslovca, loči od navadnih smrtnikov, ki jezik samo vrtime in mogoče v najboljšem primeru zalivamo (taščinega v lončku za rože z vodo, svinjskega na krožniku pa z vinom), on pa ga z zama knjenostjo proučuje: v angleščini ima svoj najljubši predlog, *over*. Vanj se je poglobljajal pri pisanju doktorske disertacije na temo sistema predlogov za vertikalno orientacijo v prostoru (»Predmet raziskovanja v jeziku so najpogostejše samostalniki, glagoli, sklanjatve; a tudi v predlogih se skrivajo celi svetovi!«).

Dr. Ranko Bugarski je bil rojen v Sarajevu, na tamkajšnji filozofski fakulteti je diplomiral iz angleščine in nemščine s književnostjo, doktorat iz jezikoslovnih znanosti pa je pridobil leta 1969 na univerzi v Beogradu. Pozornost svetovne javnosti je pritegnil z dosežki v kognitivnem jezikoslovju, ■

v mednarodni reviji za splošno jezikoslovje *Lingua* je objavil odlomke svojega doktorata pod naslovom *Interrelatedness of grammar and language structure* (Vzajemna povezanost med slovnico in jezikovnimi strukturami). V sedemdesetih letih je bil kot Fulbrightov predavatelj na čikaški univerzi, kjer je študente seznanjal z vlogo, ki jo pisani jezik lahko odigra pri dojetanju sveta, in jim razlagal, kako se zaznava razlikuje pri Evropejcu, Arabcu ali Kitajcu, ki jih obdajajo enake stvari, a nanje zrejo skozi prizmo maternega jezika. Dr. Bugarski se je posebej osredotočil na grafični kod, se pravi na pisavo. Tisti čas se je v ZDA prižigala zvezda Noama Chomskega, še danes tako rekoč edinega zvezdniškega jezikoslovca, če v jezikoslovju status zvezdnštva sploh obstaja; in profesor Ranko Bugarski je njegove teorije (o univerzalni slovnici in prirojeni sposobnosti učenja jezika pri človeku) s prevodom v srbohrvaščino približal jugoslovanskim izobražencem. Prav s srbohrvaščino pa je sam vzbujal pozornost jezikoslovcev drugod po svetu: jugoslovanska *lingua franca* se je konec osemdesetih začela razkrajati tako rekoč pred njegovimi očmi, njeni govorniki – med katere se še danes prišteva tudi dr. Bugarski – pa so ostali. »In nisem edini,« pristavi.

POZITIVNA POSLEDICA RAZPADAJ SFRJ

Že prej ga je usmerilo v sociolingvistiko, zanimal se je za razmerje med jezikom in etnosom, za dvojezičnost, (jezikovno) identiteto in status maternega jezika. Zaradi statusa srbohrvaščine v devetdesetih pa se je njegovo raziskovanje na tem področju še poglobilo. Takšno postopno izginjanje jezika je nekaj izjemnega, poudari, nekaj podobnega se je nazadnje dogajalo za časa razpada rimskega imperija, ko se je latinščina preobrazila in cepila na dialekte, iz katerih so naposled vzniknili t. i. romanski jeziki. A vse to se ni zgodilo iznenada – srbohrvaščina pa je odmrta skupaj z Jugoslavijo, in to tako rekoč čez noč oziroma v desetletju ali dveh, kar je za jezik »na kratek rok«. Velikanski izziv za sociolingvisti, ki je zanimivi pojav lahko proučeval sinhrono, in to na samem sebi, pravi profesor in s sebi lastnim smislom za humor doda, da je bila to »pozitivna posledica razpada Jugoslavije«.

Bliskovit razvoj dogodkov na političnem prizorišču je porajal nemalo absurdnosti: ko je leta 1989 v Londonu potekala mednarodna konferenca na temo *Language Planning in Yugoslavia* (Jezikovno načrtovanje v Jugoslaviji), so zbornik s prispevki izdali tri leta pozneje, ko »predmet proučevanja ni več obstajal«, se pošali profesor. Zato so dodali pripis: »Zbornik posvečamo spominu na Jugoslavijo, kakršna je popisana na teh straneh.«

RAZLIKOVALNI SLOVARJI IN PRIDIHNJENI H-JI

Desetletje zatem se ni več govorilo o srbohrvaščini, temveč samo še o »former Yugoslav languages« ali regionalnih jezikih. Dr. Bugarski ostro zavrača možnost obstoja samostojnih jezikov, ki da so izšli iz srbohrvaščine – hrvaščina, srbsščina, bošnjaški jezik in črnogorščina. Zanj niso nič več in nič manj kot politični konstrukt, kar podpre s strokovnimi argumenti, od vseh najtrdnješi pa je zdravorazumski oziroma sporazumevalni kriterij: govorniki vseh teh, kakor da različnih jezikov se še danes lahko z malo dobre volje sporazumejo.

Prva je na samostojno pot krenila hrvaščina, pripoveduje, in tovrstne težnje je bilo čutiti že v času NDH ter v sedemdesetih letih 20. stoletja. Začelo se je tako, da so iz jezika izganjali vse stvari, ki so jih občutili kot srbizme. Skupaj z njimi so morali oditi tudi internacionalizmi – ker so jih uporabljali tudi Srbi, čeprav je zvečine šlo za strokovno terminologijo, nastalo na podlagi grekolatinizmov. Proces je, razumljivo, največ škode povzročil prav strokovni terminologiji. Izgnane besede so morali nadomestiti z novimi, pri čemer so posegali po narečnih izrazih ali pa so oživljali arhaizme ... Nekako takrat so se pojavili prvi t. i. razlikovalni slovarji, eden najbolj znanih je bil *Razlikovni rječnik srpskog i hrvatskog jezika* Vladimira Brodnjaka, prvič izdan leta 1991. Naslednji je bil na vrsti bosanski oz. bošnjaški jezik. Ta se je moral afirmirati v odnosu do hrvaščine in srbsčine, tamkajšnjim jezikoslovcem pa je se zdelo, da bodo to najhitreje dosegli s poudarjanjem turcizmov in celo arabizmov, na glasoslovni ravni pa z uvajanjem razvpitega pridihnjene h – *kahva* in *hudovica* namesto *kafa* in *udovica*. »Lepo vas prosim, odraščal sem v Sarajevu in nihče, razen morda starih žensk s podeželja, nikoli ni dodajal tega aspiriranega h,« komentira dr. Bugarski, ki spremembe, katerih namen je bil dokazati samostojnost govornice z območja Bosne in Hercegovine, označi kot »obrat k Jutrovemu« – *orientacija prema Orientu*. V Črni gori so ravnali nekoliko drugače: v ustavi so za uradni jezik na lepem razglasili črnogorščino, po navdih za izrazoslovje, ki naj bi podprlo to odločitev, pa so se obrnili v preteklost, v čase Petra Petrovića Njegoša. Izvajali so nekakšno folklorizacijo in historizacijo jezika, uvedli pa tudi dva nova glasova: š in ž, ki ju je v resnici najti le v nekaterih črnogorskih dialektih. Da bi teza z jezikoslovnega vidika vzdržala, ni dovolj minimalnih fonoloških parov – parov besed, ki se razlikujejo v enem samem fonemu, komentira profesor. In zaključí, da iz vsega tega izhaja, da so jezikovne razlike med hrvaščino, srbsščino, bošnjaškim jezikom in črnogorščino preprosto izmišljene. O vsem tem, predvsem pa o srbohrvaščini in njeni usodi, je napisal knjigo s poetičnim naslovom *Portret jednog jezika* (Portret nekega jezika), ki je izšla leta 2012.

SMRT T. I. DRUGEGA JEZIKA

Toda čeprav se srbohrvaščine mnogi spominjamo kot jezikovnega orodja, s katerim so se razpirala nova obzorja in se je dalo brati več (tudi stripov) in si ogledati več filmov,

pa je ni mogoče primerjati z angleščino, za katero se na prvi pogled zdi, da danes zaseda podobno vlogo povezovalne govornice za državljane sveta, kakršno je imela srbohrvaščina za državljane SFRJ. Tako kot smo se srbohrvaščine nekateri morali priučiti, drugim pa je bila prirojena, je tudi angleščina v takšni ali drugačni različici materni jezik nekaj deset milijonom zemljanom. Vendar se je nekdanji tradicionalnim delitvam na materni, drugi in tuji jezik čas veljavnosti iztekel, je prepričan dr. Bugarski. Zdaj poleg maternega obstaja nova kategorija z enim samim članom – srbski jezikoslovec ga je poimenoval »dodatni jezik« (*additional language*). »Angleščina je tako razširjena, da si ni več mogoče predstavljati življenja brez nje, je del obvezne opreme za vse, ki se danes udeležujejo v znanosti, je nepogrešljiva malone tako kot računalnik.« Poleg tega za mlade po svetu angleščina ni več tuji jezik. Seveda pa njen razmah v obup spravlja marsikoga, tudi v Srbiji je v purističnih krogih čutili ogromno zaskrbljenosti, pove dr. Bugarski. Ampak resnejši jezikoslovci nikoli niso puristi ... Vrh tega tu pride v poštev moder izrek, ki ga je profesor vpletel v drugo predavanje na Filozofski fakulteti v Ljubljani: tuji jeziki so tuji samo, dokler se jih ne naučimo.

VEČJEZIČNOST V GENIH

Jezikovni purizem je zelo star pojav in bi ga lahko povezovali s t. i. sveto trojico, konceptom, katerega avtor je sam Ranko Bugarski: v Evropi nekako od konca 18. stoletja naprej velja načelo, po katerem so država, nacija in jezik nerazdružljivo povezani. Človeštvo je razdeljeno na etnične skupnosti, od katerih vsaka govori svoj lastni jezik in živi v lastni državi. To je idealna zasnova, ki pa v resničnosti

nikoli ni obstajala, niti v Evropi. A po tej idealni zasnovi svete trojice je materni jezik nekakšno ogledalo celotne etnične skupnosti, brez katerega ni mogoče obstajati in ki je nacionalna svetinja. Od tod purizem, ki ga je treba obravnavati kot obrambno reakcijo, še zlasti pri manjših jezikovnih skupnostih. Takšno zapiranje vrat pred tujimi jezikovnimi vplivi in besedami je nemalo krat vodilo do zabavnih situacij: »Ko ste se pred par desetletji podali na izlet na Madžarsko, niste iz obcestnih napisov mogli razvozlati čisto nič, če ne bi videli telefonske govornice, po napisu na njej ne bi mogli sklepati, da je telefonska govornica!« Razvpiti puristi so tudi Islandci, katerih jezik ne slovi le po tem, da si izmišljujejo lastna poimenovanja za tako nove pojave, kot je aids, temveč se konservirajo tudi jezikovne strukture v celoti. Zanimiva izjema so Luksemburžani: čeprav maloštevilna jezikovna skupnost – govorniki luksemburščine, ki jo nekateri štejejo za enega od nemških dialektov, je okrog 400.000 –, niso puristi, saj so v bistvu trojezični. Poleg luksemburščine obvladajo tudi francosko in nemško. Večjezičnost, ideal Evropske unije, za katerega se zdi, da je vsaj lenobnim govornikom nekaterih bolj razširjenih jezikov nedostopen, ni nekaj novega, obstaja od začetka človeške civilizacije, razlaga dr. Bugarski. Od nekdanj so obstajale govornice, ki so povezovala različno govoreče etnične skupnosti, le da so jih obvladovali le pripadniki določenih slojev: trgovci, izobraženci, umetniki. In od nekdanj se je ljudi, ki so bili dvojezični – pa čeprav je *homo sapiensu* večjezičnost zapisana v genih –, gledalo nekako postrani, kot da so državljani drugega reda. V nacionalnih državah, kjer je akademija predpisala standardizirani knjižni jezik, so bili vsi ostali govorniki potisnjeni na rob, enaka usoda je doletela njih govornice. Če so bili povrh pripadniki kakšne etnične manjšine, ni povsem zgorelo reči, da so nanje gledali kot na nekoliko zastarele – to velja za Latinskoameričane in ameriške staroselce, Indijance, ki so odstopali od

predpisane norme WASP, *White Anglo-Saxon Protestant* (belopoliti protestant anglosaškega rodu), pojasnjuje dr. Bugarski. Ponekod so šli celo tako daleč, da so starše v mešanih zakonih odvrčali od tega, da bi svoje otroke vzgajali dvojezično. »Bali so se, da ne bi zrasli v dvakrat pol-jezične ali nekaj podobnega,« pristavi sogovornik.

OBRAZI JEZIKA IN GOVORICA SOVRAŠTVA

Oh, s Facebookom in Twitterjem se na srečo ne ukvarjam, navržje med predavanjem in zamahne z roko, kot bi si vidno oddahnil, da si lahko privoščí ignoriranje tovrstnih nebodijhtreba novotarij. Vendar na polju družboslovnih znanosti niso tako zelo nebodijhtreba, celo znameniti sociolog Zygmunt Bauman, ki se bliža devetdesetim, je med obiskom v Ljubljani priznal, da če že nima svojega FB-profila, tu pa tam pokuka na kakšen tuj zid. Si jezikoslovec dandanes lahko privoščí, da ni na socialnih omrežjih, pozneje vprašam profesorja. Ah, internet seveda pomeni revolucijo v komunikaciji in vse je na dosegu prstov, vprašanje pa je, kakšna je kakovost teh podatkov. Poleg tega je na internetu obilje sovraštva, obrekuje se posameznike in cele skupine, avtorji takšnih napadov pa so zaščiteni z anonimnostjo. Praviloma gre za ljudi, ki s sodelovanjem v spletnih forumih dobijo afirmacijo v lastnih očeh, saj se jim zdi, da so povsod drugod po krivem prezrti – in že to je velika nevarnost, meni dr. Bugarski. S proučevanjem vpliva sodobnih telekomunikacijskih sredstev na vsebino in način komuniciranja se je ukvarjal v devetdesetih letih in izsledke priobčil v knjigi *Lica jezika* (Obrazi jezika), ki je izšla leta 2000. Gradivo proučevanja so bili takrat rumeni mediji in spletni forumi, kjer se je rojeval sovražni govor, pod drobnogled je jemal tudi izjave politikov na televiziji, sistematičiziral načine jezikovne manipulacije in diskreditacije. Vse primere je vključil v knjigo skupaj z imenom in priimkom politika ter datumom izjave – kar, razumljivo, ne bi bilo po godu tedanji vladajoči opciji, ki je bila promiloševičevska (za samega Miloševića je sicer na vprašanje iz občinstva povedal, da je bil njegov jezik v osemdesetih sprva prava osvežitev in popestritev po suhoparnih govorancah partijskih aparatčikov in generalov JLA). Toda prav na popoldne dneva, ko je zjutraj njegovo besedilo šlo v tiskarno, se je v Srbiji zgodil prevrat – 5. oktobra 2000 so strmoglavili Miloševića. Tako je knjiga *Lica jezika* postala »jezikoslovna napoved strmogavljenja govornice sovraštva, kakršno je širil Miloševićev režim«, sklene avtor.

OD RAKIJADE DO ŠEŠELJADE

Utrujen od sovraštva v jeziku si je že prej za poslastico, ki se je je mogel veseliti, obljubil raziskovalno delo s t. i. jezikovnimi sestavljenkami (*leksičke blende oz. slivenice*). Tu bi najbrž res lahko rekli, da jih je iskal kot metuljar z mrežo in zapisoval v zvežčice kot najbolj strasten zbiratelj; kanček humora pri opisu njegovega raziskovalnega dela je najbrž dovoljen tudi zato, ker je ugledalo luč dneva v knjigi s simpatičnim, a skrivnostnim naslovom *Sarmagedon u Mesopotamaniji*. Profesor ga je takoj razkril: *sarmagedon* je katastrofa, ki grozi Srbom po zimskih praznikih, med katerimi planejo po velikanskih količinah hrane, predvsem *sarme*. *Mesopotamanija* pa je ime neke restavracije v Novem Sadu, »o kateri so me pred kratkim obvestili, da menda niti ne obstaja več«, je povedal in razčlenil ime na sestavne dele, ki soustvarjajo pomen: meso-potamani-ja, pri čemer je *meso* tudi v slovenščini *meso*, *potamaniti* pa pomeni *goltati v ogromnih količinah*. Takšnih sestavljenk, narejenih iz dveh ali treh besed, je zbral več kot tisoč (dobren del knjige sestavlja slovarček). Tovrstni neologizmi so nepogrešljiv element v žargonu (»žargon je jezik v malem«) in besedišču oglaševalcev, ki se za vsako ceno trudijo pritegniti pozornost, tudi z novimi besedami. In tudi tu ima pomembno besedo moda, ta čas se z največjo hitrostjo množijo besede s pripono -ijada, po vzoru *olimpijade* so nastale še *brucošijada* (brucovanje), *šešeljada* (obnašanje Šešlja v Haagu), pa *rakijada*, *palačinkijada* (konzumiranje določene vrste hrane ali pijače na kraju samem), razlaga profesor. In dodaja, da so se srbski mediji pri navajanju naslova knjige *Sarmagedon u Mesopotamaniji* pravilom zmotili: namesto *Mesopotamanija* so napisali *Mesopotamija*, češ »on je vendar profesor in je gotovo mislil na Mezopotamijo«. Med lovom na sestavljenke je razvil tudi nagnjenje do pripone -ak, ki je postala njegova najljubša (*naprednjak* – član Srbske napredne stranke; *ozbilnjak* – izvajalec resne glasbe; *medunarodnjak* – mednarodni vlak ...). Še ena značajska poteza, za katero bi lahko rekli, da jo lahko premore samo jezikoslovec. Toda ker je kovačeva kobila praviloma bosa, se dr. Ranko Bugarski že dlje časa neuspešno pogloblja v misterij izvora svojega priimka. Bugarski ima namreč naglas na a in ne na u, s čimer že vnaprej odpadejo najbolj očitne razlage, da je njegov rod prišel iz Bolgarije; verjetneje je, da se je kdo od prednikov ukvarjal z obdelovanjem vrta in prodajo vrtnin (bugariti = obdelovati vrt) ali da si ga je skupnost zapomnila po v srce segajočem prepevanju žalostink (bugariti = prepevati žalostne pesmi, naricati). Nič od tega dr. Bugarskemu ne diši preveč, rad bi slišal kakšno novo razlago iz občinstva, od koder je prišlo vprašanje, a dvorana se že utaplja v vsesplošnem ploskanju profesorjevemu bleščečemu nastopu. Da je prišel v Ljubljano, gre zasluga dr. Vesni Požgaj Hadži in dr. Vojku Gorjancu s Filozofske fakultete ter dr. Sonji Novak Lukanović, direktorici Inštituta za narodnostna vprašanja. ■

KAKO IN DO KAKŠNIH SPREMEMB VOLILNEGA SISTEMA?

Spori okrog volilnega sistema se na pri pogled zdijo bolj tehnične narave, podrobnejše ukvarjanje z njimi pa pokaže, da gre še za vrsto drugih reči: predvsem za neposredno odgovornost poslancev do volivcev, ki jo različni volilni sistemi obravnavajo zelo različno. Glede na to, da poslance državnega zbora že od leta 1992 volimo na praktično nespremenjen način in da so spremembe volilne zakonodaje možne le z dvotretjinsko večino, je videti, kot da veliki večini poslancev takšen sistem ustreza. Kaj pa volivcem?

BOŠTJAN TADEL

ALAH JE VELIK!« je z mastnimi rdečimi črkami v svojem e-sporočilu napisal civilnodružbeni aktivist Vili Kovačič ob napovedi javne predstavitve mnenj o spremembah volilnega sistema 5. maja v državnem zboru. Kovačič je upokojeni ekonomist, goreči nasprotnik TEŠ 6, pa tudi zelo dober znanec vseh, ki se udeležujejo javnih razprav o političnih temah. Tudi vseh najvidnejših politikov, ki ga prijazno pozdravljajo »Živjo, Vili!«, jasno pa jim je, da zaradi svoje brezkompromisnosti ne pomeni kakšne grožnje, tudi če se poveže s tako znanimi imeni, kot je (bil) nekdanji predsednik državnega sveta Blaž Kavčič – na zadnjih državnoborskih volitvah sta s Kovačičem skupaj pogorela na listi Stranke mladih – Zelenih Evrope.

VEČINSKI ALI PROPORCIONALNI VOLILNI SISTEM?

Kovačič seveda ni edini, ki si že dolgo želi javne razprave o volilnem sistemu. Prejšnji finančni minister dr. Janez Šušteršič se je te teme lotil januarja v svoji kolumni na Siol.net, istega meseca je bil o tem slabo opažen posvet v državnem svetu, v *Pogledih* pa smo o »prenovi političnega sistema« pisali že lanskega januarja v času vstaj. Dva sogovornika, oba sociologa, dr. Gorazd Kovačič in dr. Urban Vehovar, sta tedaj glede volilnega sistema zavzela diametralno nasprotni stališči: Kovačič je podprl za korekcijo obstoječega proporcionalnega sistema z dvojnimi glasovi – enim za stranko in drugim za konkretnega poslanca na strankini listi, kar bi bilo mogoče z ukinitvijo volilnih okrajev (po sedanjem zakonu je Slovenija razdeljena na 8 volilnih enot, vsaka enota pa na 11 volilnih okrajev). Kovačič se je zavzel tudi za v času vstaj zelo aktualen odpoklic poslancev in županov (vse skupaj se

je začelo s protesti proti tedanjemu mariborskemu županu Kanglerju) – pri tem pa spregledal, da je odpoklic mogoč le pri večinskem sistemu, kjer je povsem jasno, kateri volilni okraj zastopa izvoljeni kandidat, tako kot v primeru predsedniških ali županskih volitev. Pri proporcionalnem sistemu pa to enostavno ni mogoče – možno bi bilo kvečjemu imenovanje naslednjega kandidata na listi stranke odpoklicanega kandidata, ki pa si ga volivci verjetno ne bi želeli kaj dosti bolj kot odpoklicanega ... Na drugem koncu spektra je Urban Vehovar svoje zavzemanje za večinski sistem utemeljil prav s tem: z neposredno odgovornostjo neposredno izvoljenega poslanca – odgovornostjo točno določenim volivcem v točno določenem okraju.

Zanimivo je, da se tako Kovačičevo kot Vehovarjevo stališče praktično v celoti ujemata prvi z aktualnim predlogom Pozitivne Slovenije (PS), drugi pa z dolgoletnim zavzemanjem Slovenske demokratske stranke (SDS) za uvedbo dvokrožnega večinskega volilnega sistema, o katerem so že leta 1996 razpisali referendum, ki se je razpletel v zelo kompliciranih okoliščinah (o tem dogajanju med drugim piše v nadaljevanju tega bloka poslanec SDS mag. Branko Grims). Zanimivo je, da je tudi omenjena kolumna Janeza Šušteršiča kazala bolj v smer Kovačičevih idej, zna biti, da zaradi političnega realizma, saj jo je Šušteršič napisal leto dni pozneje in na osnovi jesenskega sestanka predsednikov strank pri predsedniku republike; novembra lani se je namreč zdelo, da so strankarski šefi našli točko, okrog katere bi lahko sestavili dvotretjinsko večino v državnem zboru, potrebno za spreminjanje volilne zakonodaje. Šušteršič se je z argumentom učinkovitejših koalicij zavzel tudi za dvig volilnega praga s sedanjih štirih odstotkov na pet ali celo

šest, kar je prav tako blizu predlogu PS – zgovorno pa je, da večinski sistem volilnega praga sploh ne pozna, saj je vsak poslanec izvoljen neposredno in ne glede na nacionalni rezultat stranke, v imenu katere kandidira. Poleg tega pa je v večinskem sistemu mogoče tudi, da bi bil v okraju izvoljen neodvisni poslanec – kar proporcionalni sistem zaradi državnega volilnega praga kratko malo onemogoča. Morebitni neodvisni poslanci v državnem zboru to postanejo le po hujšem sporu s stranko, na listi katere so bili izvoljeni – kar je zopet praktični problem proporcionalnega sistema ...

KOMBINIRANI VOLILNI SISTEM IN POSLOVNIK PARLAMENTA

Ta dva modela – izmed katerih ima po mnenju predsednice Ustavne komisije Državnega zbora Maše Kociper predlog PS realne možnosti, da v precejšnji meri zaživi – pa nista edina, o katerih teče debata v parlamentu in znotraj civilne družbe. V parlamentu je že dobro leto s 5.700 podpisi volivcev vloženi predlog kombiniranega volilnega sistema, ki so ga na pobudo in s pomočjo Zveze društev upokojencev Slovenije (ZDUS) spisali pravnik dr. Ivan Kristan, ekonomist dr. Miran Mihelčič ter filozof in sociolog Emil Milan Pintar. Ta predlog, ki je po prepričanju predlagateljev v državnem zboru blokiran, je v veliki meri izdelan po nemškem vzoru dveh glasov, vsakega pa volivec porabi za polovico državnega zbora. Zelo pomembna sprememba v tem predlogu je kombinacija dveh sistemov, vsak pa je v uporabi za izvolitev polovice poslancev: predlog zato dosedanjih 88 poslancev (ne ukvarja pa se s poslancema manjšin) razdeli na dvakrat po 44. S prvim glasom bi volivci v vsakem okraju izvolili poslanca po (po potrebi dvokrožnem) večinskem principu. To pomeni, da volivci s prvim gla-

som glasujejo za dejansko svojega poslanca, ki ima v okraju zakonsko predpisani večletni domicil. Z drugim glasom pa bi volivec po sedanjemu podobnem proporcionalnem sistemu volil politično stranko, vendar bi tudi pri tem personificiral svojo odločitev skozi preferenčni glas za določenega strankarskega kandidata: ne bi torej volil liste, temveč povsem določenega kandidata na njej.

Predlog kombiniranega sistema se sicer ni zataknil na ustavni komisiji, temveč na odboru za notranjo politiko, javno upravo in lokalno samoupravo – preden je ZDUS namreč zbral potrebne podpise za vložitev zakonskega predloga, je svoj predlog vložila PS, po poslovniku o delu državnega zbora pa se naenkrat lahko obravnava le ena pobuda o eni vsebini. Dokler ne bo speljana procedura o predlogu PS, je predlog ZDUS v čakalnici, to pa lahko traja do konca sklica tega parlamenta. PS zagotavlja, da ne gre za namerno blokado, temveč za usklajevanje z drugimi strankami ter s predsednikom republike, ki se je lani dejavno vključil v iskanje alternativ za volilni sistem, predlagatelji pa resignirano menijo, da ignoriranje njihovega predloga kaže, kako v živo so zadeli s svojim predlogom, ki bi zmanjšal moč vodstev političnih strank.

Ali se bo tem trem zelo artikuliranim akterjem 5. maja v veliki dvorani državnega zbora pridružil še kdo, bo jasno

takrat, gotovo bo med njimi omenjeni Vili Kovačič in njegovi somišljeniki, med katerimi velja izpostaviti vsaj nekdanjega poslanca Andreja Magajno. Brez dvoma je volilni sistem zelo pomemben ne le za delovanje, tudi za občutenje demokracije, saj je težko spremljati strankarski »šport«, če ne veš, kdo »igra« zate. In podpisani, stanujoč v strogem centru Ljubljane, ne ve, kdo je njegov poslanec v državnem zboru; prav tako tega ne ve Emil Milan Pintar iz Domžal; da sta sama svoja lastna poslanca, sta sicer vedela Branko Grims in Maša Kociper, a ko je slednja avtorju članka poskušala na hitro na spletu pokazati, kje najde svojega poslanca, je po nekaj minutah obupala.

Z nekaj abstraktnega mišljenja to morda ni tak problem, se da interpretirati stališče dr. Jureta Toplaka z mariborske Pravne fakultete, predstavljenem v že omenjeni lanski številki *Pogledov*: »Poslanec zastopa predvsem dve skupini volivcev: teritorialno volivce iz svoje enote in strankarsko volivce njegove stranke. Občasno se zgodi, da se ti dve skupini pokrivata. Demokratični deficit, če temu tako pravimo, nastaja tako pri proporcionalnem kot pri večinskem volilnem sistemu. Pri večinskem volivec, ki ni volil zmagovalnega kandidata, ostane brez poslanca, ki bi bil iz njegovega okraja in hkrati poslanec njegove stranke – mu pa ostanejo poslanci njegove stranke iz drugih okrajev in poslanec druge stranke iz

njegovega okraja. Pri proporcionalnem sistemu pa, podobno, tisti volivec, ki ni volil zmagovalnega kandidata v svojem okraju, najde svoje predstavnike po stališčih v poslancih svoje stranke iz drugih okrajev, predstavnika svojega območja pa v poslancu druge stranke iz svojega okraja. V obeh primerih ima torej volivec v parlamentu nekoga iz svojega okraja in nekoga iz svoje stranke. Demokratični deficit ni pri enem sistemu nič večji kot pri drugem.«

Ta matrična logika se sicer lepo sliši, prav velike praktične vrednosti pa nima. In če si ljudje kaj želijo, je to razviden vpliv volitev na obnašanje poslancev. Ljudje razumejo, da so volitve zato, da večina izbere način vladanja, in vedo, da druge demokratične institucije skrbijo za zaščito manjšin in skladnost zakonodaje z ustavo. Kar jih moti, je, da se v politični proces vpleta vrsta nepolitičnih deležnikov in da politika nima (in morda jih tudi noče) instrumentov, s katerimi bi to vpletanje omejila. Vrsta argumentov na prihodnjih straneh kaže v smer, da bi elementi večinskega sistema omogočili takšne instrumente – resno vprašanje pa torej je, zakaj si jih politika ne vzame. Škarje in platno ima v svojih rokah – z dvotretjinsko večino lahko sprejme kakršenkoli volilni sistem hoče, 5. maj pa bo vse od referendumuma leta 1996 najlepša priložnost, da tudi državljani javno povemo, kaj hočemo. ■

Maša Kociper, predsednica Ustavne komisije Državnega zbora RS

TRANSPARENTNA POT JE EDINA PRAVILNA

FOTO: BLAZ SAMEC

BOŠTJAN TADEL

Poslanka (in vsaj do kongresa 25. aprila tudi ena od treh podpredsednikov) Pozitivne Slovenije (PS) je prvič pritegnila pozornost širše javnosti decembra 2011, ko jo je njena stranka predlagala za predsednico državnega zbora, po bitki na levici s Socialnimi demokrati (ki so predlagali svojega tedaj še predsednika stranke Boruta Pahorja) pa je bil kot kompromisni kandidat izvoljen dr. Gregor Virant. Ti dogodki se zdijo nepopisno daleč, pravnica Maša Kociper pa je v dobrih dveh letih poslanskega mandata postala prepoznaven obraz PS. V državnem zboru je bila zaposlena že med letoma 1996 in 2000 kot svetovalka na področju priprave in organizacije sej, nato je bila dve leti vodja projektov v marketinški agenciji Pristop, od 2002 do 2011 pa na Okrožnem sodišču v Ljubljani, kjer je vodila službo za odnose z javnostmi in službo za alternativno reševanje sporov. Leta 2006 in 2010 je bila na Listi Zorana Jankovića izvoljena v ljubljanski mestni svet.

Kocipрова je pobudo za javno predstavitev mnenj o spremembah volilnega sistema v državnem zboru dala na seji Ustavne komisije DZ 10. aprila. Njen predlog so člani komisije soglasno podprli, tako da ta dogodek 5. maja popoldne lahko pričakujemo s kar nekaj optimizma. Seveda pa bo do takrat najbolj vroče prav v stranki Kociprove – nekateri scenariji napovedujejo, da bo Slovenija 5. maja v predvolilnem obdobju ne le za evropske volitve, temveč že dober teden tudi za predčasne državnozbornske.

Kaj pričakujete od javne predstavitve mnenj o volilnih sistemih?

Opozoriti velja, da se pri spremembah volilnega sistema pogovarjamo o dveh ločenih postopkih: o spremembi ustave in o spremembi volilnega zakona. Slednja ni dovolj za dvig volilnega praga, ta bi zahteval spremembo ustave. Predlog PS predlaga ukinitve okrajev in uvedbo preferenčnega glasu, ki se deli znotraj volilne enote – ostaja pa v okviru v ustavi zapisanega proporcionalnega sistema. Takšen predlog smo lansko pomlad vložili v parlamentarno proceduro preko pristojnega odbora za notranjo politiko, javno upravo in lokalno samoupravo.

Slovenska demokratska stranka (SDS) je novembra na drugi strani eksplicitno vložila predlog za začetek postopka za spremembo ustave v smeri večinskega sistema. Tega obravnava ustavna komisija, kjer sem sama predsednica, in o njem smo razpravljali že na seji januarja, na aprilskem nadaljevanju te seje pa sem predlagala tudi javno predstavitev ne le tega, temveč tudi drugih predlogov za spremembo volilnega sistema, ki nastajajo v parlamentu in civilni družbi.

Med slednje sodi recimo tudi predlog za kombinirani volilni sistem Zveze društev upokojencev Slovenije (ZDUS), ki je tako kot naš v postopku v Odboru za notranjo politiko. V tem odboru je postopek razumljivo zastal zaradi dogovarjanja predsednikov strank pri predsedniku republike: na teh sestankih se je izkazalo, da bi se konsenz dalo najti v smeri predloga PS s preferenčnim glasom ter da obstaja tudi možnost za spremembo ustave in dvig praga na 5 odstotkov. Tudi Janez Janša je v imenu SDS tedaj izjavil, da njih sicer zanima dvokrožni večinski sistem, a da so pripravljeni podpreti karkoli, da se le spremeni sedanji sistem in da gre sprememba v osnovni smeri večinskega sistema. Dvig praga gre v to smer, možnost izbire med kandidati s preferenčnim glasom pa prav tako – in to je tudi v skladu z doslej še nerealizirano določbo v ustavi, da naj bi volivci imeli čim večji vpliv na izbiro poslancev.

Vseeno se predsedniki očitno niso uspeli dokončno dogovoriti. Moram priznati, da me je to presenetilo, pričakovala sem, da bo nas čakalo samo še tehnično delo. Se je pa razpletlo tako, da je žogica zdaj pri nas na Šubičevi in skupaj sva jo pobrala kolega Jerko Čehovin (PS), predsednik Odbora za notranjo politiko, in jaz. Javna predstavitev mnenj bo na skupni seji njegovega odbora ter ustavne komisije, vabljeni so tako strokovnjaki kot civilna družba. Poslanci se bodo nato z vsem tem seznanili in vsa predstavljena materija naj bi vplivala na kvalitetnejše odločanje poslancev: prišel bo ZDUS, pa gospod Vili Kovačič, nastopila bova tudi kolega Grims in jaz pa najbrž še kdo.

Prepričana sem, da je prav, da ta postopek poteka maksimalno demokratično in da se vnaprej izognemo očitkom, da sami nekaj počnemo za zaprtimi vrati. Če sem povsem iskrena, moram kar povedati, da mi je to tudi všeč, ker sem prepričana, da je takšna transparentna pot edina pravilna.

Kako komentirate očitke piscev predloga za kombinirani sistem, da v državnem zboru njihov predlog doživlja blokado? Posebej ostri so do vaše stranke.

Parlamentarna procedura je zelo natančno predpisana. Kam pripelje, ne vemo, vemo pa, da je po pravilih povsem jasno, kako moramo obravnavati tako predlog SDS za spremembo ustave kot našega za spremembo volilnega zakona. Šele ko bo postopek v zvezi z našim predlogom na odboru za notranjo politiko končan, bo na vrsti predlog ZDUS. V zvezi s tem se mi ne zdi korektno, da avtorji, zlasti Miran Mihelčič in Emil Milan Pintar, izpodbijajo legitimnost našega predloga: pri tem namreč spregledujejo, da smo natanko tak predlog zapisali v predvolilni program Pozitivne Slovenije jeseni leta 2011. Za takšno

rešitev pa smo se odločili po skrbni proučitvi dosedanjih petih poskusov spremembe ustave in volilnega sistema v prejšnjih sklicih parlamenta – ugotovili smo, da je namreč ravno to tisti morebitni kompromis, okrog katerega bi se stranke lahko poenotile.

Seveda civilna družba lahko razvija tako velikopotezne projekte, kot je projekt ZDUS, vendar brez politične volje kratko malo niso izvedljivi, ne da se jih kar izsiliti. Tudi civilna družba se mora sprememb ustave lotiti z orodji, ki so za to predvidena. In naš predlog gre v osnovni smeri, h kateri se nagibajo tudi oni, prav tako daje večjo težo volivcem, kar je poanta predloga ZDUS. Lahko bi sprejeli naš predlog kot prvi korak v smeri, v katero si želijo, ne-realno pa je od nas pričakovati, da se odpovemo svojemu programu, ki je dobil podporo na volitvah, in nekritično sprejmemo njihov predlog.

Poleg tega ZDUS meni, da je njihov predlog izvedljiv brez spremembe ustave – to po moji presoji ni možno: vsaj polovica poslancev se po njihovem predlogu izvoli po dvokrožnem večinskem sistemu in skoraj prepričana sem, da bi takšen poseg zahteval spremembo ustave, kjer je izrecno naveden proporcionalni sistem. Da ne omenjam tega, kako njihov predlog predvideva spremembo volilnih enot in okrajev – pazite, ne ukinitve okrajev tako kot naš, temveč spremembo. To je zlasti za stranke, ki so že dolgo v igri, popolnoma nesprejemljiv pogoj, saj iz izkušenj natanko vedo, kako v katerem okraju uspeti in katere pustiti pri miru.

Ali obstaja resna politična volja, da se v prihodnjih mesecih poskusi spremeniti volilni zakon?

Če bomo mandat izpeljali do konca, se pravi do jeseni 2015, mislim, da ja. Tudi zato ker naš predlog, za katerega določena stopnja konsenza med strankami obstaja, ostaja v okvirih v ustavi zapisanega proporcionalnega sistema, za dvig praga pa prav tako obstaja kar visoka stopnja strinjanja in bi se verjetno lahko dogovorili tudi za takšen poseg v ustavo. Za preferenčni glas in za dvig praga bi po mojem mnenju uspeli doseči dvotretjinsko večino.

Prepričana sem tudi, da nekaj moramo narediti, ker ljudje to pričakujejo, pa četudi bo šlo to na naš račun in zaradi tega ne pridemo v naslednji sklic parlamenta. Je pa v praksi tako, da se morata za dosego tega cilja v zdajšnji sestavi državnega zbora poenotiti obe veliki stranki, se pravi SDS in mi, potem pa najti tistih nekaj manjkajočih glasov do 60; mi jih imamo 27, SDS 26, če bi se strinjali še Nova Slovenija (4) in Državljanska lista (7), ki se prav tako nagibata v to smer, je narejeno – ampak smo še vedno samo na 64 glasovih. ■

Neposredne volitve poslancev državnega zbora

DVOKROŽNI VEČINSKI SISTEM ZA ODGOVORNOST IN RAZVOJ

BRANKO GRIMS

Winston Churchill je nekoč dejal: »Prvi levičar je bil Krištof Kolumb. Odjadrал je, ne da bi vedel, kam. Prispel je nekam, ne da bi sploh vedel, kje je. In na koncu so morali vsi drugi poravnati vse njegove stroške.«

Ste vedeli, da se je Slovenija (za reprogramiranje in na novo) v samo nekaj tednih zadolžila za sedem milijard evrov, ki jih bomo plačali davkoplačevalci? Še leta 2008 je znašal dobrih sedem milijard evrov znašal celotni skupni javni dolg naše države s podedovanim deležem dolga nekdanje Jugoslavije vred! Pa smo takrat v zadnjem obdobju edinega celotnega mandata vlade s Slovensko demokrasko stranko (SDS) na čelu uspešno vodili Slovenijo in celotno Evropsko uUnijo hkrati. Letos javni dolg Slovenije dosega že neverjetnih 28,8 milijarde evrov, kar je bistveno več od zadolženosti nekdanje Jugoslavije, ki je zato razpadla. Vsakemu otroku, ki v zibki veselo čeblja, vlada naloži 14.000 evrov dolga – avto, ki mu ga je že »zagonila« in ga otrok nikdar ne bo videl, plačal pa ga bo. Vsaki štiričlanski družini je vlada naložila 56.000 evrov dolgov – za eno stanovanje, v katerem nikdar ne bodo živeli, plačati pa ga bodo morali. Nič čudnega, da se danes študenti ne pogovarjajo več o tem, ali bodo zdravniki ali direktorji v Sloveniji, ampak samo še o tem, ali se bodo izselili v Nemčijo, Avstralijo ali v ZDA.

Za velikansko večino več kot dvajset milijardnega novega dolga v evrih sta zaslužni dve vladi tranzicijske levice: vlada Boruta Pahorja in vlada Alenke Bratušek. Ta njun »dosežek« še toliko bolj bode v oči, ker je bila Slovenija bila do konca leta 2008 zgled drugim državam v tranziciji in je imela ob svojem nastanku leta 1991 številne prednosti. Danes pa tudi najmočnejši dejavniki v demokratični mednarodni skupnosti in združenjih (EPP – European People's Party, Evropska ljudska stranka, IDU – International Democratic Union, mednarodno združenje desno-sredinskih strank) z obžalovanjem ugotavljajo, da je Slovenija edina država nekdanjega socializma, v kateri tranzicija ni uspela. Slovenija je država, ki bo še morala z odpravo usedlin socializma (kot je prenormiranost) še morala sprostiti vse svoje razvojne potencialne in v kateri bo moralo podjetništvo postati vrednota. Država, v kateri mnoge institucije in celoten pravosodni sistem ne delujejo na evropsko primerljiv način ter v kateri ni nobene odgovornosti. Postavljajo vprašanje, ki bi si ga morali postaviti vsi: kako se je lahko zgodilo, da smo kot nekdanji pozitivni zgled tako zelo zaostali za vsemi drugimi?

CIRKUS PROPORCIONALNEGA VOLILNEGA SISTEMA

Za tujca je volilno in povolilno dogajanje v naši domovini najbrž za nasmejati do solza. Slovenski volivci prepoznajo Liberalno demokracijo Slovenije (LDS) kot izpeto in skorumpirano stranko ter volijo Zares. Po volitvah zgroženi ugotovijo, da so dobili pod firmo znamko Zares nazaj trdo jedro LDS s komaj kakšnim novim obrazom; ter da je Zares prav tako skorumpirana firma kot LDS ali pa še bolj. In na naslednjih volitvah vržejo Zares iz parlamenta ter volijo Pozitivno Slovenijo na osnovi medijske podobe Zorana Jankovića kot uspešnega gospodarstvenika. Toda leto dni po volitvah dobijo namesto njega Alenko. Bratušek in z njo na čelo vlade prav tisti Zares (trdo jedro LDS ...), ki so ga vrgli iz parlamenta! A. Bratušek je bila namreč svetnica Zaresa v Kranju, še pred tem pa pri LDS. Na naslednjih volitvah bodo najbrž isti volivci spet grozno šokirani, ko bodo ugotovili, da so še tretjič nasledli floskulam o »novih obrazih« in so si preko neke nove stranke spet na oblast izvolili isto trdo jedro LDS – Zares – PS ... skrito nekje za obrazom morda Igorja Šoltesa ali Mira Cerarja ali koga tretjega. Če k temu dodamo izkušnje iz prvih let po osamosvojitvi, ko je enkrat preskočila Slovenska nacionalna stranka s takrat izrazito protilevičarskim programom, drugič član krščanskih demokratov Ciril Pucko, vsi pa so »prodali« glasove tranzicijski levici, je učinek pričakovan.

Volivci so vse bolj prepričani, da njihov glas ne odloča o ničemer in da je vlada predvsem plod povolilnih kravjih kupčij med politiki. Da se oblast oblikuje praktično neodvisno od tega, komu so na volitvah ljudje zaupali svoj glas. Toda spregledajo dejstvo, da so povolilne kravje kupčije in prevrati posledica proporcionalnega volilnega sistema.

Prav tako, kot je posledica proporcionalnega volilnega sistema odsotnost osebne odgovornosti, saj se vedno lahko vsakdo skriva za politično stranko, če mu ta le dopusti. Kar neslavno simbolizira nekdanji prvi mož poslanske skupine LDS Tone Anderlič, ki so ga po poročanju medijev zaustavili policisti in mu izmerili več kot dva promila alkohola v krvi

FOTO JOŽE SUHADOLNIK

ter mu prepovedali nadaljnjo vožnjo. On pa se je mirno odpeljal dalje in bil na naslednjih volitvah na listi takrat še vsemogočne LDS gladko znova izvoljen v parlament.

Zaradi slabih učinkov proporcionalnega volilnega sistema se pri volivcih krepi občutek nemoči, ker preprosto ne verjamejo več, da njihov glas sploh še o čem odloča; še bolj pa se krepi nezaupanje v institucije sistema. Politologija uči, da brez zaupanja v institucije sistema noben demokratični sistem ne more biti dolgoročno uspešen. Zgodovina tej ugotovitvi pritrjuje z mnogimi primeri. Žal tudi z dogajanjem na sončni strani Alp. Pa bi tu lahko bilo vse drugače.

PRVA USTAVA JE BILA NAPISANA ZA DVOKROŽNI VEČINSKI VOLILNI SISTEM

Pisateljska ustava, kot smo takrat popularno imenovali *Teze za novo slovensko ustavo*, je bila napisana v marsikaterem pogledu mnogo boljše kot končno besedilo ustave, ki jo imamo zdaj. Pisali so jo ljudje z velikim strokovnim znanjem in še večjimi ideali, ki so razumeli pričakovanja ljudi in dosledno spoštovali človekove pravice v najširšem pomenu te besede. Danes komaj še kdo ve, da je bilo prvotno besedilo tez za slovensko ustavo napisano za dvokrožni večinski volilni sistem in je dopuščalo celo uvedbo instituta odpoklica poslanca (ki je možen samo v večinskem volilnem sistemu).

Zaradi upoštevanja politične realnosti in potrebne dvotretjinske večine vseh glasov v parlamentu so ta določila pozneje izločili in prepustili ureditev volilnega sistema posebnemu zakonu, ki se mora sprejeti z ustavno večino. Zakon, ki po več kot dvajsetih letih v osnovi velja še danes, je bil tedaj mišljen kot začasna rešitev, samo za prve volitve po novi ustavi leta 1992. A kot je dejal Winston Churchill: »Najbolj trajne sočasne rešitve!«

SPREMINJANJE USTAVE S TRESOČIMI HLAČAMI

Za najbolj visoko donečim besedami v politiki so praviloma skriti najbolj pritlehni osebni interesi. Spreminjanje volilnega sistema je tako težavno zato, ker se križa z interesi večine političnih strank in z interesi večine poslancev v Državnem zboru Republike Slovenije.

Slabosti proporcionalnega volilnega sistema v razmerah slovenske tradicije in politične kulture so zelo hitro postale očitne zelo hitro. Puckizem je postal politični pojem. Že v prvih letih po osamosvojitvi se je v javnosti zato oblikovala vrsta zahtev, ki so povsem enake tistim, ki jih dve desetletji pozneje znova izraža civilna družba: zahteve po osebni odgovornosti funkcionarjev, po enakopravni zastopanosti vseh delov Slovenije, po večji samostojnosti poslancev, po zmanjšanju moči vodstev političnih strank, da naj o vladi dokončno odloči glas volivca in ne povolilne kravje kupčije, da naj se dejansko glasuje za človeka in ne več za politično stranko, da naj bo povezava med poslancem in volivci bistveno močnejša in naj volivci vedo, kdo je njihov poslanec.

Tudi reakcije političnih strank na te legitimne zahteve so bile povsem enake današnjim. Velika večina političnih strank je kot rešitev ponujala kozmetične popravke proporcionalnega volilnega sistema, ki pa njegovih bistvenih pomanjkljivosti nikakor ne odpravijo, nekatere celo poslabšujejo.

V SDS smo leta 1996 dali pobudo za referendum o dvokrožnem večinskem volilnem sistemu in za njegov razpis kot prvi v samostojni Sloveniji zbrali več kot 40.000 podpisov. Mediji so bili takrat za to pobudo zelo odprti, čeprav ni bilo nobene hude gospodarske krize, kot jokakršno imamo danes. Kot vodja akcije za neposredne in poštene volitve – za dvokrožni večinski volilni sistem – sem imel zato priložnost napisati in objaviti več kot 400 člankov o tej temi, glavni zagovornik proporcionalnega sistema pa je bil dr. Slavko Gaber (LDS). Nastala je ogromna panika v »visoki« politiki in kot njena posledica še dve referendumski zahtevi: za kombinirani volilni sistem s strani Državnega sveta in za proporcionalni volilni sistem s strani poslancev tranzicijske levice. Referendume so potem poslanci tranzicijske levice razpisal tako, da so se računali upoštevali kot en referendum, čeprav je ustavno sodišče trikrat presodilo, da je to protiuslavno. Na glasovanju je z daleč največ glasovi zmagal dvokrožni večinski volilni sistem, zaradi očitnega ignoriranja predhodnih odločitev ustavnega sodišča pa smo se morali še enkrat pritožiti na Ustavno sodišče Republike Slovenije, ki je presodilo, da je dvokrožni večinski volilni sistem na referendumu zmagal tudi pravno in da je ta odločitev ljudstva za državni zbor zavezujoča.

Toda nič ni pomagalo niti to, da smo opravili tudi vse tisto delo, ki bi ga morale institucije, saj sem napisal volilni zakon za dvokrožni večinski volilni sistem in zanj tudi nov zakon o volilnih okrajih (pozneje sem ga na njihovo prošnjo izročil geografskemu inštitutu, da so ga uporabili kot osnovo za pripravo svojega predloga). Namesto da bi upoštevali vsaj sodbo ustavnega sodišča, sta dve tretjini vseh poslancev v ustavo zapisali člen, po katerem imamo v Sloveniji proporcionalni volilni sistem. Vsiliti nekaj v ustavo v nasprotju z jasno izraženo večinsko voljo ljudstva, ki jo je kot veljavno in zavezujočo(!) odločitev potrdilo celo ustavno sodišče, je skrajno nedemokratično. Česa podobnega ne boste našli v nobeni moderni demokratični državi.

Ustavo naj bi spreminjali skrajno premišljeno in demokratično – s tresočo roko. V Sloveniji je večina poslancev v paniki za svoje stolčke ustavo spremenila s tresočimi (in najbrž hudo polnimi) hlačami. V naši državi imamo zato v ustavi v bistvu oktroiran – v nasprotju z ljudsko voljo vsiljeni – člen, kar je trajni madež na licu slovenske demokracije.

Tragikomično je, da je bila panika večine poslancev posledica neznanja in nerazumevanja učinkov volilnega sistema. Svoje nespoštovanje demokratičnih principov in vrednot so plačali prav s tistim, kar so hoteli obraniti za vsako ceno – s svojimi stolčki na naslednjih volitvah. Do volitev so sicer nastopali zmagovalno in se celo na vse pretege hvalili s svojim početjem. Kot mali bogovi ... Mae West je nekoč dejala: »Motiti se je človeško, ampak občutek je pa božanski!« Logika, da bodo po istem volilnem sistemu najlažje ponovno izvoljeni, se je izkazala tudi z vidika njihovih osebnih interesov za povsem zgrešeno. Samo peščica jih je ponovno vstopila v parlament. Toda izjemna razvojna priložnost za Slovenijo je bila z njihovim početjem uničena za dolgo časa.

SOGLASJE STROKOVNJAKOV O VOLILNIH SISTEMIH

Star slovenski pregovor pravi, da vsak berač svojo malho hvali. Če to kje velja, velja zagotovo pri volilnih sistemih. Vprašanje je že, kaj znanost dejansko sploh je. V Sloveniji je zaradi neuspele tranzicije politika vse in vse je politika. Zato se žal velikokrat skrito za zvenečimi akademskimi nazivi kot »čista znanost« prodaja navadna politična prepričanja, predsodke in osebne interese. Kadar pa gre za resnično znanost, stroka že po definiciji nikoli ne more biti enotna. Dvom in razmišljanje izven zunaj ustaljenih pravil (»out of the box«) sta pravzaprav gonilo znanosti. Pri volilnih sistemih je neenotnost stroke popolna. Kolikor znanstvenikov, toliko različnih pogledov. Če seveda najprej odmislimo vsa politična prepričanja, prepisovanje, prikrievanje osebnih interesov za visoko donečimi demokratičnimi principi in ostalo, kar sliko zamegljuje, občasno pa je v funkciji ustvarjanja videza lažne enotnosti. Edino res popolno soglasje, ki bi ga v zvezi z volilnimi sistemi lahko izluščili iz znanstvenih del velikega števila avtorjev iz različnih demokratičnih držav, je to, da vsak volilni sistem v vsaki državi oziroma družbi učinkuje drugače (!) in daje drugačne rezultate, odvisno od kulture, demokratične tradicije, različnega zgodovinskega izročila, različno poudarjenih vrednot in sploh vseh dejavnikov, ki oblikujejo moderno demokratično družbo. Kadar torej preberete trditve

tipa, »da obstaja soglasje velikega dela stroke, da je boljši ta in ta volilni sistem«, raje nehaite brati, saj vam spet nekdo prodaja svoje lastne predsodke in osebne interese pod krinko znanosti.

Stroka načeloma loči proporcionalni (sorazmerni) volilni sistem, kombinirani volilni sistem in večinski volilni sistem. Pri večinskem volilnem sistemu je bistvena, z vidika oblikovanja predvolilnih koalicij celo drastična razlika med enokrožnim večinskim volilnim sistemom in dvokrožnim večinskim volilnim sistemom. Velikokrat avtorji, ki vnaprej zavračajo dvokrožni večinski volilni sistem, zavestno manipulirajo in pišejo, kot da gre za enokrožnega, oziroma ju v opisovanju kar izenačijo.

Vsak od volilnih sistemov ima svoje prednosti in slabosti! Prednosti in slabosti kateregakoli volilnega sistema obstajajo neodvisno od okoliščin države oziroma družbe, v kateri je vzpostavljen, vendar v različnih družbenih okoliščinah pridejo zelo različno do izraza. Številni argumenti govorijo za to, da bi bil v sedanjih razmerah za Slovenijo glede na njeno politično in siceršnjo kulturo ter tradicijo dvokrožni večinski volilni sistem najboljša rešitev.

DVOKROŽNI VEČINSKI VOLILNI SISTEM ZA ODGOVORNOST

Dvokrožni večinski volilni sistem ljudje dobro poznamo, saj po njem volimo predsednika države in župane. Glasovali bi za človeka in ne za politično stranko. Izvoljen bi bil torej tisti poslanec, ki bi v svojem volilnem okraju prejel večino vseh glasov volivcev, ki bi glasovali (na primer od skupaj 10.000 glasov vsaj 5.001 glas). Če nihče ne bi prejel absolutne večine, bi se v drugi krog uvrstila kandidata z največ glasovi v prvem krogu; v drugem krogu

ČE NE BO ŠLO DRUGAČE, BI VELJALO RAZMISLITI TUDI O IDEJI, DA BI NA OSNOVI USTAVNEGA ZAKONA IZVEDLI REFERENDUM O VOLILNEM SISTEMU ALI VSAJ POSVETOVALNI REFERENDUM O SPREMEMBI USTAVE, PRED KATERIM BI SE VSI ZAVEZALI K DOSLEDNEMU SPOŠTOVANJU IN URESNIČITVI ODLOČITVE.

pa bi bil izvoljen tisti, ki bi prejel več glasov od protikandidata. Mandat bi torej prejel neposredno izvoljeni kandidat. To je bistvena razlika od katere koli variante proporcionalnega volilnega sistema, kjer gre glas volivca v resnici vedno politični stranki in politična stranka tudi prejme mandat, ki je potem šele po določenem mehanizmu (odstotek, preferenčni glas) dodeljen kandidatu z liste te stranke. Tudi morebitni absolutni preferenčni glas tega dejansko v ničemer ne spremeni!

Dejstvo, da izvoljeni poslanec prejme mandat neposredno, mandat pa temelji na glasovih večine vseh volivcev v okraju, bi imelo v slovenskih razmerah očitno zelo pozitivne posledice (kar lepo kažejo razmerja župan–občani v manjših občinah, ki so po velikosti primerljive z volilnimi okraji). Po dvokrožnem večinskem volilnem sistemu izvoljeni poslanec bi imel bistveno večjo legitimeteto in hkrati bistveno večjo odgovornost do volivcev. Danes veliko ljudi nima pojma niti o tem, kdo naj bi bil njihov poslanec. Večja odgovornost do volivcev bi zagotovo bistveno izboljšala politično kulturo. Konec bi bilo skrivanja za političnimi strankami in vsakdo bi zagotovo bolj pazil, kaj počne. Dejstvo, da bi ljudje poznali svojega poslanca, pa bi imelo tudi pozitiven povratni učinek – povečalo bi se zanimanje ljudi za politiko. Danes je pravzaprav največji met nepoštenim (tajkunom in podobnim), ki zlorablja politiko, uspel s tem, da so politiko tako priskrutili povprečnim državljanom, da večina sploh noče več vedeti, kaj se dogaja. Z zmanipuliranimi nevedneži pa se da fantastično poigravati. Kar preberite si še enkrat uvodni del ...

ENAKOPRAVNA ZASTOPANOST VSEH DELOV SLOVENIJE

V zelo majhnem parlamentu, kar po mednarodnih merilih slovenski zagotovo je, se vpliv posameznega poslanca pozna sorazmerno veliko. Zato je enakopravna zastopanost vseh delov države zelo pomembna. Prebivalci volilnih okrajev, ki nimajo svojega predstavnika v državnem zboru, so objektivno v slabšem položaju od drugih. Tega problema tudi morebitna odprava okrajev in uvedba preferenčnega glasu ne bi izboljšala, ampak prej poslabšala. Sčasoma bi bili najbrž izvoljeni predvsem kandidati iz mestnih središč, kjer je dostopnost do medijev in s tem poznanost kandidata ter koncentracija volivcev največja.

Dvokrožni večinski volilni sistem problema neenakopravne zastopanosti delov države sploh ne pozna. Volilni okraji morajo biti oblikovani na približno enako število prebivalcev in morajo biti zaokroženi. Iz vsakega okraja je izvoljen natanko en poslanec. Enakopravna zastopanost

vseh delov države je torej v dvokrožnem večinskem volilnem sistemu idealno dosežena.

DVOKROŽNI VEČINSKI VOLILNI SISTEM ZA RAZVOJ

Slovenija je od prvih volitev v državni zbor do danes imela na oblasti trikrat več časa tranzicijsko levico kot stranke demokratične sredine. Vse vlade so imele skupni imenovalec: pri ključnih razvojnih odločitvah so bile od znotraj blokirane zaradi izsiljevanja manjših partnerjev. Slovenija je na tak način zamudila izjemne razvojne priložnosti in izgubila ogromno denarja. Tudi neodločitev se v politologiji še kako šteje kot odločitev. Če nič drugega, prepozna odločitev pomeni izgubo časa. In čas je denar. Za nekatere več let prepozne odločitve v gospodarstvu je s primerljivimi ponudbami mogoče dokazati, da bi z njimi pred leti pridobili tudi do štirikrat več denarja, kot ga bo vlada lahko zdaj. In ker se je v vmesnem obdobju najemalo kredite, je škoda še toliko večja. V slovenskih razmerah je proporcionalni volilni sistem eden od temeljnih vzrokov za gospodarsko nazadovanje in stagnacijo še v času, ko vsa Evropa že napreduje. Vseh izgubljenih priložnosti se niti ne da oceniti. Poleg notranjih blokad in prevratov sredi mandata se izgubi tudi mesece časa po vsakokratnih volitvah zaradi sestavljanja koalicij in vlad.

Uvedba dvokrožnega volilnega sistema bi pomenila konec izgubljenih mesecev po volitvah zaradi postavljanja koalicij in vlad. Ker bi se koalicije oblikovale že pred volitvami, bi morali že prej oblikovati skupen program, na osnovi katerega bi volivci izvolili skupne kandidate. Notranjih strankarskih izsiljevanj zato ne bi več moglo biti. Vzpostavilo bi se stabilno politično-gospodarsko razvojno okolje za čas celotnega mandata, kar slovensko podjetništvo krvavo potrebuje.

GLAS VOLIVCA BI DEJANSKO ODLOČIL O OBLASTI

Razdrobljenost političnega prostora bi ob uvedbi dvokrožnega volilnega sistema zagotovo pripeljala do koalicij sorodnih političnih strank. Koalicije bi torej morale nastati precej pred volitvami in na osnovi skupnega programa poiskati ustrezne kandidate ter vnaprej predstaviti sestavo celotne vlade. Za volivca bi bilo to glede na sedanjo nepreglednost izjemno blagodejno. Pozitiven učinek uvedbe dvokrožnega večinskega volilnega sistema bi bil dolgoročno velik tudi zato, ker bi volivec spoznal, da njegov glas dejansko odloča. Povolilnih kravih kupčij in na njih utemeljenih volilnih prevar preprosto ne bi več moglo biti. Na večer po volitvah bi vedeli, kdo je oblast in katera vlada je dobila zaupanje ljudi. Delo bi lahko prevzela takoj in izgubljenega časa ne bi bilo več. Uvedba dvokrožnega večinskega sistema je v sedanjih razmerah v življenjskem interesu slovenskega podjetništva, v razvojnem interesu celotne države in v interesu državljanek in državljanov, da dejansko odločijo o oblasti ter s tem o svoji usodi.

NASPROTOVANJE DVOKROŽNEMU VEČINSKEMU SISTEMU JE UNIČEVANJE RAZVOJNIH POTENCIALOV

Noben volilni sistem ni idealen. Vprašanje je le, ali v aktualnih razmerah in v danem okolju pozitivne lastnosti posameznega volilnega sistema pretehtajo negativne. Razvojne prednosti uvedbe dvokrožnega večinskega volilnega sistema v Sloveniji so očitne in jih priznavajo tudi mnogi zagovorniki drugih sistemov. Kot pomanjkljivost tako nasprotniki običajno navedejo, da naj bi bil proporcionalni volilni sistem bolj demokratičen, ker daje večjo možnost izbire. Očitno dejstvo pa je, da je ta izbira bolj navidezna. Celó dr. Gaber, ki je vedno zagovarjal proporcionalni volilni sistem, je pred leti napisal, da je izbira volivca vedno ambivalentna – da sam pri sebi izbira le med dvema nasprotnima možnostima; ter da gre samo za vprašanje, kateri možnosti zazna kot nasprotni. Tudi s tega vidika je torej dvokrožni večinski volilni sistem mnogo bližji dejanski izbiri volivca kot katerikoli drugi.

Drugi očitek je navezan na obstoj in preživetje manjših strank, ker da bi jih večinski sistem uničil. Če bi šlo za enokrožni večinski volilni sistem, kjer vsaka stranka nastopi samostojno, saj za zmago zadošča en glas več od ostalih, bi bil ta očitek vsaj delno utemeljen. Vendar predlagamo dvokrožni večinski volilni sistem, ki zahteva absolutno večino vseh glasov, kar sili v povezovanje sorodnih strank že pred volitvami. Tako bi s postavitvijo svojih kandidatov kot skupnih ohranila svoj obstoj tudi manjša stranka, seveda ob dogovorjenem razmerju v koaliciji.

Ob tem velja opozoriti, da se je do zdaj že več kot jasno pokazalo tisto, kar vemo vsi, ki se znanstveno ukvarjamo z volilnimi sistemi: v proporcionalnem sistemu neodvisen kandidat nima prav nobene realne možnosti. Veliko število neodvisnih županov pa nedvoumno priča, da ljudje želijo večjo avtonomijo izvoljenih funkcionarjev do političnih strank. Tudi tu je prednost večinskega sistema zato očitna in je čas postavil na laž nekatere teoretike proporcionalnega sistema na tranzicijski levici, ki so ljudi zavajali s povsem nasprotnimi trditvami (kako naj bi »povezani neodvisni kandidati v proporcionalnem sistemu imeli večje možnosti za izvolitev« ... ja, prav gotovo).

Najbolj razvpita trditev nasprotnikov dvokrožnega večinskega volilnega sistema pa je čisto navadna laž, čeprav je objavljena v člankih ali knjigah. To je floskula, da dvokrožni večinski volilni sistem »povečuje nasprotja in skrajnosti v družbi«. To trditev dogajanje v slovenskem političnem

prostoru postavlja na laž že dvajset let, pa jo še kar poslušamo vedno znova. Tako do konca ideološko razklan in v skrajnosti zabarikadiran politični prostor, kot se je v pogojih proporcionalnega volilnega sistema razvil v Sloveniji, meji že na absurd. Predstavlja oviro pri iskanju razvojnega konsenza. Prav proporcionalni volilni sistem dejansko sili v ideologizacijo in skrajnosti zaradi nujnosti poudarjanja razlik med množico političnih strank. To uči tudi zgodovina. Zavrženi in zločinski nacistični režim se je začel z vzponom Nacional-socialistične delavske stranke (NSDAP) na oblast, kar ji je uspelo prav zaradi proporcionalnega (!) volilnega sistema, ki je skrajnost nacistov nagrajeval. Absolutni večini se NSDAP s svojo antikapitalistično (!!! – vam tole ne zveni hudo znano?) revolucionarno retoriko ni uspela niti približati, a ko je Hitlerju kot njenemu voditelju leta 1933 v množici manjših, med sabo sprtih demokratičnih strank uspelo izsiliti mandat za sestavo vlade, je oblast sprevrgel v totalitarno in je ni več izpustil do dokončnega poraza v drugi svetovni vojni.

Dvokrožni večinski volilni sistem omogoča uspeh samo tistim kandidatom, ki zelo pozorno prisluhnejo željam večine, in se sredini čim bolj približajo! Skrajnosti propadejo, nasprotja se zmanjšajo, ideološke teme izginejo v ozadje, v ospredje pa pridejo razvojni programi in kvaliteta ljudi ter strpno iskanje strateškega razvojnega soglasja. Prav to pa je tisto, kar Slovenija potrebuje.

MOŽNOSTI ZA RESNO SPREMEMBO VOLILNEGA SISTEMA

Nasprotovanje dvokrožnemu večinskemu volilnemu sistemu je v aktualnih slovenskih razmerah le težko razumeti drugače kot pritlehno računico kovanja političnih dobičkov iz razklanosti in nepreglednosti političnega prostora. Vse to je razvojno skrajno škodljivo. Toda prav iz korita ideološke razklanosti, zmešnjave pojmov in vrednot ter nepreglednosti političnega prostora se debelo redi kar nekaj političnih strank na tranzicijski levici (in njihovih podaljškov v »nevladni« civilni družbi). Poleg tega vsaka napoved resne spremembe volilnega sistema zatrese hlače vsem tistim poslaneem, ki kljub nedvoumni izkušnji iz leta 1996 še vedno naivno verjamejo, da bodo po istem volilnem sistemu najlažje ponovno izvoljeni v parlament. Zato so možnosti za vsako večjo spremembo volilnega sistema izjemno majhne. O tem priča reakcija najbolj vplivnih strank sedanje oblasti na največjo krizo, s katero se sooča Slovenija doslej. Namesto resnega pogovora brez predsodkov in floskul si želijo kvečjemu nekaj kozmetičnih popravkov: malenkosten dvig volilnega praga in absoluten preferenčni glas znotraj strankarske liste. Take spremembe seveda v ničemer ne bi odpravile pomanjkljivosti proporcionalnega volilnega sistema v aktualnih slovenskih razmerah, bi pa sodelovanje pri tovrstnem vbrizgavanju botoksa v grd obraz učinkov

SPREMINJANJE VOLILNEGA SISTEMA JE TAKO TEŽAVNO ZATO, KER SE KRIŽA Z INTERESI VEČINE POLITIČNIH STRANK IN Z INTERESI VEČINE POSLANCEV V DRŽAVNEM ZBORU REPUBLIKE SLOVENIJE.

proporcionalnega volilnega sistema trajno spodnesel legitimeteto argumentov zagovornikom dvokrožnega večinskega volilnega sistema, ki opozarjamo na vsiljeni člen o tem sistemu v slovenski ustavi in trdimo, da je potrebno vsako odločitev ljudstva dosledno spoštovati.

Sedanja kriza je test zrelosti slovenske politike pri iskanju razvojnega konsenza. Najbolj odvratna floskula pri tem je, da »so v politiki vsi isti«. Nismo, ne bomo in nikoli nismo bili! Nekateri smo nosili orožje v vojni za Slovenijo, drugi so se sestajali z vodji obveščevalcev JLA. Nekateri so glasovali za razvojno uničujoč zakon o davku na nepremičnine, drugi smo mu do konca nasprotovali in smo ga poslali na ustavno sodišče ter tam zmagali. Nekateri se sprememb zaradi lastnih interesov na smrt bojijo; drugi vemo, da jih Slovenija potrebuje, ter temu dajemo prednost. A za dogovor sta potrebna dva. Zato, če ne bo šlo drugače, bi veljalo razmisliti tudi o ideji, da bi na osnovi ustavnega zakona izvedli referendum o volilnem sistemu ali vsaj posvetovalni referendum o spremembi ustave, pred katerim bi se vsi zavezali k doslednemu spoštovanju in uresničitvi odločitve. Tako da bi volivci neposredno izbrali med dvema jasnima alternativama, od katerih bi bila ena dvokrožni večinski volilni sistem, ki ga je ljudstvo nekoč že večinsko potrdilo. Tista alternativa, ki dobi več glasov, se s spremembo ustave uresniči. Že tak dogovor bi bil velik korak za politiko. Paradoksalno je največji nasprotnik takemu, za državo in vse njene prebivalce brez dvoma koristnemu dogovoru, proporcionalni volilni sistem, ker nagrajuje ideološka nasprotja. Za temi pa se skrivajo osebni interesi elit bivšega režima in njihovih dedičev, kar nedvoumno pove Murphyjev zakon: »Karkoli vam govorijo, vam govorijo o denarju!«

MAG. BRANKO GRIMS je poslanec državne zbornice od leta 2004.

Emil Milan Pintar, sopredlagatelj kombiniranega volilnega sistema

Hiperprodukcija izjemno slabe zakonodaje je posledica volilnega sistema

BOŠTJAN TADEL, foto UROŠ HOČEVAR

Emil Milan Pintar je filozof in sociolog, ki je v časih Jugoslavije opravljal razne strokovne funkcije v političnih organizacijah, veljal pa je tudi za resnega sogovornika opozicijskim intelektualcem, takšnega, ki razume svet in drugače misleče. Bil je član prvega sveta *Nove revije* in v času slovenskega osamosvajanja poslanec. Ali Žerdin je leta 2002 v *Mladini* napisal, da »se je skupaj z Jankom Deželakom in Miletom Šetincem ukvarjal s privatizacijsko zakonodajo«, v njihovi družbi pa naj bi premier Drnovšek kot »četrtega člana ekipe« odkril svojega poznejšega naslednika Antona Ropa, tedaj še »uslužbenca Zavoda za makroekonomske analize«. Zadnje desetletje pred nedavno upokojitvijo je bil Pintar precej bojevit generalni sekretar avtoprevozniške zbornice, ki se je po lastnih besedah zavzemal predvsem za pravice manjših podjetnikov, ne pa lobistično močnih velikih sistemov.

V tej smeri lahko razumemo tudi njegova prizadevanja zadnjih mesecev, ko vehementno zagovarja *Predlog zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o volitvah v državni zbor*, ki so ga spisali skupaj z nekdanjim predsednikom državnega sveta, zaslužnim profesorjem Pravne fakultete Ivanom Kristanom, tudi rektorjem ljubljanske univerze (1985–87) in sodnikom Ustavnega sodišča SFRJ, ter ekonomistom Miranom Mihelčičem, profesorjem s Fakultete za računalništvo in informatiko. Njihov predlog pomeni opolnomočenje volivcev in državljanov, posledica resnejšega postopka izbire poslancev pa naj bi bila bolj kakovostna zakonodaja.

Med tremi razlogi za svoj predlog kombiniranega volilnega sistema (KVS) – neuresničena zahteva iz ustave, da morajo imeti »volivci odločilen vpliv na dodelitev mandator kandidatov«; uravnoteženje sestave DZ po spolu; neenakopravno zastopstvo volilnih okrajev – ne omenjate povratne zanke preglednosti nad glasovanjem posameznih poslancev, ki so prevladujoče vezani na svoja strankarska vodstva, le posredno pa od volje volivcev. Mar ni tako, da kombinirani sistem krepi tudi odmevnost posameznih glasovanj v državnem zboru, s tem pa tudi vez poslancev z volivci. Te vsebinske komponente v argumentaciji niste izpostavili – zakaj ne?

Ker gre za formalen predlog zakonodajnemu telesu, smo se želeli nasloniti predvsem na argumente v okviru pravne logike, in to na nesporne in dokazljive. Seveda pa volilni zakon ne sme biti predmet le pravne logike, saj ima odločilne posledice na način funkcioniranja državnega zbora in s tem na način upravljanja z državo ter upravljanje države z vsemi skupnimi stvarmi, zlasti skupnim premoženjem in skupnimi zadevami, kot je državna lastnina, zunanja politika in podobno.

Jasno je, da k takšnemu projektu sodi tudi sociološka analiza posledic volilnega zakona, kar pa je za poslance težko, saj večina nima ustreznih kvalifikacij za strokovno razpravo o tem. Mislim, da ni iz trte izvita bojazen, da bi večina poslancev posege v volilno zakonodajo, utemeljene s sociološkimi argumenti, razumela kot žalitev, kar bi verjetnost sprememb še zmanjšalo, saj bi tisti, ki bi se počutili ogrožene, naročili medijem in kupljivim kvaziznanstvenim institucijam, da spišejo svoje analize in utemeljitve, zakaj je obstoječi sistem neprekosljiv. Tehnika je znana iz denimo farmacevtske (npr. tamiflu) ali katerekoli druge industrije, ki prav tako po potrebi naroča domnevno znanstvene potrditve sredstev za doseganje svojih poslovnih ciljev.

Seveda pa smo nekatere analize opravili tudi mi: pokazali smo, denimo, kako aktualni volilni zakon na glavo obrne razmerje med zakonodajno in izvršno funkcijo oblasti. Prvi dokaz tega je, da koalicijske pogodbe med seboj sklepajo stranke, poslanci pa pri tem niso udeleženi, čeprav jih koalicijska pogodba kot predstavnike strank zavezuje. V praksi to pomeni, da stranke svoje poslance obravnavajo kot poslušen izvršni organ, zadeve, ki pridejo v parlament, pa so vnaprej dogovorjene med vrhovi koalicijskih strank. Že vlada zakonske predloge bolj ali manj avtomatično pošilja v parlament, kjer pa se dogaja le avtomatizem glasovanja, točneje avtomatizem koalicijskega potrjevanja in opozicijskega nasprotovanja. Parlamentarne debate tako niso vsebinske debate, ampak samo *a priori* nasprotovanje.

Naslednja posledica takšnih razmerij je, da vladne službe svoje delo opravljajo z levo roko, ker vnaprej vedo, da bo potrjeno, karkoli pripravijo, saj opozicija (ali kdorkoli drug) sploh ne pride do vsebinske besede. To pomeni, da imamo hiperprodukcijo izjemno slabe zakonodaje, ki pogosto že po

nekaj mesecih zahteva popravke. Vzemimo zakon o nepremičninah (pogovor je nastal pred odločbo ustavnega sodišča): že vložen je bil narobe, poln je nepremišljenih predlogov, ki so neuravnoteženi, posledice pa so katastrofalne. Očitno je, da gre do korekcije v smeri logistično-tajkunskih interesov – kako drugače razumeti zmanjševanje obdavčenosti nerezidenčnih stanovanj na eni strani, na drugi pa nesmiselno obdavčitev proizvodnih prostorov. To pomeni, da ima olajšavo bogastvo – ker kaj drugega so nerezidenčna stanovanja – ne pa ustvarjanje nove vrednosti. To je tipično favoriziranje tajkunstva in tudi to je posledica volilnega zakona.

Prepričani smo, da bi sprememba, kakršno predlagamo, vplivala na drugačno delovanje v državnem zboru in na drugačno delovanje državnih služb.

Volilni zakon, ki v celotnem procesu volitev daje strankam prednost pred državljani, s tem izključuje civilno družbo. Dokaz tega je, da kandidatno listo stranke lahko vložijo s podpisi treh poslancev, nestrankarska kandidatna lista pa zahteva na tisoče podpisov – in to celo osebno overjenih na upravni enoti, kar je prav gotovo neustavno. V svojem predlogu zakona na to nesorazmerje posebej opozarjamo, saj obstoječi zakon subjektom civilne družbe *de facto* onemogoča enakovreden nastop na volitvah.

Volilne filozofije so v različnih državah različne, vsem pa je skupno, da z uvedbo volilnega praga diskvalificirajo dogajanje v volilnem okraju – če ni neposrednih, praviloma dvokrožnih volitev. V praksi to pomeni predvolilno medsebojno obmetavanje strank in nasprotnih kandidatov z blatom, vsebina pa sploh ni bistvena.

Tudi če civilna družba v določenem okraju postavi zelo močnega kandidata, ta brez stranke nima možnosti – ker je volilnih okrajev 88, vsak predstavlja približno 1,1 odstotka državnega volilnega bazena. Tudi če bi tak kandidat v svojem okraju dobil vseh sto odstotkov glasov (kar je seveda nerealno), bi imel še vedno štirikrat premalo glasov za doseganje volilnega praga, vsi njegovi glasovi iz okraja pa bi se proporcionalno razdelili strankam, ki bi presegle volilni prag – v vsej državi. Naš sistem torej ne le otežuje nastop na volitvah, temveč tudi na samem glasovanju diskvalificira volivce vsakega okraja posebej – vse to pa na račun strank, ki kandidirajo v vseh okrajih. Ta mehanizem se nato

enostavno prenese še na glasovanje v državnem zboru, kjer je absolutno pričakovana popolna zvestoba stranki.

Morda tudi zato, ker – vsaj za zdaj – glasovanje v DZ razen izjemoma ni javno?

Tako je, javno glasovanje je pri nas popolnoma nepotrebno, saj se na podlagi strankarske pripadnosti pričakuje vnaprej znan rezultat. Nastopi poslancev v parlamentu so zelo šibki v argumentaciji, zelo močni pa v napadanju – gre za medsebojno obmetavanje z blatom, vsebina pa sploh ni bistvena. Ker je rezultat znan, namen razprave ni izboljševanje zakonodaje, temveč blatenje javne podobe nasprotne stranke, zato nima nikakršne upravljalvske vrednosti, ker pa nima te, tudi nima nobene potrebe po upravljalvski logiki oziroma modrosti. Rezultat je, da državni zbor sprejema vrsto zakonov, ki so v osnovi debilni ali vsaj invalidni. Njihov namen tudi ni učinkovito upravljanje stvari v pristojnosti države, temveč podaljševati oblast obstoječe oblastne strukture z blatenjem opozicije. In ker gre za strukturo, se stranke po potrebi lahko tudi razstavljajo in pod drugimi imeni ponovno sestavljajo, oblastna struktura in večina politikov pa ostaja ista.

S poslanci je o tem težko razpravljati, kajti večina ne razume ne mehanizmov ne kuloarjev oblasti. Kaj so izglasovali, se ponavadi izkaže šele po kakšnih šestih mesecih. Druga možnost pa je, da se oklepajo petih odstotkov koristi, ki jih prinese kakšen zakon, zapirajo pa si oči pred 95 odstotki povzročene škode. Z vidika upravljanja imamo danes eno najbolj zgrešenih oziroma neučinkovitih držav, saj se ponesreči skoraj vse, česar se država loti. In dejstvo je, da je to v precejšnji meri posledica volilnega zakona. Ta zakon med drugim omogoča, da je slovenska politika polna nepokopanih političnih mrličev, ki jih ne morejo zaustaviti ne korupcijski škandali ne sodni postopki, najbrž niti zapor ne bi bil dovolj. Objektivne odgovornosti pa sploh ne poznamo več – v normalnem demokratičnem okolju velika železniška nesreča avtomatično odnese ministra za promet, velik bančni škandal spodnese finančnega ministra, pri nas pa niti subjektivne odgovornosti ne priznavamo več. Tudi dokazane zlorabe so razglašene za političen konstrukt in

PREDSTAVLJAJTE SI UGLEDNO LOKALNO OSEBNOST, V KRAJU CENJENO ZARADI STROKOVNOSTI IN NEOMADEŽEVANOSTI – ČE BO TAKŠEN ČLOVEK IZVOLJEN, BO TEŽA POSLANSKIH KLUBOV BISTVENO DRUGAČNA, SAJ BODO V NJIH LJUDJE, KI BODO DEJANSKI PREDSTAVNIKI SVOJIH VOLIVCEV IN KI SE NE BODO PUSTILI KUPOVATI IN PRODAJATI ZA MAJHEN DENAR.

nihče več ne odstopi. To velja za oba politična pola, tudi to pa ima vsaj del korenin v volilni zakonodaji.

Parlament pri nas deluje podobno, kot je v Jugoslaviji delegatski sistem: partija je tako kot danes vlada sprejemala odločitve, raznorazni delegati pa so jih nekritično potrjevali. Državni zbor kot zakonodajno telo res dobesedno zakone samo še daje, v njihovo snovanje ali optimiziranje pa ni vključen, temveč samo glasuje v skladu s strankarskimi navodili. In tako kot poslanci nimajo nobenega vpliva na stranke, ga tudi volivci nimajo na poslance – ta odnos volivcev in poslancev je pri nas popolnoma pretrgan.

In ker za vsakega posameznega poslanca volivci ne vedo, kako je glasoval pri posameznih odločitvah, so možne katastrofe, kot je TEŠ 6, kjer gre za tako velik projekt, da so si z vzajemnim plenjenjem tako države kot davkoplačevalcev denar lahko delili tako opozicijski kot koalicijski tajkuni. To je seveda mogoče samo pri tako nezaslišano dragih projektih, kjer je možnosti za krajo tudi zelo veliko – in nikar ne bodite presenečeni, ko se bo račun za TEŠ 6 še povečal.

Dvakrat po 44 mandatov se razdeli pol po (po potrebi dvokrožnem) večinskem sistemu, pol po sedanjemu podobnem proporcionalnem sistemu. Zakaj je pravzaprav potrebno, da ima volivec dva glasova? Že z glasom za neposredno izvoljenega poslanca glasuje tudi za listo, na kateri ta nastopa; če se odloči za neodvisnega poslanca, pa s tem tudi izraža določeno skepsa do političnih strank.

To je zelo zanimivo vprašanje: drži, volivci lahko s svojo odločitvijo za stranko ali za posameznika prispevajo k relativni moči strank. Se pravi, če bi podprli več posameznikov, bi moč strank erodirala. Možna zanimiva variacija na to temo bi bila odločitev za uporabo dveh glasov izključno za posamezne kandidate – takšni glasovi bi se potem uporabili enakovredno v tekmi za neposreden mandat.

Vseeno smo se držali osnovnega mehanizma države, ki organizira politične interese v okviru strank. Najbrž si ne znamo niti predstavljati, zanesljivo pa ne znamo izračunati, kako bi se obnašal parlament, v katerem bi bistveno več kot pol poslancev predstavljali neodvisni posamezniki, predstavniki

strank pa bi bili le manjšina. Kdo in kako bi sestavljal vlado, saj imajo posamezniki lahko popolnoma različne interese? In če bi že sestavili vlado, komu bi ta odgovarjala – vsakemu poslancu in torej vsakemu volilnemu okraju posebej? V tolikšno spekulacijo se nismo hoteli spuščati, saj nikjer na svetu nismo našli česa primerljivega.

Drug razlog je bilo to, da smo se želeli kar precej držati nemškega sistema, ki že šestdeset let dobro deluje. Ne prizadevamo si za spremembe zgolj zaradi sprememb, temveč za spremembe v pozitivni smeri na osnovi preverjenih rešitev. Lansko jesen so nemški volivci s prvim glasom obdržali kanclerko Merklovo, z drugim pa so dosegli zamenjavo koalicijskega partnerja in s tem preusmeritev političnega predznaka vlade z liberalne desne sredine v popolnoma sredinsko veliko koalicijo. Če bi se največji stranki ne dogovorili, bi bile potrebne nove volitve – pa sta se, pri tem pa so pomembno sodelovali tudi poslanci obeh strank, socialdemokrati pa so koalicijsko pogodbo dali svojemu celotnemu članstvu celo v referendumsko presojo. Tudi ta izkušnja nas potrjuje v prepričanju, da četudi odpremo vrata civilni družbi, ne bi smeli zatreti političnih strank.

Ali ni kombiniranost dveh volilnih sistemov že zametek novega koncepta dvodomnosti, glede na še vedno nedorečen status državnega sveta?

Mislim, da ne. Po volitvah se poslanci namreč ne razlikujejo več po tem, kako so bili izvoljeni, temveč imajo isti status poslancev. Po mojih ocenah bi izmed 44 neposredno izvoljenih dobili deset do dvajset nestrankarskih, preostali pa bi bili strankarsko vezani, tako kot drugih 44 poslancev, ki bi bili izvoljeni z drugim glasom po sedanjemu podobnem proporcionalnem sistemu.

Dejanska razlika pa ne bi bila glede načina izvolitve, temveč že ob procesu kandidiranja: če bodo stranke imele realno konkurenco v vsakem posameznem volilnem okraju, se bodo morale potruditi, da jih zaradi njihovega ugleda kot stranke v vsakem okraju zastopa ugleden posameznik. To ni znan športnik ali lokalna lepota, temveč ljudje, ki imajo strokoven in moralen ugled in jih volivci v okraju jemljejo resno. To bo tudi prepričilo strankam, da na bolj ali manj avtomatično izvoljiva mesta stranke plasirajo svoje »stare kadre«, se pravi zveste operative, aparatčike, temveč se bodo morale začeti o kandidiranju pogovarjati z lokalno cenjenimi, poštenimi ljudmi.

Takšen sistem pred kandidiranjem pa seveda predpostavlja tudi vpogled v glasovanje poslancev v državnem zboru, mar ne?

Tako je, poleg tega pa za kandidate predlagamo še domilcilo omejitvev, zahtevo po dveh letih bivanja v okraju, kar pomeni, da stranka ne more kar nekje prijaviti poljubnega aparatčika ali celo svojega predsednika v okraju, kjer ima trenutno zelo verjetno večino.

Ta sistem bo nato povzročil povratno zanko, saj bo le nekaj poslancev z močno lastno integriteto pomembno vplivalo na obnašanje strank. Predstavljajte si recimo veterinarja ali kakšno drugo ugledno lokalno osebnost, v kraju cenjeno zaradi strokovnosti in neomadeževanosti, ki si proti koncu delovne dobe reče, da bi še kaj lahko postorila za kraj in državo. Kandidira lahko samostojno, s podpisi, kar je v našem sistemu zelo zamudno in zahtevno, lahko pa se da na razpolago stranki. Če bo takšen človek izvoljen, bo nemudoma začel povratno vplivati na stranko in teža poslanskih klubov bo bistveno drugačna, saj bodo v njih drugačni ljudje, ki bodo dejanski predstavniki svojih volivcev in ki se ne bodo pustili kupovati in prodajati za majhen denar.

Ne poskušam idealizirati, tudi v tem projektu delam le tisto, kar sem počel vse poklicno življenje: poskušam zaznati drobne trende, potočke, ki bodo nekoč narasli v reke. Tako bo ta spremenjeni volilni sistem navidezno majhen premik, ki pa bo stranke prisilil v iskanje boljših kandidatov, vlado pa v pripravo boljših zakonskih predlogov, saj bodo o njih mnogo bolj avtonomni in kompetentni poslanci resnično razpravljali, ne pa jih le nekritično potrjevali ali zavračali. Koalicija se bo morala ne le potrjevati, temveč tako rekoč ob vsakem zakonu posebej sklepati konstruktivna zaveznitva. Naš predlog spreminja filozofijo državnega zbora, spreminja tehnologijo upravljanja države – premik pa se začne ob oblikovanju kandidatnih list in s spremembo načina funkcioniranja strank.

Predlog je Zveza društev upokojencev Slovenije (ZDUS) v parlamentarno proceduro oddala že pred letom dni. Ali se je poleg posveta v državnem svetu januarja v tem času zgodilo še kaj, zaradi česar razmišljate o morebitnih dopolnitvah predloga?

Nekajkrat smo poskušali prebiti to blokado v državnem zboru in smo se tudi sestali s predsednikom državnega zbora Jankom Vebrom, ki pa me je grozno razočaral. Veber je tipičen primer sodobnega diplomata, ki z veseljem ugotovi, da ne more storiti ničesar. Dela pa seveda to, kar mu dirigirajo iz ozadja: predsednik parlamenta je postal iz nič in dobro se zaveda, da se tega položaja lahko oklepa le, dokler se nič ne spremeni – oziroma se on nikomur ne zameri. Njega lahko zruši le nekaj poslancev koalicije, ki jih bo celotna opozicija podprla – in Veber pade v petih minutah. Zato seveda noče v konflikt s Pozitivno Slovenijo, saj bi bile v spremenjenem volilnem sistemu sive eminenice stranke zelo ranljive.

V praksi to pomeni, da se sploh ne pogovarjamo o vsebini zakona, temveč o tem, da bi se sploh začeli pogovarjati.

Vebru smo predlagali spremembo poslovnika: dobro, naj ostane prednost prvovloženega predloga, a če se zadeva v treh mesecih ne premakne, naj se proceduralno umakne in da prostor drugemu predlogu. Obstoječi poslovnik pa omogoča, da je predlog *de facto* umaknjen z dnevnega reda konkretnih zasedanj, ni pa umaknjen iz procedure. Potem smo predlagali sejo, na kateri bi hkrati razpravljali o obeh predlogih, pa morda še kakšnem, in Vebrov odgovor je bil, da tega ne more storiti, ker našega predloga ni v proceduri – vanjo pa ne more, dokler ni umaknjen predlog PS. Začaran krog – ki ga lahko prekine samo tisti, ki je vložil prvi predlog, oziroma ob koncu mandata. To seveda *de iure, de facto* pa predlog volilnega zakona pade leto pred koncem mandata, saj je higienično, da se vsaj toliko pred volitvami ve, po kakšnem sistemu bodo potekale.

In ta sistem je nemogoče obiti – če se le ena stranka odloči, da bo blokirala razpravo o določeni temi, državljani ne moremo priti zraven. Predloga zakona seveda ne moreš vložiti popolnoma ilegalno; in čim stranke izvedo, da se pripravlja takšna ali drugačna pobuda, lahko še isti dan vložijo lastni predlog – isti dan, saj je lahko popolnoma zanikrn, to sploh ni pomembno, kajti o njem ne bodo razpravljali, le ležal bo v proceduri in do konca mandata blokiral vse ostale. Pomembno je le, da pokrije določeno vsebino – ta pa je vedno izpostavljena v imenu zakona.

Ali poleg redne parlamentarne zakonodajne procedure obstaja še kakšna pot, s katero bi volivci lahko neposredno zahtevali drugačen volilni sistem?

Ne. Tudi referendumi so le naknadni, o v parlamentu že sprejetem zakonu – tako kot je zdaj primer z zakonom o arhivih. Poleg tega pa tudi ne moremo kar tako zbrati 40 tisoč podpisov.

Obstaja pa še ena, a zelo zapletena pot: v 81. členu Ustave je določilo, da mora imeti pri volitvah odločujočo vlogo volivec. Če torej drži to, kar mi trdimo, da so pravice in dolžnosti nesorazmerno porazdeljene v korist strank, da so torej volivci nekako izigrani – bi se dalo zaradi kršenja tega člena ustave sprožiti postopek pred ustavnim sodiščem. Za to je seveda treba dobiti strokovnjake, ki bodo to ustrezno formulirali, in za prihodnje volitve, ki morajo biti najpозnejše 29. novembra prihodnje leto, je že prepozno. Moram tudi reči, da me je ustavno sodišče razočaralo z omejitvijo pravice referendumskega odločanja, po drugi strani pa se ne spoštuje nekaj odločb tega organa, ki se nanašajo na volilno zakonodajo, ustavno sodišče pa ne reagira, tako da sem glede tega včasih nekoliko malodušen. A vseeno za zdaj načrtujem, če mi bo zdravje dopuščalo, da po volitvah poskusim zbrati ekipo strokovnjakov, ki bi lahko oblikovala ustavno pritožbo.

Kako verjetno se vam zdi, da bomo volili drugače kot na dosedanjih šestih volitvah, glede na omenjeni skrajni rok naslednjih državnoborskih volitev konec novembra 2015?

Če sem iskren, ne mislim, da bomo karkoli dosegli. Vseeno v to vlagam veliko energije, ker si nočem nekoč očitati, da

PARLAMENT PRI NAS DELUJE PODOBNO, KOT JE V JUGOSLAVIJI DELEGATSKI SISTEM: PARTIJA JE TAKO KOT DANES VLADA SPREJEMALA ODLOČITVE, RAZNORAZNI DELEGATI SO JIH PA NEKRITIČNO POTRJEVALI.

niti poskusil nisem. Kakšen korak je potrebno storiti, tudi če ne verjamemo, da nam bo uspelo. Po drugi strani sem pričakoval, da bo Janša ostreje zahteval večinski sistem – v tem primeru bi naš predlog pomenil ustvarjalen kompromis, ampak Janša je na tem področju zdaj popolnoma pasiven.

Zdi se, da slovenskih politikov dogovor na tem področju ne zanima. To namreč ne bi bila kravja kupčija – to bi bil kvečjemu konstruktiven dogovor levice in desnice za boljši volilni sistem. Kravja kupčija pa bi bil dogovor parlamentarnih strank, da volilni prag skupaj dvignejo na 5 odstotkov. To ni samo protiustaven predlog, namenjen je zaščiti sedanjih strank in sedanjih politikov pred poskusi, da se karkoli spremeni.

Pozitivna Slovenija in Socialni demokrati našemu predlogu očitajo, da je nepregleden – v resnici pa, nasprotno, njihov predlog ustvarja dodatno nepreglednost, saj predlagajo ukinitvev okrajev: namesto da bi se volitve dogajale v obvladljivem okraju, enem od štirinštiridesetih, se po njihovem predlogu dogajajo le še v osmih enotah, kar pomeni, da bo na strankarskih listah še več imen kot doslej in bo teža stranke celo še večja kot doslej, vpliv volivca na izvolitev konkretnega poslanca pa še manjši! In kako bo volil, če bo imel pred seboj na volitvah kakih petnajst volilnih list z najmanj enajstimi imeni – torej vsaj kakšnih 150 imen kandidatov?

Opravlja imamo torej na eni strani s strahom strank pred spremembo, ki ne ustreza njihovim vodstvom, na drugi pa z Janševo nepripravljenostjo, da bi sprejel postopne izboljšave. On želi popolno spremembo, za katero potrebuje spremembo ustave, tega pa v doglednem času ne bo dosegel. ■

Parlament – simbol suverenosti in svobode

IZTOK SIMONITI

Ali lahko sprememba volilnega sistema izboljša naš parlament in posledično demokracijo?

Jasno je treba reči – NE MORE, zato ker demokracija ni forma (institucije, procedure), ampak je vsebina; tukaj pomeni življenje v svobodi, kot je zapisana v ustavi. Odkar imamo državo in prakticiramo demokracijo, politiki mojstrijo (zlo) rabo demokratičnih institucij za nedemokratične cilje. Pomembneje od tega, koga volimo, je, kako ga »izženemo« iz parlamenta; saj če je v državi in družbi preveč nepoštenosti, demokracija umre. Ker država in družba delujeta po principu vezne posode, je protidemokratičnost – nezakonitost, korupcija, enakomerno razporejena v državne in nedržavne institucije – postala močno lepilo družbe; za to si načrtno prizadeva politika. Posledica je slaba demokracija, ki blokira spravo, pogloblja duhovni, socialni in politični razkol o preteklosti in prihodnosti, zato državi grozi prisilna uprava Evropske unije (EU). To je dobro, saj je alternativa – avtoritarnost in duh državljanske vojne – slabša od intervencije EU.

ZLORABA FORME IN VDOR MALOPRIDNIH

Načrtna zloraba forme (tudi volitev) je omogočila vdor malopridnih (goljufov, tatov, ponarejevalcev, lažnivcev, udbovcev) v parlament, ki soustvarja slabo demokracijo. S poslanci, ki so podaljšana roka vlade ter stricev iz ozadja in tudi sami malopridni, se izniči temeljna ideja suverenosti (vrhovnosti) parlamenta nad državo/oblastjo in suverenosti državljanov nad parlamentom. Poslanci niso zavezani ustavi in zakonom, temveč se brez lastne politične volje osredotočajo na privilegije zase. Tako izgubljajo ugled v svojih očeh in v očeh državljanov.

Parlamentarci se nočejo »samoočistiti« svojih zlikovcev, čeprav za njih vedo oni in mi. Demokracija, ki ne sankcionira zla, ko ga zazna, ni demokracija; takrat parlament ni niti legitimen niti legalen. Enako nelegitimne in nelegalne so tudi druge veje oblasti (vlada, pravosodje, predsednik države ...), ki to dopuščajo. Smisel razpršenih oblasti v demokraciji je medsebojni nadzor. Da država nima samodejnih procedur/zakonov za odstranitev ali nevtralizacijo »malopridnih« – kot samoobrambe demokracije –, si politiki prizadevajo od nastanka države. Malopridni zakonodajalci – parlamentarci – zato zakonu (pravu, ustavi) vedno odvzamejo vrhovnost (*nomos basileus*, zakon vladar) v smislu nepristranske objektivnosti, zaradi katere ima Pravica zavezane oči. Takrat je parlament zasedanji, odbori, komisijami, glasovanji, procedurami in poslovniki tragikomični teater, ki razgrajuje državo. Politika v rokah malopridnih ni večšina deljene skrbi, ampak je antipolitika, ki skrbi za svoje žepe in za žepe lobijev. Antipolitiki zanikajo postulat parlamentarizma, in sicer da parlamentarci zastopajo *demos*, ki po definiciji ni malopriden. Ker tudi demokratičen parlament ne zmora uskladiti vseh interesov družbe, mora manifestativno – kot vzor – promovirati samo politiko, ki uresničuje duha in črko ustave, zakonov in ratificiranega mednarodnega prava. Hočem reči, da je političnost (dogovarjanje) parlamentarcev omejena z ustavo in zakoni; zato je velika razlika med mešetarstvom antipolitikov (strankarski daj-dam) in dobrodošlim pragmatizmom, ki izhaja iz konceptov ustave in zakonov.

Ker so zakoni malopridnih po definiciji malopridni, je problem hujši. Država ima namreč pravico zakone uveljaviti s silo, državljani pa imamo pravico, v bistvu dolžnost, da teh zakonov ne spoštujemo, se jim celo upremo in odpovemo lojalnost državi. V takem konfliktu je pravica vedno na strani državljanov, zato prenehajo razlogi za obstoj oblasti, ki to počne; če pa se to ponavlja, prenehajo tudi razlogi za obstoj države. Proti srži ideje pravičnosti je, kadar nepošteni nalagajo breme poštenim. Zakoni malopridnih grobo zanikajo smisel pravičnosti, ki je prva naloge pravne države. Namreč v slovanskih jezikih pojem pravo že etimološko zahteva pravičnost. Pravo je, kar je prav in pravično. Zato lahko oblast sprejema samo pravične zakone; brez njih ni pravične družbe, ki je (od Platona naprej) najtežja in najbolj pomembna naloga oblasti. Opozorilo, da sta oblast in država malopridnih nelegitimni in nezakoniti za državljane in demokratični svet, je resno. Namreč na ozemlju sedanje Slovenije se je v zadnjih sto letih zamenjalo šest državnih oblasti in vsi znani režimi od francoske revolucije naprej.

Opozorilo, da sta

oblast in država

malopridnih nelegitimni

in nezakoniti, je resno:

na ozemlju sedanje

Slovenije se je v zadnjih

sto letih zamenjalo

šest državnih oblasti

in vsi znani režimi od

francoske revolucije

naprej.

Žal večinska mentaliteta poslancev utrjuje obstoj malopridnim. Zato je dobro, da je skorumpirani evrops poslanec Zoran Thaler – na zahtevo predsednika evropskega parlamenta? – takoj odstopil in da ga je naše sodišče obsodilo na zapor, ki naj ga sam plača.

PRAVNA NE-VARNOST IN REPRESIJA

Politična veja oblasti, torej tudi parlament, že dolgo sistematično stopnjuje pravno ne-varnost: prvič, z blokado pravosodja; in drugič, s hipertrofijo ustanavljanja organov pregona, kar je proti bistvu filozofije demokratične ustavne transparentnosti, ki s pravno državo (določeno v ustavi) državljanom zagotavlja osebno, socialno in politično varnost. V srčiki ideje pravne države je postulat – nosilni princip, ki ga ne smemo kršiti, sicer ogrozimo samo idejo –, da država razen z ustavo določenih in omejenih institucij pravosodja ne sme ustanavljati posebnih pravosodnih ali drugih parapolicijskih ali parapreiskovalnih organov, kot so Nacionalni preiskovalni urad (NPU), posebne skupine tožilcev in sodnikov, Komisija za preprečevanje korupcije (KPK). S povečanjem ogroženosti državljana s strani države se zmanjša pravna varnost družbe.

Ideja pravne države (PD) je ideja pravne varnosti; prva naloga PD je zaščita državljanov pred samovoljo države. V zameno za zaščito pa državljan pooblašča oblast, da upravlja z državnim nasiljem – pravosodjem, ki preiskuje, toži in sodi zlikovcem po zakonu in ustavi. Zato da bi državljan deloval kot (*zoon politikon*, *homo politicus*) svobodni državljan, mu država zagotavlja niz pravic: temeljnih, političnih, socialnih. Sem spadajo pravice do govora, nastopanja, združevanja, objavljanja. Državljan mora namreč imeti v vsakem trenutku pravico, da kritizira državne organe pravosodja (uradnega nasilja) in osebe, ki v teh organih delujejo. Zato kritika države, ki razpolaga z nasiljem in ki mi mora pravice zagotavljati, ni paradoks, ampak preskus njene demokratičnosti.

Tisti, ki ustanavljajo vedno nove ustavno ne-definirane organe pregona, so slabonamerni. Hipertrofija organov pregona v pravni sistem države vnaša pravno ne-varnost in posledično nezaupanje v demokracijo, ki ne zmora braniti državljanov pred samovoljo države, ki jo vodijo iz ozadja. Namen je sejati dvom v demokracijo kot politično organizacijo družbe. Slab pravni sistem in nedelujoča pravna država so odlične metode za ustvarjanje psihoze v prid avtoritarnemu »poštenjaku, ki bo udaril po mizi in naredil red«. V stanju pravne ne-varnosti, za kar si že dolgo prizadevata zakonodajna in izvršna oblast (ne sedanja!), ima pravica državljana do govora, vključno s preostro, nezmerno in celo žaljivo kritiko organov in oseb, samoobrambni značaj. Kritika je dejanje državljanskega poguma in intelektualni imperativ, saj so posledice pravne ne-varnosti neizogibne.

O SVOBODI IN PARLAMENTU

Svoboda je največja iznajdba zahodne civilizacije, po njej se razlikuje od vseh drugih civilizacij. Svoboda zahteva razpršenost političnih oblasti zato, da se med seboj nadzirajo in omejujejo. Glavni omejevalec moči je pravna država; torej pravo, ki je vedno nad tistimi, ki ga ustvarijo (parlamentarci). Razpršene oblasti so zakonodajna, sodna in izvršna oblast, predsednik republike, ustavno sodišče, računsko sodišče, varuhi človekovih pravic, agencije. Med njimi ni funkcionalne hierarhije, ampak samo proceduralna, zato da država zadeve sproži, vodi in pripelje do konca. Le če delujejo vsi, deluje svoboda, kot je zapisana v ustavi. Svobode ni brez civilne družbe in medijev, ki nam s pristranskostjo – različnostjo pogledov – omogočajo, da se vsakodnevno najdemo med različnimi mnenji. Zato je relevantno vprašanje, ali množstvo pristranskih medijev odraža stanje družbe in države. Mislim, da ga, in to tudi kar točno. Demokratični repertoar – državne in nedržavne institucije ter procedure –, nujen za delovanje svobode, bo vedno bolj zapleten, saj je zaradi človeške ustvarjalnosti (kot manifestacije svobode) tudi družba vedno bolj zapletena.

Zato moramo vse organe, institucije in funkcije v ustroju države vrednotiti z vidika zagotavljanja svobode, to je uresničevanja filozofije in črke usta-

ve, kjer je svoboda zapisana. In vloga parlamenta je tu tradicionalno izpostavljena; od antike naprej je simbol svobode. Tu zaživijo odločilni politični koncepti sodobne svobode: *demokratia* kot zbor (*ecclesia*) predstavnikov ljudstva, ki si prav zato, ker se med seboj razlikujejo, priznajo politično enakovrednost, da bi lahko ustvarili družbo nepriviligiranih; *res publica*, ki zahteva parlamentarno obravnavo vseh za družbo in državo pomembnih zadev po principu *audiatur et altera pars* (poslušati moramo drugo stran); *libertas*, ki zahteva, da ima vsak vrsto pravic, ki mu jih zagotavlja država. Pravic namreč ni, če ni nikogar, ki jih more, tudi s silo, uveljaviti. Tu zaživi politični koncept demokratične države, saj za zbor (ustavodajna skupščina) sprejme ustavo, ki je formalno najvišji pravni akt; ampak mnogo bolj pomembno je, da je to najvišji politični akt: torej najvišja obljuba, ki jo je država/oblast dala svojim državljanom, da bo uresničevala ustavo. Zato je demokracija tehnologija svobode, politika pa njena metoda.

DRŽAVLJANI, PARLAMENT, USTAVA

Izhodiščni trikotnik – državljani, parlament, ustava – je osnovni okvir demokracije; če deluje, generira vsakodnevno življenje v svobodi. Prav od zagotavljanja svobode sta odvisni legitimnost in legalnost oblasti in države. Vse druge državne in nedržavne institucije samo služijo tej triadi. Na tem konceptu, ki izvira iz grško-rimske tradicije, stojijo sodobne parlamentarne demokracije. Iz razmerij v tej triadi izhaja, kdo je kaj dolžan prvi storiti: hočem reči, da mora najprej država/oblast z uresničevanjem ustave izpolniti svojo obljubo državljanom in šele potem zahtevati njihovo lojalnost, tudi žrtvovanje življenja za njeno obrambo. To poudarjam, ker sta prva in druga Jugoslavija propadli zato, ker so jima državljani odrekli lojalnost leta 1941 in leta 1990.

Ta trikotnik vsebuje celoten etični sistem zahodne sekularne svobode. Zato je njegovo delovanje usodno za oceno, ali je država demokratična in smiselna v očeh svojih državljanov in v očeh demokratične EU, ki je zame največji dosežek zahodne politične misli in prakse. Bistvo EU je različnim po veri spolu, rasi, prepričanju, etnični in državni pripadnosti, ki hočejo različni tudi ostati, omogočati dobro življenje, mir v demokraciji. Razlike med demokracijo EU in ZDA so posledica različne zgodovinske izkušnje, ki sta obe varianti t. i. zahodne svobode. Nedvomno so ZDA civilizacijski dosežek prav zato, ker v Ameriki demokracija v 240 letih nikoli ni bila postavljena pod vprašaj kot organizacija družbe; v Evropi pa so v 20. stoletju nesvobodi podlegle mnogop starejše nacije: Romani fašizmu, Germani nacizmu in Slovani komunizmu. ZDA so t. i. »talilni lonec« identitet prišlekov v enotno identiteto ameriške nacije; zato pravijo »Nas Američane ne združuje ista kri, pač pa skupne vrednote«: svoboda, demokracija, vladavina prava, liberalizem itd.

EU pa skupnost demokratičnih držav gradi na različnih etničnih (kolektivnih) identitetah, ki najgloblje – bolj od vsake religije – zaznamujejo evropskega človeka. Ko namreč vsak lahko najprej ostane Španec, Irec, Slovenec, Estonec, Bolgar itd., bo lahko ostal tudi ateist, teist, agnostik; levičar, desničar, zelen; homoseksualec, lezbijka, travestit itd. Drugi transnacionalni projekti (krščanstvo, komunizem) ne zmorejo oblikovati kolektivne identitete Evropejcev. Resnična moč t. i. zahodne svobode – ki jo prakticirata EU in ZDA – se kaže ravno v prepričanju posameznika, da je mogoče svojo partikularno identiteto varovati, razvijati ali spreminjati v skupnosti držav, ki v resničnem življenju njene vrednote tudi živijo. Kot vidimo iz izkušnje, je to možno.

Mnoge države uživajo zavirljivo svobodo in dobro življenje; druge se jim približujejo, tretje – npr. Grčija, Ciper in Slovenija – pa so zaradi slabe demokracije v resni krizi. Jasno je, da EU ne ovira držav, da izboljšajo demokracijo, mednarodno kredibilnost in s tem upravičenost obstoja, preprečuje pa zdrs v avtoritarnost.

DR. IZTOK SIMONITI je diplomat in univerzitetni učitelj.

PROPORCIONALNI VOLILNI SISTEM PO NOVOZELANDSKO

Nova Zelandija ima sistem, ki je podoben slovenskemu, kar pomeni, da velike stranke sicer predlagajo mandatarja, izberejo pa ga manjše, ki si na pogajanjih za takšno ali drugačno koalicijo izборijo to ali ono koncesijo. Veliki stranki sta laburistična in trenutno vladajoča Narodna premiera Johna Keya, ki je letos že razpisal volitve za 20. september; če se sprašujete, zakaj tega ne stori nekdo, ki na teh volitvah ne sodeluje, denimo predsednik, je to zato, ker ima to vlogo navzlic neodvisnosti (že od leta 1853) še vedno britanska krona, ki na predlog (novozelandske) vlade imenuje guvernerja, da jo zastopa na otočju – verjetno pa se vsem skupaj zdi nesmiselno, da bi guverner, ki ga je predlagala vlada, to razpuščal, če se zna tudi sama.

Nova Zelandija sicer velja za zelo stabilno in neproblematično državo. Vseeno je strankarska politika v štiriinpolmilijski državi kar pestra: v 120-članskem parlamentu je trenutno osem strank, največja Narodna pa ima kar 59 sedežev. A raziskave ji pred septembrskimi volitvami po poročanju *Economista* v prihodnje napovedujejo težje delo: simpatičnemu premierju Keyu po šestih letih počasi zmanjkuje idej, tako da je v primeru zmage med drugim napovedal referendum o novi zastavi, ki bi bila brez britanskega Union Jacka.

Trenutno Narodna stranka vlada s podporo stranke Najprej Nova Zelandija (New Zealand First), ki je v vladi sodelovala tudi že z laburisti, leta 1996 pa si je za odločitev med obema velikima strankama vzela kar osem tednov. Ena od idej premiera Keya za nov mandat je, da bi se stranka Najprej Nova Zelandija tokrat že pred volitvami zavezala h koalicijskemu partnerstvu.

Tretja ideja je, da si zagotovi še drugega možnega koalicijskega partnerja, Konservativno stranko, katere voditelj Colin Craig ima za to stoletje precej radikalna stališča: predlaga ukinitve zakona, ki staršem prepoveduje tepež otrok, in ukinitve istospolnih porok, poleg tega pa ni le podnebni, temveč tudi lunarni skeptik, kar pomeni, da ne verjame, da je človek že stopil na Luno. Ker je volilni prag na Novi Zelandiji 5-odstoten, s takšnimi tezami ni lahko priti čezenj, taktiki v Narodni stranki pa po pisanju *Economista* menda vendarle razmišljajo, da bi z nekaj

Državljska korekcija strankarskega parlamenta

Načela za korenito spremembo monopolnega volilnega sistema

VILI KOVAČIČ

Predlagana nova ureditev demokratizira volitve in s tem državo. Volivci postanemo enakopraven in ne več diskriminiran udeleženec volilnega procesa. Politične stranke ostajajo legalen del parlamentarne ureditve, vendar z močnim korektivom prav tako legalnega, predvsem pa legitimnega neposrednega zastopstva državljanov. Legalnost je treba dopolniti z legitimnostjo, v politični proces pa uvesti konkurenco obeh, političnih strank in svobodnih

državljanov. Državljski kandidati s tem, da izvajajo program, ki je njihova zaveza volivcem, ne bodo nikomur nič dolžni – razen svojim volivcem.

Ob neizpolnjevanju predvolilnih zavez je mogoč odpoklic poslanca. Tako se še poveča odgovornost do volivcev. Za povečano vlogo volivcev v postopku odločanja pa je treba sprostiti še dostop posameznika do kandidiranja (ustrezno »prosto« dostop državljanov do kandidiranja smo imeli leta 1990 za volitve v Zbor občin; tako izvoljeni poslanci so tudi omogočili slovensko osamosvojitve). Volilni sistem, ki je bil leta 1992 uveljavljen za »enkratno uporabo«, a je potem zaradi politične preračunljivosti ostal v veljavi do danes, je dodobra deformiral ustavno načelo, po katerem so poslanci predstavniki ljudstva.

Upoštevač te in še druge razloge predlagamo strankarsko pluralen državni zbor z močno državljansko korekturo. To je korak k temu, da parlament začne funkcionirati drugače, ne več kot glasovalni stroj pozicije nasproti opoziciji, pač pa po načelu strankarsko neobremenjene presoje.

Z zastopstvom strankarsko nevezanih poslancev v državnem zboru in z upoštevanjem teritorialne zastopanosti z izvoljivostjo poslancev na nivoju volilnih okrajev odpade potreba po obstoju državnega sveta. Takšna sprememba bi v praksi uveljavila aktivno državljanstvo, ki je nujnost sedanjega časa, saj politične stranke v določenih primerih niso funkcionalno in opravilno sposobne doseči sprememb, čeprav so te nujne. Predlagani sistem tudi odpravlja bipolarnost obstoječe ureditve. Z namenom, da se nezdravo stanje spremeni, predlagamo:

1. Poslanca volimo in izvolimo na nivoju volilnega okraja

S tem se Slovenija decentralizira, vsak od 88 okrajev pa dobi svojega poslanca. Po zadnjih volitvah je kar 18 volilnih okrajev (tj. več kot 200 tisoč volivcev) ostalo brez poslanca.

2. Izvoljen je tisti, ki dobi največ glasov

Sedanji volilni sistem ni prilagojen volji volivca, da neposredno voli izbranega kandidata. Predlog zato ukinja nedemokratsko naknadno prerazporeditev ostanka glasov mimo volje volivcev, kar se dogaja v proporcionalnem sistemu. Volitve bi potekale v enem krogu za okraje, v katerih bi zmagovalni kandidat dosegel vsaj 10 odstotkov prednosti pred drugouvrščenim pa tudi vsaj 35 odstotkov glasov (argentinski sistem), sicer pa bi bile dvokrožne. Izogibanje drugemu krogu je utemeljeno z medijskimi manipulacijami, korupcijo in pritiski na favorite – zmagovalce prvega kroga.

3. Kandidiranje

Odpravi se diskriminacija državljanov nasproti poslancem, ki zdaj lahko s samo tremi podpisi predlagajo kandidate za poslance v vsej državi, državljani pa le z 8.000 podpisi. Dostop do kandidature naj se omogoči tudi državljanom, s tem da je treba zbrati najmanj 50 podpisov podpore v volilnem

okraju. Za neparlamentarne stranke se zdaj zahteva 50 podpisov na volilno enoto, pa je volilna enota enajstkrat večja od volilnega okraja. Na prvih večstrankarskih volitvah leta 1990 so državljani kandidirali celo s samo 20 podpisi.

4. Odpoklic poslanca

V primeru nespoštovanja volilnih zavez se s podpisi najmanj 10 odstotkov volilnih upravičencev iz volilnega okraja sproži postopek ugotavljanja osebne odgovornosti poslanca, kar ima za posledico glasovanje o nezaupnici in istočasno volitve naslednika.

5. Podržavljenje volilne kampanje in volilnih postopkov

S podržavljenjem se ne le formalno, pač pa dejansko zagotovi enake možnosti izvolitve vseh kandidatov. Onemogoči se velike in drage strankarske kampanje in poveča se obveščenost volivcev o političnih programih vseh, ki kandidirajo. Vsak dom od državne volilne komisije dobi programe vseh kandidatov v volilnem okraju.

6. Medijska enakopravnost kandidatov

Vsi kandidati se obravnavajo enakopravno. To velja tako za javne kot za zasebne medije. Za kršitve se uvedejo visoke denarne kazni. Sedanji sistem favoriziranja parlamentarnih strankarskih favoritov v medijih nacionalnega pomena s pomočjo

denarja davkoplačevalcev je nedemokratski.

7. Omejitev števila mandatov

Po dveh zaporednih mandatih poslanec izgubi pravico ponovne izvolitve. Lahko pa kandidira po istem pravilu v naslednjih mandatih. Poslancem se imuniteta ne prizna.

8. Omejitev števila nestrankarskih mandatov

Politična stabilnost se zagotovi tako, da se število državljanskih mandatov omeji na 30 + 1. S tem se ohranja strankarski parlament. Omejitev »državljskih« mandatov se izvede tako, da se izloči tiste poslance nad kvoto 31 nestrankarskih poslancev, ki so na nacionalni ravni dosegli najslabši odstotek (če bi bilo glede na rezultate izvoljenih npr. 35 poslancev, bi mandat dobili štirje najboljše uvrščeni kandidati političnih strank, ne pa štirje najslabše uvrščeni »državljski« poslanci.

PREDNOSTI TAKŠNEGA SISTEMA

Predlagani volilni sistem je učinkovit popravek sedanji monopolni strankarski ureditvi. Je razumljiv in enostaven. Ponuja jasne alternative sedanjemu glasovalnemu stroju v državnem zboru. Z državljanskimi poslanci bo vsak zakon projekt za sebe, za katerega bo moral predlagatelj prepričati tudi nestrankarske – državljanske poslance. Zagotovljen bo tudi večji nadzor nad delom strankarskega dela parlamenta. Osebna odgovornost poslanca do volivcev se poveča, ker ima vsak tak poslanec lasten program, neizpolnjevanje pa sproži odpoklic poslanca. Brez dejanske osebne odgovornosti poslancev so vse obljube staro-novih obrazov zgolj reprodukcija obstoječega.

Zdaj je čas za spremembo. Naj se ta zgodi na miren način, po postopku, ki ga predlagamo. Praviloma državljanski samokandidati ne bi bili del vladajoče koalicije, pač pa tisti del parlamenta, ki si bo upal uporabljati razum. V tem smislu bo predstavljal državljansko konkurenco preostalemu delu parlamenta, ki ostane strankarsko profiliran. Predlog ni revolucionaren, je pa korenit zasuk k novemu profilu državnega zbora. Z njegovo uvedbo odpade tudi potreba po obstoju državnega sveta, njegov strokovni del pa bi lahko postal služba strankarsko nevezanih državljanskih poslancev. ■

Kim Dotcom,
ustanovitelj
novozelandske
Spletne stranke.

kombiniranja med kandidati in volilnimi okraji Craigovim čudakom olajšali ta podvig. Kako bodo svojim volivcem dopovedali, da je razumno ne le razmišljati o takšnem koalicijskem partnerju, temveč ga z zelo zapletenimi volilnimi vragolijami celo podpreti, je pa drugo vprašanje.

Drugi pol, laburisti in Zeleni, se boji internetnega milijonarja iz Evrope Kima Schmitza, ki je po nemškem zgledu ustanovil Spletno stranko. Njihovi strahovi so morda bolj votli, saj je bil Schmitz, ki se je preimenoval v Kima Dotcoma, že obsojen ne le v Nemčiji (računalniški vdori) in Hongkongu (goljufija), temveč si njegovo izročitev zaradi spletnega piratstva želijo tudi ZDA, ki jim je že uspelo doseči sodno prepoved delovanja Schmitzevega podjetja Megaupload. Ker se je z njim ukvarjala tudi novozelandska tajna policija, ki po zakonu ne sme preiskovati posameznikov z dovoljenjem za bivanje, je okroglih 200 cm visoki in tudi v širino nadstandardni gospod Dotcom (uporablja tudi imeni Kimble in Kim Tim Jim Vestor) postal antijunak, ki bi s Spletno stranko na letošnjih volitvah lahko premešal marsikatero štreno – če ZDA ne bodo sodno dosegle izročitve, kar pa se zdi malo verjetno. (Zgodbo o g. Dotcomu in njegove slike na spletu res toplo priporočamo!)

Sicer laburisti napovedujejo, da bodo uvedli davek na kapitalske dobičke in povišali upokojitveno starost. Pa Narodni stranki očitajo pomanjkanje idej! ■

Ustavna pobuda proti overovitvam podpisov podpore z osebno prisotnostjo pred državnim uradnikom

VILI KOVAČIČ, PRVOPODPISANI IN VLAGATELJ USTAVNE POBUDE

Sedanja ureditev ne priznava veljavnosti s podpisom izražene volje državljana brez prisotnosti državnega uradnika, saj zahteva takojšnjo verifikacijo podpisa pred uslužbencem upravne enote (UE) ob sočasni prisotnosti državljana.

Ta ureditev je kršitev 6. člena *Deklaracije OZN o človekovih pravicah* iz leta 1948, ki pravi: »Vsakdo ima povsod pravico do priznanja pravne sposobnosti.« Prav tako pa ne upošteva 16. člena *Mednarodnega pakta o državljanskih in političnih pravicah* in drugih konvencij in pogodb, ki so vezane na to deklaracijo in na ta pakt in so uzakonjene tudi v Ustavi Republike Slovenije.

Zato podpisani pobudniki vlagamo zahtevo, da se sedanja ureditev spremeni tako, da bodo priznani prosto zbrani podpisi in se bo verifikacija verodostojnosti podpisov – v primeru izraženega dvoma državnih organov ali upravičenih nasprotnikov konkretne pobude – izvajala naknadno. Država naj torej zagotovi transparentno verifikacijo podpisov in obenem njen nepristranski in verodostojen nadzor.

Predlagamo, da se sedanji postopek, ki velja le za referendumsko pobudo za zbiranje 2.500 podpisov, uveljavi v vseh fazah referendumskega postopka ali zakonodajne pobude. Podpora kandidatom na volitvah pa naj se izvaja na način, kot zdaj velja za kandidate neparlamentarnih strank za poslance državnega zbora (DZ) in kot to že določa 43. člen *Zakona o volitvah* v DZ. V obeh navedenih primerih to pomeni podpise brez potrditve pred državnim uradnikom na UE.

Hkrati s tem pa je nujno legalizirati elektronski način podpisovanja, kot je v veljavi za Evropsko državljansko pobudo. Če je ta način veljaven za organe EU in evropski parlament, ni razloga, da ne bi veljal za Slovenijo. Slovenija se mora modernizirati tudi na tem področju. Število podpisov podpore pa je treba urediti na način, ki bo zagotavljal sorazmernost omejitev v skladu z namenom in enakopravnost državljanov, poslancev in političnih strank.

STRAH IN PRIVILEGIJ

Problemiziranje obveznosti podpisovanja podpor na UE ni vprašanje nekakšne hipotetične lenobe državljanov, ampak povsem realna ovira pri uveljavljanju aktivnega državljanstva in soodločanja ljudstva. Izmed številnih načelnih in praktičnih razlogov za spremembo sedanje ureditve velja še posebej poudariti naslednje vidike:

- Pri podpisih podpore gre za ZASEBNO-OSEBNI POLITIČNI AKT posameznega volivca, ki sodi v območje tajnosti, to je zasebnosti politične odločitve posameznika. Potrjevanje podpisov na UE ob prisotnosti podpisnika pred uradnikom UE pomeni politično uzakonitev samorazkrivanja državljana pred upravnim organom, kar je eden hujših primerov nezaupanja države do državljanov. Podpis na UE je neke vrste samoovadba volivca pred državnim uradnikom. Po verodostojnih pričevanjih uradnikov, ki sprejemajo podpise na UE, mnogi volivci opustijo namero podpisati podporo, ko vidijo, da uradnik njegove podatke vtipkava v računalnik.

- Morebitna ZLORABA VERODOSTOJNOSTI PODPISOV je za prinesitelja kaznivo dejanje. Če se ugotovi malomarnost, zloraba ali goljufija in podpisi niso verodostojni, naj ima to za posledico ustrezno sankcijo: zavrnitev sorazmernega števila podpisov, v primeru zlorab in goljufij pa kazensko odgovornost predlagatelja podpisov. To je zadostna preventiva pred zlorabami, saj preverjanje podpisov ne sme obremenjevati podpisnika, ampak mora za to poskrbeti država.

- PRIIMEK IN IME, datum rojstva, naslov stalnega bivališča, občina, podpis državljana in datum podpisa povsem zadoščajo za ugotovitev identitete državljana, lastnoročni podpis volivca pa je končni izraz njegove volje in njegovo osebno jamstvo za točnost podatkov. S podpisom potrjeni podatki se kadar koli lahko preverjajo s podatki v državni bazi, ki nastaja z izdajo osebnih izkaznic in drugih dokumentov državljanov in s katero razpolagajo upravni organi. Skoraj 10.000 slovenskih državljanov je v lanskem

letu na ta način podpisalo pobudo za EU parlament. Ta pobuda je bila povsem pravno veljavna. V bistvu gre za iste podatke, ki veljajo za običajno referendumsko pobudo z 2.500 podpisi. Dodana je le številka osebnega dokumenta, ki omogoča preverbo obstoja podpisnika in preprečuje dvojnost podpisa.

- Proti veljavnosti podpisov brez overovitve na UE ni pravih in razumnih argumentov. STRAH DRŽAVNIH ORGANOV PRED DRŽAVLJANI je velik anahronizem in izraz nezaupanja države do državljanov. Argument ne more biti niti to, da lahko volivec da podpis podpore tudi več kandidatom hkrati, kajti enako kot lahko volivec izrazi pravno veljavno podporo več različnim političnim strankam, je tudi podpora več kandidatom legitimna in pravno veljavna.

- Sedanja ureditev je do državljanov izrazito diskriminatorna. Gre za PRIVILEGIJ POSLANCEV PRI VLAGANJU KANDIDATURE s 3 podpisi nasproti 8.000 podpisom državljanov oziroma za 4 podpise poslancev nasproti 3.000 podpisom državljanov na evropskih volitvah. Demokratična ureditev mora ščititi najšibkejše člane družbe, v tem primeru posameznega volivca oziroma državljana, ki mora imeti vsaj približno enake pogoje kot politiki oz. poslanci političnih strank pri uveljavljanju svojih državljanskih pravic, med katere spadajo tudi politične pravice, ki jih ljudje izražamo s podporami.

DEMONOPOLIZACIJA

Sedanji način je do državljanov izrazito diskriminatoren, pomeni pa tudi kršitev Ustave glede enakosti državljanov pred zakonom in glede njihove pravice do upravljanja javnih zadev. Glede na osnovni namen zdaj postavljenih omejitev, ki je v tem, da se zagotovi verodostojnost podpisov, gre za povsem nesorazmerno omejitev. Učinek teh omejitev je namreč v praksi izrazito negativen pri referendumih in zakonodajnih pobudah, pri volitvah pa odvrča od kandidate državljanke, ki niso dovolj bogati ali so brez zaledja v politiki in medijih.

Papirnatih pravic, ki jih zagotavlja sedanja ureditev, državljeni ne potrebujemo. Posebej še, ker se da te ovire zlahka odstraniti. S to odstranitvijo bi Slovenija odpravila pomemben del monopola političnih strank, s katerim se stranke borijo proti aktivnemu državljanstvu.

Pobudniki nikakor nismo proti verifikaciji podpisov, gre le za to, da se uveljavi način, ki temelji na zaupanju v državljana, in da se podpisovanje na ulici dopolni z načinom, ki je za državljanske pobude uveljavljen v EU in ga omogoča sodobna komunikacijska tehnologija.

Povrnitev teh pravic, ki smo jih pred letom 1995 že imeli, je eden od nujnih korakov pri demonopolizaciji izključno na strankah temelječe politike ter rigidne pravne ureditve, ki ta monopol ščiti in podpira. Rezultat sedanje ureditve je, da se mimo strankarskih list v skoraj petindvajsetih letih demokracije v parlament ni prebila niti ena nestrankarska lista. Ljudje se pred velikanskimi ovirami, med katerimi je zelo pomemben način zbiranja podpor, ustavijo ali pa obupajo.

Zaradi bližnjih evropskih in lokalnih volitev Ustavnemu sodišču RS predlagamo absolutno prednostno in javno obravnavo. Demokracija ne more funkcionirati na ovirah in apriornem nezaupanju do državljanov. Dokler bo pravna ureditev ščitila državo in oblast, ne pa državljanov, ne moremo računati na spremembe in večji angažma ljudi pri urejanju skupnih – javnih zadev, s tem pa tudi ne na napredek v družbi. ■

OD PORAZA DO PORAZA DO KONČNE ZMAGE

Ustavno sodišče je 17. marca zavrnilo obravnavo te pobude, ker da ne odpira »pomembnih ustavnopravnih vprašanj«. Vili Kovačič jo je nato poslal na ustavno komisijo državnega zbora (predsednica je Maša Kociper) in na odbor DZ za pravosodje (predsednik je mag. Branko Grims).

BODIMO REALNI,
POJDIMO NA VOLITVE!

AGATA TOMAŽIČ

TADEVŽ ROPERT: *Koga naj volim?* Založba Sanje (zbirka Aktivni državljani), Ljubljana 2014, 120 str., 7,99 €

Knjižica Tadevža Roperta se že v uvodu opredeli kot »priročnik za samopomoč« v politiki. Avtor je svoje besedilo tako najbrž želel narediti komercialno zanimivejše, kar je v poplavi knjig, od katerih jih je levji delež obsojen na to, da ne bodo nikoli prebrane, še kar umna poteza – a ga je v resnici malce degradiral. Priročniki za samopomoč so ponavadi vendarle skupek banalnih napotkov za rešitev problema, ki v resnici sploh ne obstaja, *Koga naj volim?* pa je, najmanj kar lahko zapišemo, nadvse verodostojen popis funkcioniranja sodobne demokracije, vključno s hitrim preletom zgodovine in glavnimi dandanašnjimi stranpotmi. Če bi knjižico že hoteli opremiti s komercialno preverjenim naslovom, bi bilo morda primernejši *Demokracija za telebane* (vendar je v nobenem primeru ne bi mogli tako nasloviti, ker je ta blagovna znamka zaščiten). Gre pravzaprav – vsaj v prvih štirih poglavjih, ki podrobneje razčlenjujejo problem, se pravi, zakaj se ogiblremo volilnim skrinjicam v velikem loku in zakaj mislimo, da naš glas ne bo ničesar spremenil – za nekakšen *Schnellkurs*, kaj demokracija sploh je. Berljivost, razumljivost, komunikativnost (avtor pogosto nagovarja bralce), odsotnost tujk, citiranje primerov iz popkulture (hollywoodski filmi, *Gospodar prstanov*), slikovite primere bi lahko zviška odpravili kot prvine popreproščenega, amerikaniziranega sloga priročnikov za samopomoč – a bi bila to

huda zabloda.

»Apatija ni znak zdrave demokracije, temveč je simptom hude bolezni.«

S svojim slogom avtor v resnici nagovarja vrstnike; sam je namreč, kot prav tako razloži že v uvodu, pripadnik generacije Y, kar se lepo sliši, a se zaveda, da »bi lahko dejal tudi, da je pripadnik NINJA generacije (No Income, No Jobs,

No Assets), torej generacije brez prihodkov, brez služb in brez premoženja«. Tiste generacije torej, ki ima vse razloge za to, da se je potopila v apatijo in prepričanje, da se z volitvami ne da ničesar spremeniti. Generacije, ki po Ljubljani piše grafite v slogu »Če bi volitve kaj spremenile, bi bile nelegalne«, bojevitejši pa kar »Pesek, ne olja v motor kapitalizma« ali krajše »A – kot anarhija«. Vsem tem Tadevž Ropert najprej razloži, kako moč znanstveno dokazano zasvoji človeka in ga naredi manj empatičnega, kako so politiki reci in piši psihopati, pa kako se je še tako razmišljujoč posameznik, ki se z najboljšimi nameni v člani v politično stranko, kaj kmalu prisiljen ukloniti strankarski hierarhiji, sicer ga bo ta zrinila v slepo črevo (beri: ne bo več uvrščen na listo). Brez olepševanja prikaže mehanizme lobiranja in korupcije pri financiranju strank in orodja za podjarmljanje množic, ki so politični oligarhiji vedno najljubše, kadar so nevedne in pasivne.

Pri tem se giblje po tanki meji med zdravimi dvomljivci in teoretiki zarot, vendar nikoli ne omahne v brezno tistih paranoičnih piscev spletnih komentarjev, ki v vsem vidijo nadvlado korporacij in trike, s katerimi niti iz ozadja vlečejo Rothschildi in Bilderbergi. Pravzaprav teh niti z besedo ne omeni, zato pa ne pomišlja pomesti z vsemi tistimi puhlicami, ki so gnale protestnike v letih 2012 in 2013: jasno in glasno pove, da revolucija ni način vladanja, temveč prevrat, ki obračuna z eno garnituro oligarhov in kaj kmalu porodi novo gardo – po pravilu, da so včerajšnji revolucionarji današnji reakcionarji (in vse to podpre s primeri iz zgodovine, recimo komunizma in samoupravljanja). Razkrinka tudi tako priljubljeno skovanko »neposredne demokracije«, ki pride v poštev samo pri maloštevilčnih skupnosti, ne pa celih državah. Zavrže tudi t. i. gibanja in civilno družbo z njenimi peticijami, ki so v bistvu zgolj odraz tega, kako zelo odklonilen odnos se je med ljudmi razvil od političnih strank – kdor bi utegnil pristopiti h kakšni, bi bil že *a priori* omadeževan, zato se preudarnejši za kaj takega sploh ne odločajo, temveč družbo poskušajo spreminjati kvečjemu z ustanavljanjem »gibanj«. Kar pa ne obrodi zelenih sadov.

Zadnje, peto poglavje, prinaša odgovore na vprašanje, ki si ga bralec po vseh štirih poglavjih že precej nestrno zastavlja: kaj potemtakem sploh funkcionira? Odgovor se glasi – rahlo nepričakovano – politične stranke. Ampak novega tipa, takšne, ki delujejo po načelih neposredne demokracije (kar pomeni, da njeni poslanci v parlamentu glasujejo tako, kot odloči večina članov na njeni spletni strani), ki so odvrgle ideološko prtjlago in se odločajo brez vnaprejšnjih stališč. Predvsem pa rešitev podrazumeva, da bi se vsi državljani začeli aktivno zanimati za politiko. Kajti »apatija ni znak zdrave demokracije, temveč je simptom hude bolezni«, ugotavlja Tadevž Ropert. In poziv k večjemu angažiranju med drugim podčrta z duhovitim citatom Valerije Korošec: »Zahtevati od poslancev, da delajo namesto nas, saj so zato plačani, je enako, kot da bi od zobozdravnikov zahtevali, da nam vsak dan umivajo zobe.«

Koga naj volim? nas torej poskuša prepričati, da je pametno hoditi na volitve, saj le tako lahko preprečimo gnilobo – pa ne zob. Morda velja dodati samo še to, da zaimek »nas« nikakor ne označuje samo generacije Y, čeprav ji avtor knjižice pripada, saj se apatija še zdaleč ni zalezla samo v mlade. ■

PRIČIGIN,
FESTIVAL ZGODB

Od leta 2007 poteka v Splitu vsakoletni festival pripovedovanja zgodb s posrečenim in povednim imenom *Pričigin*. Ime je besedna igra, nastala po analogiji z besedo *picigin*, ki označuje priljubljeno (dalmatinsko) igro z majhno žogo v plitvini, pri kateri mora žogica čim dlje ostati v zraku, in besedo *priča* (zgodba).

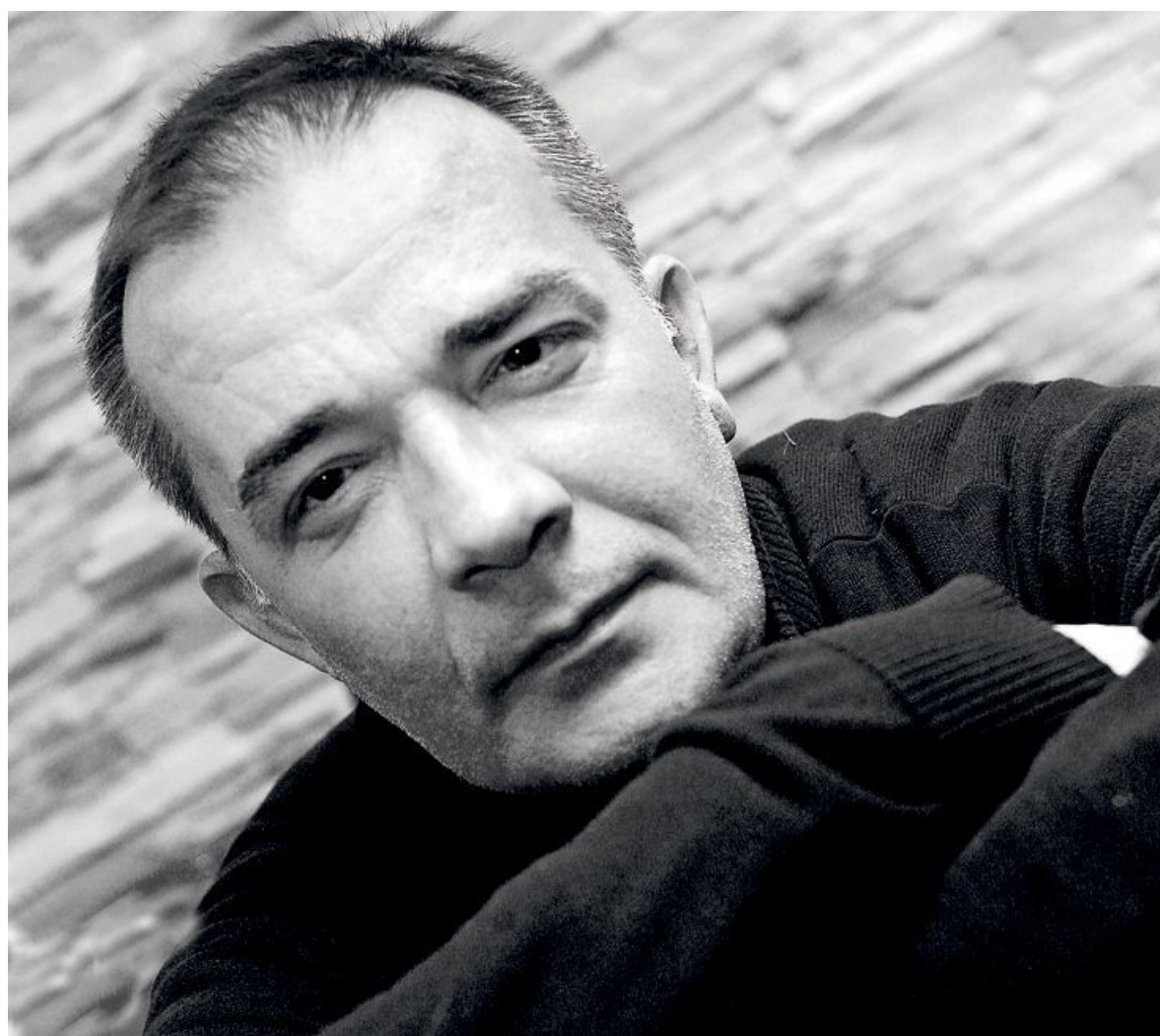

FOTO LUBO WUKELČ

ĐURĐA STRSOGLAVEC

Pričigin ima samo dve pravili: zgodbo je treba pripovedovati (ne brati) in pripovedovanje ne sme trajati več kot deset minut. Vsak dan festivala je na sporedu več različnih prireditvev: nekateri tematski sklopi so stalnice festivala (npr. *Hrvaški pisatelji pripovedujejo*; *Lepa vaša* – večer, na katerem zgodbe pripovedujejo avtorji iz držav nekdanje Jugoslavije, iz Slovenije so doslej nastopili Polona Glavan, Đurđa StrsoGlavec, Goran Vojnović, Dušan Čater in Jurij Hudolin; *Avtorski večer z* – večer s priznanimi avtorji, kot so npr. Arsen Dedić, Slavenka Drakulić, Vedrana Rudan, Aleksandar Stanković, Miki Jevremović, Mirjana Krizmanić, Richard Berry), drugi se spreminjajo (npr. *Kaj se zdi Bogu smešno* – pripovedujejo duhovniki; *En moj znanec je pa ...* – zgodbe o korupciji; *Žejne čez vodo* – prevajalske zgodbe; *Opera v zgodbi* – zgodbe iz operne in gledališke hiše; *To je zaradi našega vina* – pripovedujejo vinarji; *Zgodbe z visokega* – pripovedujejo alpinisti; *Prisežem, da je res!* – večer laganja; *Hotelske zgodbe* – pripovedujejo receptorji splitskih hotelov). *Pričigin* vsako leto gosti domače in tuje ustvarjalce na različnih prizoriščih. Vedno se sklene z dopoldanskim otroškim pripovedovanjem v čakavščini (*PriČAgin*) in z večerom *Pričigin ljudstvu*, ko lahko nastopi kdorkoli iz občinstva z zgodbo o sreči, ki ne sme biti daljša kot 5 minut.

Festival sta letos že osmič uspešno spravila pod streho človeka, ki si leta 2006, ko je dozorela ideja o pripovedovalskem festivalu, niti v sanjah nista predstavljala, da bo poslušanje zgodb postalo tako popularno in priljubljeno, da so v dvoranah, v katerih poteka večerni program, že uro pred začetkom zasedeni vsi sedeži, vsa stojišča in

vsi prehodi, profesor ekonomije na splitski ekonomski fakulteti Petar Filipić, za vse pričigince preprosto barba Pero, ter pisatelj, pesnik, novinar in kajkavski prišlek v Splitu Renato Baretić. S slednjim sem se pogovarjala o tem vsakoletnem splitskem »žoganju z zgodbami«, kjer pripovedovalec pripoveduje zgodbo na določeno temo, pri čemer mora računati na takojšen in neposreden odziv občinstva in nabritega voditelja tematskega sklopa.

Kako in zakaj se je zgodil *Pričigin*?

Za to je kriv barba Pero, meni takšna norost ne bi nikoli prišla na misel sama od sebe, jaz sem nor na povsem drugačen način ... Petar Filipić je večkrat povedal, da je bil svojčas v Ameriki na več t. i. story telling festivalih, kjer so profesionalci pripovedovali tuje zgodbe in s tem dobro služili. V njihovem delu je pogrešal več ustvarjalnosti, kar je pripeljalo do tega, da je sestavil projekt festivala, na katerem avtorji na pamet pripovedujejo svoje neobjavljene zgodbe, z omejenim časom in na določeno temo.

Po čem se je letošnji *Pričigin* razlikoval od prejšnjih – razen npr. po tem, da je na njem nastopil tudi predsednik države Ivo Josipović?

Vsak *Pričigin* je, kljub nekaterim stalnim tematskim večerom ali popoldnevom, drugačen od vseh prejšnjih in prihodnjih. Letošnji je bil med drugim poseben po tem, da so se na njem (pred kakšnimi osemsto gledalci) prvič predstavili splitski »torkovci«, pisateljska in novinarska družina, ki se že 14 let sestaja po gostilnah, kjer vsi govorijo in vpijejo drug čez drugega, na *Pričiginu* pa so morali govoriti drug za drugim, brez prekinjanja in skakanja

v besedo. Tudi sam sodim v to družčino, in sicer od prvega sestanka naprej (to je 52 torkov na leto), in sem bil nenavadno vesel, ko sem videl, da je lahko tudi ta pi-sana naplavina pisateljev, novinarjev in publicistov vendarle disciplinirana, hkrati pa še vedno duhovita.

Letošnji *Pričigin* je bil poseben tudi po tem, da je del programa prvič potekal tudi v splitskem Hrvaškem ljudskem gledališču, kamor nas je povabil intendant maestro Tonči Bilić. Ta mladi gospod je pravi pričiginec – vsako težavo reši v največ 24 urah!

Organizacija takšnega festivala je precej finančni zalogaj, kajne?

Moram reči, da je glede tega profesor Filipić glavni čarovnik. Vsako leto mu uspe zbrati kakšnih 15.000 evrov, kolikor potrebujemo za pokritje vseh stroškov – od potnih, nastanitvenih, prehranskih, organizacijskih do honorarjev za vsakega pripovedovalca. Barba Pero je k sreči makroekonomist, saj se sam na to ne spoznam.

Kaj je *Prva pričeST* (skovanka iz besede *pričest*, ki pomeni obhajilo, in registrske oznake za Split)?

Tako se imenuje *Pričiginova* nagrada iz leta 2010. Naslednje leto je sledila *Druga pričeST*, nato *Tretja* itn., letos pa smo podelili *Zadnjo pričeST* – jaz Filipiću in Filipić meni. Gre za nagrado za najbolj znano prazno zgodbo oz. prazno marnjo, ki so nam jo v zadnjem letu prodali naši »javni ljudje« – od politikov do pevcev in nogometašev. Ker nagrade nihče od nagrajencev (npr. Stipe Mesić, Ivo Sanader, Jadranka Kosor) ni nikoli prevzel in ker je bila letos konkurenca strašljivo močna in si nihče od kandidatov ni zaslužil ne zmage ne poraza, smo se odločili, da *PričeST* ukinemo, saj se nam zdi, da bi lahko bilo prihodnje leto še huje. Tako sva se s Filipićem razglasila za zmagovalca in domov odnesla vsak svojo zaprašeno in neprijjubljeno skulpturo.

Ali drži, da s *Pričiginom* diha ves Split?

Ne ravno ves, saj veste, kako je. Vedno obstajajo ljudje, ki mislijo, da si bedak, tako kot vedno in povsod obstajajo ljudje, o katerih sam misliš, da so bedaki. Mislim pa, da omemba *Pričigina* pri večini Splitčanov vzbuja pozitivne asociacije, tudi če niso bili nikoli na festivalu.

No, občinstva je iz leta v leto več. Kako si razlagate navdušenje nad poslušanjem pripovedovanih zgodb?

Domnevam, da gre za eno od primarnih značilnosti človeške narave. Pripovedovanje, poslušanje in prenašanje dobre zgodbe stoji za vsem, kar je naredil človeški rod, od Altamire do najnovejše aplikacije za pametni telefon. Konec koncev je bila v začetku beseda, kajne? Znana je tista šala, da je Bog dal ljudem dve ušesi in samo ena usta zato, da bi vsaj dvakrat več poslušali kot govorili. Občinstvo *Pričigina* se zdi v tej luči do konca brezbožno – to občinstvo namreč enako pozorno posluša tudi takrat, kadar so zgodbe nezanimive ali kadar ima obetaven pripovedovalec slab dan. Razkorak da bi imel vsakdo v avditoriju vsaj deset ušes!

Vse tiste igralske in pevske fame o splitskem občinstvu kot najstrožjem in najbolj neusmiljenem na svetu vsako leto padejo v vodo na festivalu poslušanja zgodb. Ne zato, ker se je splitsko občinstvo iz nekega neznanega razloga sčasoma omehčalo, temveč zato, ker je še vedno, iz leta v leto, lačno žive besede in naklonjeno vsakomur, ki mu jo želi pripovedovati.

Filipić pa meni, da ima to nekakšno zvezo z desno in levo stranjo možganov, z otroštvom in Albertom Einsteinom, ki je nekoč rekel, da če hočeš imeti inteligentnega otroka, mu pripoveduj zgodbe. Če pa hočeš imeti modrega otroka, mu pripoveduj še več zgodb.

Kako se rojevajo ideje za tematske večere?

Tam enkrat proti jeseni se začneva s Filipićem redno dobivati v najini »pisar-

ni«, tj. v kavarni, ki je enako oddaljena od najinih hišnih naslovov, in začneva metati ideje na papir. Ko domisliva temo, jaz predlagam naslov zanjo, nato ga kakšen dan ali dva likava, se spet dobiva – in to je to. Potem pa greva skupaj igrat loto, polna upanja, da bo naslednji *Pričigin* bogat kot nikoli prej. Verjemite – tisti, ki pravi, da za njegovim projektom stoji nekaj zelo zelo pametnega in vizionarskega, laže! Za vsako dobro idejo, za vsakim ustvarjalnim projektom, je na začetku samo dobra zafrkancija. Sam se od nekdanj bojim zelo resnih ljudi.

Pričiginci pravite, da tak festival ne obstaja nikjer drugje. Po čem se razlikuje od drugih t. i. story tellingov?

Za nas ni pomembno, da se razlikujemo od kogarkoli ali da smo komurkoli podobni, temveč da smo dobri, najboljši teh pet dni in v vseh 15 tematskih sklopih. Naj se drugi trudijo biti drugačni od nas ali biti podobni nam, če imajo dovolj moči za to. Lahko nas tudi kopirajo, vseeno nam je, pomembno je, da mi delamo dobro. Poleg tega imamo tudi ime, ki se ga ne da uporabiti nikjer drugje kot v Splitu.

Kaj je *Pričigin* za vaju, za vas in za Petra Filipića?

Veselo težko opravilo in mukotrpna zabava. Pripadanje Državljanstvu, v najlepšem smislu te besede. Odpor zoper vsakršno poneumljanje in pametovanje. Občutek užitka v tem, da si enkrat in da si te nihče ne upa kopirati, pa kljub temu ne propadaš.

Kako gresta skupaj ekonomist in pisatelj?

Pero je že na prvem sestanku, ko mi je razložil idejo za takšen festival, rekel nekaj, česar nisem slišal še nikoli prej: »Glede denarja ne skrbí, iskal in našel ga bom jaz. Ti bodi programska oprema, jaz pa bom strojna oprema.« Tako govori tudi danes – in ne laže! Pero je hladnokrven garač, jaz sem len nevrotik – in tako pri tem projektu drug drugega zelo dobro dopolnjujeva.

Moram vprašati – kako to, da je bil letos gost *Pričigina* predsednik države?

Lani je na *PriČAginu*, otroškem tek-movanju za najbolje povedano zgodbo v čakavščini, zmagal mali Đani, desetletnik iz mesta Pučišće na Braču. Pripovedoval je o dedkovih opankah in svojih supergah. Zgodba in pripovedovalec sta bila tako navdušujoča, da smo se odločili, da bomo letošnji *Pričigin* začeli malo drugače kot sicer: brez Filipića in Baretića, samo z malim Đanijem v svetlobi reflektorja in to njegovo zgodbo. In ko bo potihnil aplavz, bova Đaniju podarila nove superge ... Ko sva se o tem pogovarjala v najini »pisarni«, mi je prišlo na misel, da bi bilo fino, če bi se po Đaniju, *out of nowhere*, prikazal predsednik Josipović, povedal zgodbo o kakšnih svojih supergah iz otroštva in nato izginil v temi. Brez pozdravnega nagovora občinstva, brez kakršnegakoli protokola, brez vsega, tako da bi bilo občinstvo vsaj še dve minuti zmedeno.

Ker sem z Josipovićem v dobrih odnosih, sem mu to takoj predlagal – in človek se je takoj strinjal! Ampak potem je bilo tako, da je imel celo vrsto nepričakovanih obveznosti in ni mogel priti na odprtje *Pričigina* 18. marca, sporočil pa mi je, da lahko pride 20. marca in z veseljem sodeluje v katerem od tematskih blokov, če menimo, da bi to šlo. Predlog smo seveda z obema rokama sprejeli, vendar to ni bilo več to, kar smo hoteli na začetku. Poleg tega se je predsednik medtem močno prehladil, kljub temu pa ni (to sem izvedel iz najbližjega in najzanesljivejšega vira, do katerega sem lahko prodril) upošteval nasvetov svetovalcev, naj odpove prihod na *Pričigin*. »Tako smo se dogovorili, moram iti,« je bojda rekel. In prišel je na večer »torkovcev«. Ves večer sem pogledoval k njemu, bil je videti precej utrujeno, kašljal je kakor jaz vsako jutro, vendar je zdržal tisto uro in pol, poleg tega je na koncu občinstvu povedal vic, kakor da mu ne bi bilo nič. Odličen tip, pravi pričiginec! ■

● ● ● KNJIGA

Umori na »podeželju«

AVGUST DEMŠAR: **Miloš**. Založba Litera, Maribor 2013, 447 str., 17,90 €

Avgust Demšar je napisal šest opevanih detektivskih romanov, v katerih je umore razreševal kriminalistični inšpektor Vrenko. V tokratni, *sedmi* detektivki je tega gospoda zamenjal z inšpektorjem Milošem, ki je precej drugačen od svojega predhodnika. Star je 47 let, zelo visok in ne pije alkohola, zato pa toliko raje srkne kokakolo ali je slane kikirikije. Včasih tudi koga pretepe; ta moralno vprašljiva poteza vsaj gledalcev novejših kriminalnih serij z junaki, kakršna sta npr. *Luther* in *Pravi detektiv*, ne bo presenetila. (Tu le omenimo, da je atmosfera celote vseeno bliže *Umorom na podeželju*.) »Pri Milošu je problem, da ga včasih zanese. Zaradi mozolja človeka nasuvati v ledvice ni lepo,« se značilno ironično od protagonistovih nečednih potez distancira pripovedovalec, čeprav v resnici takim dejanjem ne nasprotuje, kajti Miloševo nasilje ima svoje razloge: znese se le nad ženinim ljubimcem. To dejanje potem brez težav taji ali sodelavcem laže v obraz. O njem torej izvemo, da je človeški in še nekaj drugih malenkosti, a v glavnem ostaja nekako v temi, skrivnosten. Pripovedovalec, ki sicer velikodušno razgrinja pretekle, sedanje in celo prihodnje podrobnosti nastopajočih oseb, se Milošu ogiba, o njem pove le najnujnejše, kot da bi mu sicer lahko odvzel kak čar. Inšpektor naj bi ustvarjal vtis tihega dominantneža. A zdi se, da ne stopi dovolj živo pred bralca in tako kljub kakšnemu izgredu deluje bolj kot povprečna siva miš. Miloš ni tisto, kar bi značilno zaznamovalo Demšarjevo detektivko ali nam jo pripokipilo.

Čeprav je Miloš povprečen, ob primerjavi z nekaterimi drugimi osebki, zlasti omejenimi nadrejenimi, pridobi videz simpatičnosti, celo superiornosti. Pripovedovalec ne skriva, komu je naklonjen, komu ne – in bralec potegne z njim. Milošev predpostavljeni, Drago, je npr. človek brez vsake avtoritete, povrh pa o njem najdemo še take opombe: »Da Drago ni pretirano ustvar-jalen niti intuitiven, to pomeni, da ni sposoben miselnih operacij višjega tipa, recimo oddalje-nih analogij ali slojnih asociacij, že vemo. In tako kot pri delu razpršenih indicjev večinoma ne zmore povezati v tisto, kar na koncu odkriva storilce bolj zapletenih kriminalnih dejanj, tudi doma ni sposoben uvideti, za kaj gre.« Zato ga bo žena (tudi njega) še naprej varala. Človeku se revež kar zasmili. A zahteve konvencij tega žanra so neomajne: ob osrednjem lovcu na zločince mora nujno viseti kakšna zguba, za njim capljati kot izgubljeni pes bodisi kak šef ali kak pomočnik. Demšar tako prav zgledno in spretno izpolnjuje bralčeva pričakovanja. Hkrati konvencije, ki se jih v osnovi drži, izpeljuje z dobro mero prepričljivosti, gibkosti in ustvarjalno-sti, da ohranja bralčevo zanimanje in nas večkrat, zlasti z ironiziranjem oseb, njihovih čudnih nagibov in nečistih motivov, tudi nasmeji.

Dogajanje je spet pretežno postavljeno v avtorju domači Maribor, v jesen leta 2012, pojavijo pa se tudi Slovenske Gorice in Rim. Osrednja tema je tokrat homoseksualnost in z njo poveza-na homofobija. Ta je osrednji motiv za zločine. Ob koncu se izkaže za več kot zgolj nestrpnost, namreč za pravo fobijo psihopatskih razsežnosti. Pri tej temi avtor morda nekoliko podleže tendenčni ideji: je le malo preveč shematično in deluje neživljenjsko, če so vsi geji in lezbijke izjemno prikupni, prav tako tisti, ki držijo z njimi, ostali, ki v sebi nosijo nestrpnost do drugače usmerjenih, pa so v vseh pogledih navadni bebcí (med njimi, jasno, tudi Drago). Ta očitek ne pomeni, da imeti tovrstne predsodke ni omejenost ali da sporočilo knjige ni pozitivno. Implicit-ra le, da bi se bilo dobro bolje poglobiti tudi v psihologijo antagonistov romana. Zlasti storilki-no življenjsko zgodbo in motivacijo, ki jo je pahnila v najbolj nerazumna krvava dejanja, bi bilo treba previdno graditi že od začetka. Nenadno razkritje na koncu nas seveda res presenetí, saj krivke ne moremo razkriti pred inšpektorji. Ne moremo je zares sumiti, to pa zato, ker ne po-mislimo na njene motive, ki so, vsaj meni, vprašljivi. Kljub takim pomislekom imajo presene-čenja, ki se vrstijo drugo za drugim in tudi osupnejo, med branjem močan učinek. *Miloš* je tako navzlic Milošu, ki ne naredi posebnega vtisa, in navzlic odkritemu angažmaju (ki ga k sreči rahlja ironija) razveseljivo branje. Zabava in sprosti celo zahtevnejše bralce, željne razgledanih, psihološko in socialno podkrepljenih del. **TINA VRŠČAJ**

● ● ● KINO

Preplet intimnega in družbenega

Banditenkinder – slovenskemu narodu ukradeni otroci. Režija: Maja Weiss. Slovenija, 2014, 95 min. Kinodvor

Obraz, ki nam ga danes kaže slovenski dokumentarni film, obraz, katerega fiziognomijo oblikujejo tako konkretna filmska dela in danes dejavni avtorji kot tudi razmere, v katerih nastaja in živi, je tako osupljivo drugačen od tistega, ki nam ga je kazal pred komaj dobrim desetletjem, da se nam zdi, kot da ne bi pripadal istemu telesu. Šele čez čas, v trenutku, ko nam pozornейša primerjava razkrije, da vendarle obstajajo tudi poteze, ki so jima skupne, začnemo razmišljati o kontinuiteti. In takrat premočno izstopi eno (samo) ime: Maja Weiss.

Pravzaprav bi moral ob Maji Weiss nujno omeniti še Filipa Robarja Dorina, avtorja, ki je znal morda še bolj ostro zarezati v družbeno tkivo. Prav tako pa je kot edini domači »dokumenta-rist« intenzivno razmišljal tako o svoji praksi kot tudi o sami zvrsti dokumentarnega filma (ter na to temo nanizal več objav, od revijalnih do knjižne: *Resničnost in resnica v dokumentarnem filmu: razvoj in dosežki neumišljenega filma v svetu in doma*, Ljubljana, UMco, Slovenska kino-teka, 2008). Ne nazadnje pa je prav on tisti avtor, ki bi ga lahko, vsaj na polju dokumentarca, opredelili kot nekakšnega filmskega očeta Maje Weiss: prevzela je njegovo angažirano držo, občutek za družbeno in kritično ostrino pogleda, prav tako pa se zdi, da se je ravno pri njem okužila s tistim prepričanjem, ki je potrebi po ustvarjanju in izražanju dajalo absolutno pred-nost pred zadovoljivitvijo potrebe po optimalnih produkcijskih pogojih.

Drznil bi si celo reči, da sta bila v devetdesetih letih pravzaprav edina, ki sta v kontekstu domače dokumentarne produkcije kontinuirano ustvarjala, s tem pa tudi edina, ki sta sloven-skemu dokumentarnemu filmu tistega obdobja omogočala, da je ohranil kontinuiteto. Toda med njima je obstajala tudi nadvse pomembna razlika: Robar Dorin je bil s svojimi deli usmer-jen predvsem v domači prostor in se na mednarodnih festivalih ni pojavljal prav pogosto (a še vedno večkrat kot marsikdo drug), medtem ko je bila Maja Weiss za mnoge tujce, novinarje in kuratorje festivalov v nekem trenutku preprosto kar obraz slovenskega dokumentarnega filma, saj drugih avtorjev in del pravzaprav niso poznali (niso se pojavljala na mednarodnih festiva-lih!).

Seveda so takrat v kontekstu domače dokumentarne produkcije vladale specifične razmere, ki jih je morda še najlaže ponazoriti s primerom celovečernega dokumentarnega filma *Zgodba gospoda P. F.* Karpa Godine, premierno predstavljenega na portoroškem festivalu leta **■**

2002. To je bilo namreč obdobje, ko je bilo v mednarodnem prostoru že povsem jasno, da silovit porast zanimanja za dokumentarni film (tako avtorjev kot javnosti) – ki ga je bilo zaznati skoraj povsod po svetu in zaradi katerega so mnogi začeli govoriti celo o nekakšnem preporodu te zvrsti –, še zdaleč ni zgolj modna muha, temveč širši kulturni trend. Del domačega kulturnega prostora se je nanj odzval nadvse ažurno in tudi tvorno, saj ga je po svoje celo sooblikoval: spomnimo se samo izjemnih programov, domiselno vpetih v aktualni družbeni trenutek, kot je bil D-day: dan za dokumentarec (v malce drugačni obliki spočet že 1995, pod tem imenom pa 1998), ne nazadnje pa tudi poznejši Festival dokumentarnega filma, dogodkov, na katere se je domače občinstvo odzvalo presenetljivo množično. Žal pa je odziv povsem umanjkal tam, kjer bi ga najprej pričakovali: pri domačih filmskih ustvarjalcih. Kljub ustvarjalnemu vrenju v domeni dokumentarnega filma v mednarodnem prostoru in kljub nesporno prisotnemu, celo glasno izraženemu interesu zanj v domačem prostoru, mu domači cineasti skorajda niso namenili pozornosti. Tako je ta (ujet v neambicioznost in samozaverovanost svojih ustvarjalcev) v najboljšem primeru životaril v okviru televizijske produkcije in bil bolj kot odpiranju relevantnih družbenih vprašanj namenjen polnjenju programske sheme. Zato niti ni tako presenetljivo, da je bilo ob »nepričakovanem« nastopu Godinove *Zgodbe gospoda P. F.*, ki je v tedanje mrtvilo treščila kot padli komet, v dvorani zaznati iskreno navdušenje in hkrati tudi nekakšno olajšanje, saj se je zdela kot napoved spremembe.

Ta reakcija pa po svoje še bolj izpostavi pomembnost vloge, ki jo je tedaj s svojim kontinuiranim ustvarjanjem na področju dokumentarnega filma odigrala Maja Weiss, ter hkrati namiguje na nekaj manj prijetnih značilnosti domače filmske srenje. Namreč, ugotovimo lahko, da v devetdesetih in vsaj še uvodnih letih novega stoletja, ob izvzetju del Maje Weiss, slovenska kinematografija v formi dokumentarnega praktično ni ustvarila dela, ki bi izstopalo, kaj šele, da bi imela avtorja, ki bi se ji tako kontinuirano posvečal kot ona (med letoma 1992 in 2000 je ustvarila vsaj štiri mednarodno relevantna dela, od celovečernega »prvenca« *Fant pobratim smrti* do filma *Nuba – čisti ljudje*). Pa ji rahlo seksistična domača filmska scena to komajda prizna (le zakaj imamo tako malo režiserk?) in na primer *Zgodbi* podeli občutno udarnejši aplavz kot njeni izvrstni *Cesti bratstva in enotnosti* (1999). Maja je pogosto delala pod okriljem televizijske produkcije (a jo je z ambicioznostjo svojih del vedno občutno presegla), nemalokrat pa se je odločila tudi za alternativne produkcijske poti, nad čemer je toga domača kinematografija, neprikrita simpatizerka institucionalnega elitizma, prav tako vihala nos in nekateri njena dela imela za manjvredna. In ne nazadnje, v vseh njenih dokumentarcih, tudi tistih najbolj intimnih, v ospredje stopa družbeni angažma, zavest o nujnosti odpiranja družbeno relevantnih vprašanj (v slovenski film vpelje celo nekakšno obliko filmskega aktivizma), kar v domačem filmskem svetu, ki stavi predvsem na intimizem (svetobolje in larpurlartizem bi bila vendarle premočna izraza), ni bilo najbolje sprejeto.

Pri vsem skupaj še zdaleč ni nepomembno, da so Majo Weiss tudi v mednarodnem prostoru prepoznali kot avtorico, ki se s svojim delom ne le povsem enakovredno vpisuje v sodobno produkcijo dokumentarnega filma (ni prav veliko domačih dokumentaristov, ki bi pristali v uradnem programu amsterdamskega festivala IDFA), temveč s svojim avtorskim pristopom k dokumentarnemu filmu vanjo prinaša celo neki presežek, zaradi česar ji velja izreči priznanje (festivalске nagrade). No, tega ji je ob njenem zadnjem filmu, celovečernem dokumentarcu *Banditenkinder – slovenskemu narodu ukradeni otroci*, na neki način izkazal tudi ljubljanski Festival dokumentarnega filma. Namreč, čeprav so slovenski filmi na njegovem programu nadvse redki, je to po filmu *Fant pobratim smrti 2* (2012) že drugi Majin film, ki se je znašel v tekmovalnem programu festivala.

Banditenkinder bi lahko opredelili za tipično delo njenega dokumentarističnega opusa. Čeprav se sprva morda zazdi, da bo režiserka tokrat v zgodbi o otrocih, ki so bili med drugo svetovno vojno na silo ločeni od staršev – označeni so bili za bandite ali simpatizerje z banditi (partizani, seveda) ter odpeljani v Nemčijo, k novim družinam –, opozorila predvsem na širšo družbeno razsežnost in odmev te oblike raznarodovanja, saj vanjo vstopimo prek orisa družbenega trenutka ob prihodu nacistov v Slovenijo, pa avtorica skozi osebne izkušnje, ki jih podajajo nekateri izmed preživelih, kmalu vpelje tudi njene izrazito intimne vidike. Tako se tudi v *Banditenkinder* vseskozi prepletata intima in družbena raven, kar je za avtoričine dokumentare že značilni pristop. In priznati ji moramo, da ga je tekom svoje dokumentaristične prakse dodobra izpilila. V tem zadnjem delu navduši predvsem njena domiselna uporaba arhivskega materiala, filmskih posnetkov, fotografij, listin, zvočnih posnetkov ... Čeprav je na trenutke videti, da je imela na voljo le omejen nabor tega materiala, saj se nekatere podobe

ponovijo večkrat, pa to še zdaleč ni moteče. Veliko bolj izstopa učinkovitost njenih strategij rabe, dejstvo, da ji na primer ta material služi tako v kontekstu družbenega kot tudi intimnega dela zgodbe. *Banditenkinder* lepo pokažejo vso virtuoznost avtorice pri prilagajanju forme vsebini. V tem pogledu ji med domačimi cineasti težko najdemo enakega. Poleg rabe arhivskega materiala lahko omenimo vsaj še oblikovanje notranje strukture pripovedi, ki se na vizualni ravni komajda izrazi, saj večino filma sledimo prepletu arhivskih podob in podob potovanja proti »kraju zločina«, ki ga opravlja skupinica preživelih, zato pa je ta v sami pripovedi še kako očitna. Od začetnega orisa družbene atmosfere in podrobnega pojasnjevanja ter šokantnih potankosti premišljenega in razdelanega načrta raznarodovanja (udejanjanje nemške pregovorne natančnosti je v tem primeru prav shrljivo) nas avtorica postopno vodi v vse bolj intimne dele zgodbe, dokler nas ne pripelje do čustveno silovitih srečanj z nemškimi »starši« v potovanje vključenih posameznikov.

Maja Weiss v formalno zasnovo dela znova vpelje tudi nekaj elementov »igranega« filma, še najbolj očitno morda prav s tem, ko delo v grobem zastavi kot film ceste. Ne sicer tako izrazito, kot je to naredila pri *Cesti bratstva in enotnosti*, a vendar bi to težko spregledali. To »poigravanje« med družbeno in intimno razsežnostjo zgodbe pa se nadvse prepričljivo izteče v razgrnitvi nekakšne razlage, zakaj so bili ti otroci »nezaželeni« tako pri nacistični kot tudi pri povojni jugoslovanski oblasti in zakaj je njihova zgodba vse do danes obtičala v limbu neizrečenega. A tu je še nekaj, česar prav tako ne smemo spregledati. *Banditenkinder* so namreč delo, ki je nastalo v alternativnem produkcijskem kontekstu, zunaj običajnih institucionalnih okvirov. In čeprav se to na določenem aspektu filma brez dvoma izrazi, pa prav z ničimer ne vpliva na izjemno domiselnost in premišljenost avtoričinega izraza ter silovitost in prepričljivost izrečenega. Maja je tako še enkrat pokazala, kako pomembna je kontinuiteta v ustvarjanju, s tega vidika pa tudi pripravljenost, da se nenaklonjenim razmeram kdaj pa kdaj prilagodimo. Vsekakor raje, kot da privolimo v ustvarjalni molk. **DENIS VALIČ**

● ● ● KONCERT

Mojstrski poklon velikemu mojstru

PREDIHANO 3. ANSAMBEL NEOFONÍA, DIRIGENT STEVEN LOY, ALEŠ KLANČAR (TROBENTA), NINA PREŠIČEK (KLAVIR). SPORED LIGETI. LJUBLJANA, SLOVENSKA FILHARMONIJA, KOZINOVA DVORANA. 15. 4. 2014

Tretji koncert letošnjega cikla *Predihano* je kot tematski večer z izjemno skladno sestavljenim programom del Györgya Ligetija (1923–2006) privabil v Slovensko filharmonijo kar lepo število poslušalcev. Dejstvo, da so med njimi prevladovali mladi, še posebej navdaja z optimizmom – zdi se, da sodobna glasbena govorica vendarle nagovarja in navdušuje marsikoga tudi pri nas, kjer smo sicer vajeni precej neinventivnih koncertnih sporedov, na katerih kraljuje železni repertoar.

Ob vstopu v dvorano nas je pričakal orkester stotih metronomov, ki so po skladateljevih napotkih »izvedli« *Simfonično pesnitev za sto metronomov*. Delo temelji na istočasnem bitju velikega števila metronomov, ki bijejo različno hitro in s tem ustvarjajo sprva zvočno ploskev, ko pa posamezni metronomi utihnejo, iz zvočne ploskve stopijo v ospredje naključni ritmični obrasci. Zvok se redči, zvočna predstava se jasni, zbranost poslušalcev pa se ostri in iz kontemplativnega doživljanja preide v zavestno sledenje naključno nastalim zvočnim vzorcem. (Genialnost skladateljeve ideje si drznem opisati z naslednjo primerjavo: če bi kapljice dežja, ki neenakomerno kapljajo z žleba, lahko označili kot »natura«, če bi cerkvene zvonove, ki sočasno zvonijo z različnimi hitrostmi in ustvarjajo vedno nove naključne vzorce, označili kot »kulturo«, potem bi uporabo metronoma – človekovega izuma – za načrtno posnemanje naravnih naključij moral opredeliti kot »umetnost«.) Človekova (Ligetijeva) potreba po izražanju je prepoznala estetiko naravnega naključja, estetizirala njeno naravno matematično urejenost ter uporabila tehnologijo za izražanje te estetike navidezne neurejenosti naravnega.

Čeprav zvočna podoba *Simfonične pesnitve za sto metronomov* izhaja iz naključja, nas je delo pripravilo do stanja izredne občutljivosti na ritmično in barvno dogajanje v vseh naslednjih skladbah. Zato je *Komorni koncert za trinajst instrumentalistov* deloval kot skupek posameznih zvočnih teles, ki svoje vzorce ustvarjajo samostojno, njihovo zlitje pa zveni podobno naključju, čeprav je v ozadju skladateljeva genialna režija in smisel za dramtiziranje zvočnega dogajanja, ki je popolnoma prosto kakršne koli programskega. Podobno homogenost teksture in bogastvo kolorita najdemo v Ligetijevih *Volumina* za orgle

ali *Continuum* za čembalo, tokrat pa smo jih občudovali tudi v *Koncertu za klavir in orkester*, v delu, ki je četrto stoletja po svojem nastanku doživelo tudi prvo izvedbo v Ljubljani. Tehnično izjemno zahtevna skladba od vseh orkestršev zahteva individualnost, od pianista pa tehnično dovršenost in izjemno zbranost. Pomemben je tudi smisel za samostojno oblikovanje klavirskega parta, ki z orkestrskim deli zelo malo skupnega glasbenega materiala. Pianistka Nina Prešiček se je izkazala kot izjemno prepričljiva interpretka, ki je ne le tehnično brezhibno opravila svojo nalogo, temveč pri tem iz klavirja izvabila izjemno bogat kolorit. Ta je ponekod spominjal na eteričnost in nežno iskrivost zvoka, kakršno občudujemo recimo pri najboljših interpretacijah Messiaenove klavirske glasbe.

Mrtvaški misterij, priredbo treh arij iz opere *Le Grand Macabre*, je ob orkestru predstavil trobentač Aleš Klančar. Njegov nastop je poleg instrumentalne virtuoznosti odlikovala predvsem scensko privlačna in prepričljiva kreacija, živa glasbena in verbalna komunikacija s publiko ter izrazit temperament.

Posebno pohvalo in pravzaprav zahvalo pa je treba izreči dirigentu Stevenu Loyu. S presenetljivo ekonomično gestikulacijo je trdno in zanesljivo vodil izvedbe, iz orkestra pa je z izjemno natančnostjo izvalil najbolj prefinjene barvne in dinamične odtenke ter s tem izpostavil virtuoznost in muzikalnost vsakega posameznega glasbenika na odru.

TOMAŽ GRŽETA

● ● ● ODER

Spektakel za najširše občinstvo

MINKUS/PETIPA: **Don Kihot**. Dirigent Simon Krečič, koreograf Irek Mukhamedov. SNG Opera in balet Ljubljana. 9. 4. 2014, 150 min.

Spomin na balet *Don Kihot* je svež; pred dvema sezonama so ga namreč premierno uprizorili v mariborskem operno-baletnem gledališču. Tako mariborska kot tudi ljubljanska predstava sta ustvarjeni po izvirni koreografiji Mariusa Petipaja, ki jo je pozneje preoblikoval Aleksander Gorski. Četudi obe sledita osnovni epizodni zgodbi iz Cervantesovega romana, ki v ospredje postavlja romanco med mladima Kitri in Basilom, pa se med seboj precej razlikujeta; mariborska je sodobna, učinkovito skrajšana različica, prežeta s sofisticiranim humorjem, ljubljanska pa je scensko in kostumsko razkošna v izvirni dolžini koreografije ter začinjena z burleskno obarvanimi vložki. Ne moremo pa zaobiti dejstva, da v tehničnem pogledu celotni mariborski baletni ansambel močno prednjači pred ljubljanskim. Splošen vtis, ki ga dobimo ob ogledu obeh predstav, pa je, da mariborska sledi duhu današnjega časa, ljubljanska pa oživlja podobo klasičnega baleta 19. stoletja.

Irek Mukhamedov je ohranil (za današnjega gledalca predolgo) koreografijo v treh dejanjih in jo prilagodil zmognostim plesalcev. Ker kot umetniški vodja ljubljanskega Baleta dobro pozna svoj ansambel, mu je uspelo iz vsakega plesalca izvabiti najboljše in tako ustvariti sicer tehnično manj zahtevno (z izjemo solističnih delov Kitri in Basila), a učinkovito koreografijo. Premierska izbira Ane Klačnja za vlogo Kitri je dobra. Dolgoletna solistka ljubljanskega Baleta ohranja radoživost, s katero nas je očarala že v Vamosevi koreografiji *Romeo in Julija*. Balerino odlikuje dobro ravnotežje, v vlogo Kitri pa je vložila tudi vso svojo energijo in vztrajala v tehnični dovršenosti do konca predstave (kljub izčrpanosti, ki jo je s svojo rutiniranostjo prikrila). V *pas de deuxih* se je dobro ujela s partnerjem, slokim Kentom Jamamotom, ki se je predstavil kot dober partner in plesalec z visokimi skoki, ki mimogrede zavrti več zaporednih *pirouettes* (te bo moral začet trvati tudi v levo, saj se to pač pričakuje od vrhunskih plesalcev), do visoke tehnične in igralske odličnosti pa ga čaka še trdo delo. V vlogi Espada karizmatični Lukas Jerkander tehnično ni navdušil, za odtenek pa je bila v tem pogledu boljša njegova soplesalka Hye Min Kim v vlogi Mercedes. Nina Noč in Mariša Nač kot Kitrijini prijateljci nista bili natančni v izvedbi, kar je bilo še posebej izrazito v duetih. Don Kihot (Tomaž Horvat) in Sančo Pansa (Gregor Guštin) sta v predstavo umeščena kot stranski figuri, ki se pojavljata v burlesknih situacijah (žal zaradi pretiravanja v igri nista dosegala učinka komičnosti). Mukhamedov je v predstavo vključil tudi učence ljubljanskega baletnega konservatorija in jim tako omogočil dragoceno izkušnjo.

Dirigent Simon Krečič, sicer umetniški direktor Opere v SNG Maribor, je večje vodil orkester v pričakovano hitrem tempu, ki pa so mu baletni plesalci težko sledili. Scenografija Andreja Stražišarja v svoji razkošnosti in barvitosti meji na kič, kostumi Lea Kulaša pa upodabljajo sijaj klasičnega baleta. Jasmin Šehić je svetlobo oblikoval z namenom poudarjanja scene in kostumov. Na kratko bi lahko rekli, da smo v Ljubljani dobili všečen balet *Don Kihot*, ki je namenjen vsem generacijam. **TINA ŠROT**

MCenzije

LAHKODA MOŽ BESEDA, ZVOK AN SICH, TA JESIH

FOTO JOŽE SUHADOLNIK

Poezije nisem bral sto let. No, pretiravam: bral sem Jesihove *Sonete* ob izidu (1989), pa od taistega *Sonete druge* (1993), vmes sem nanj malo pozabil, nakar spet nazadnje še *Tako rekoč* (2007) in pravkar še *Lahkoda* (2013). A v vsakem primeru lahko rečem, da od pesnikov že pol življenja berem samo Jesiha.

MARKO CRNKOVIČ

Zdolžnim spoštovanjem do vseh drugih pesnikov, ki grejo mimo mene – kar je v enaki meri moj problem in njihov –, moram priznati, da je Milan Jesih edini, za katerega se bom slej ko prej pobrigal, da ga novega zares preberem. Nikoli se nisem branil poezije, če sem kdaj nanjo naletel – nisem pa je iskal, saj je nisem pogrešal ali si je želel. Nekoč davno sem si jo, ko sem še bil drug človek, mlad, potem pa se mi je zazdela za mojo dušo nepotrebna in brezvezna. Če sem kdaj slučajno bral kaj poezije, si je v glavnem niti nisem zapomnil, šla je mimo mene.

Milan Jesih pa je edini sodobni slovenski pesnik, ki sem ga vse do dandanašnjih dni spremljal načrtno in skoraj redno in ki je v moji glavi pustil tudi sledove. On in Šalamun – ki pa ga ne obnavljam in ne spremljam več, temveč ga samo negujem v svojem privatnem literarnozgodovinskem kabinetu.

Pravično bi bilo priznati, da poezije ne berem več, in razložiti, zakaj ne. A tudi to ne bi bilo najbolj točno in iskreno: četudi knjige pesmi jemljem v roke le izjemoma, mi v mislih vendarle pogosto pozvonijo verzi, ki sem jih bral že kdo ve kdaj in si jih kdo ve zakaj zapomnil; iz tega tudi sklepam, da poezijo vendarle še rabim, a sem na hitro zadovoljen s tisto, ki jo že imam.

Poezija je – blasfemično rečeno, a spoštljivo – kot popkultura, običajno glasba ali filmi, ki si jih marsikdaj zapomnimo ne le zato, ker so nam všeč, temveč zato, ker v nas vzbujajo spomine na okoliščine, v katerih smo jih brali, gledali, poslušali. Medli so ti spomini, slike obledele. Ponavadi sploh ne vemo, kaj se je v tistem trenutku dogajalo, vendar nekako podzavestno vemo, da je vredno blagega spominskega napora, ker je to del nas, našega najbolj osebnega, retrospektivnega jaza, tega enobarvno pisanega balončka, ki ga je v nadaljevanju zgodbe prešpikal kaktus časa, da ne rečem življenja, napihnjenega s par besedami in rimami in *enjambementi*, s podobami, gibljivimi in mirujočimi, z nekaj toni in kitarškimi rifi in poceni šalami, intelektualnimi prdci ali nečim podobnim. Tako na primer rad trdim, da sem fan Williama Carlosa Williamsa, čeprav ga nisem bral, ker iz drobcev sklepam, da je bil genij: nekoč mi je prijatelj recitiral *This is Just to Say* – o tistih »slastnih«, »tako sladkih«, »tako mrzlih« slivah v hladilniku, »ki si jih najbrž šparala za zajtrk« –, ki sem si jo za vekomaj zapomnil; tudi po zaslugi Steva Reicha in njegove kompozicije za glasove in orkester *The Desert Music* – kar je v resnici naslov Williamsove zbirke *The Desert Music and Other Poems* –, kjer so ti verzi, ki sem jih nekoč že izdatno citiral in morda celo inkorporiral v svoj paraliterarni esej *Modrovanje o postmodernizmu in metaromantiki v 26 slikah* (*Problemi Literatura*, 1986): »Well, shall we think or listen? Is there a sound addressed not wholly to the ear?«

Drži še posebej pri Jesihu: ker gre pesniška beseda v uho scela, nepotvorjena in sama zase, zvok *an sich*, je za njeno razumevanje veliko bolje, če ji samo prisluhnemo, kot pa da o njej razmišljamo. To je moje temeljno interpretacijsko pravilo – pa naj se lotevam pesmic ali jezika – pesniškega ali svojega.

Poezija so podobe, ki jih radi slišimo, ker smo nekoč tam že bili. Ni nam vse jasno, ne vemo objektivno skoraj nič, vendar pa čutimo, da je to dobro in da pomirja.

Citiram:

»Jaz vem, kje v vasi kupim dobro vino, / vem žensko, ki mi v lectni hiši / neizgovorjeno slednjo željo usliši, / in vem glasove vaških petelinov; // vem čas, ko v dan bledí se lunin krajec, / vem čas, ko v krvi sončni gong zahaja; / vem čas, ko pada droben, lahen sneg, / vem čas neusmiljenih pripek, // vem zvon, ki ukazuje fari, / in vem nebo nad njim, ki gospodari / potoku in ribam, času in ljudem. / A kje je vas, tega ne vem.«

Zveni precej absurdno, vendar je dejstvo: že dolgo se nisem ob kakšni knjigi tako zabaval – poudarjam: zabaval! – kot teh nekaj dni ob Jesihovi zbirki *Lahkoda*. In če rečem, da sem se zabaval – in užival –, imam s tem v mislih ves diapazon zabave in užitkov od robotih, kosmatih, pritlehnih, huronsko hilaričnih pogruntavščin o prdečih damah in fukaželjnih fašistkah pa do klasično lirske-miniepskih intelektualizmov iz območja vzvišenega in eteričnega erudizma poezije kot vsebine, literarne vede, znanosti, verzifikacije, naracije, podobarstva; filozofije, eksistence, minevanja, mišljenja, videnja, poslušanja, jezika in kontrole nad jezikom.

Takole bom rekel: sem Jesihov velik, velikanski fan. Dobre volje sem, kadar ga berem, in srečen, da ga imamo. (Uporabil sem množino, ker ga rad šeram.) Predvsem pa me je Jesih jezikovno osvobodil.

Da je v slovenščini vse možno, če si upaš, in da je slovenščina lahko orodje za največje mojstre, če jih le najdeš, sta me naučila dva človeka: Prešeren in Jesih – prvi kot ata sodobne materinščine, slednji pa kot točaj za šankom današnjega *zeitgeista*.

Poezijo smo navajeni ceniti kot total, totaliteto, ne po malenkostih. Jaz pa bi se lahko navdušil nad *Lahkoda* že samo zaradi tega, kar v plitvi popkulturi imenujemo *soundbites*. Padam na take male bravuroznosti kot »polpopito pivo«, »polluna«, »prapolenta« ali rima »čez pa«/»vespa«? – če niti ne omenjam starejših in ponarodelih »ves bolan, bled in bohinj« in »nad skaručno je oblačno« ekshibicij. Pisanje zahteva vrhunsko inženirsko znanje. Najprej seveda moraš vedeti, kaj hočeš-nočeš pravzaprav povedati, od tod naprej pa je vse skupaj le še stvar mučne in minuciozne kombinatorike in konstruiranja. Jezik je kot lego kocke: pač tak sistem, ki telebanom in veščakom nudi načeloma enake možnosti, vendar si bodo le najbolj *advanced* eksperti znali izmisliti pravila zase in se poživžgali na predvidljivo sestavljenost prefabrikatov.

Resno trdim in razkrivam, da v stilu sledim Jesihu. Od nekdanj sem posvečal veliko pozornosti stavčnemu ritmu, a šele on me je naučil, da se nima smisla kot pijanec plota držati pravega, nikar že skandirajočega metra. Pravilen metrum včasih vžge, a še bolj vedno vžgejo nakopičeni poudarki – kot če bi utopično pričakovali plesni ritem, ko kroglja podre keglje. Isto velja za rime: že mogoče, vendar je asonanca včasih boljša. Po drugi strani, zlasti v prozi, kar novinarsko pisanje *faute de mieux* pač je, se poslužuj aliteracije, »apt aliteration's artful aid«. Ne nazadnje pa se lahko zaneseš na ognjemet, če jukstaponiraš

na videz najbolj divergentne besede: dokler jih ne daš skupaj, si ne moreš misliti, kako lepo pašejo skupaj in kak nov pomen lahko dobijo.

Misli padajo v besede, toda potem se besede zaletavajo in se same spomnijo kaj novega. Saj vemo: »*Words are flowing out like endless rain into a paper cup / They slither wildly as they slip away across the universe.*«

Jesih je mojster za eklekticizem, pol svojega uspeha dolguje ravno temu. To neizmerno občudujem. Mešanica literarne konjenice in pehote ga dela nepremagljivega, mešano šarmantnega, obenem pop in klasičnega, tako na nivoju jezika, stila, verzifikacije, miselnosti, filozofije in življenjskosti.

Zdaj sem izkoristil priložnost in si prebral še Jesihove *Zbrane zbirke*. Fascinanten opus! Koliko verzov, kakšen špeh od knjige! V študentskih letih se spominjam, da sem brskal po *Uranu*, *Kobaltu* in *Volframu* in *Ustih* – a kakšno odkritje je bil mladi, modernistični Jesih po vseh teh letih! Zdaj vidim, kako lepo je zaokrožil v zrelost, in še tem bolj cenim tako stare kakor nove pesmi. Na prvi pogled se zdi kontradiktorno, da se je pesnik, ki je bil v sedemdesetih letih bolj Šalamun od Šalamuna – če že ne za takega veljal –, le da še bolj ekstremen jezikovni ekshibicionist in akrobat, obrnil za 180 stopinj in napisal nekaj zbirk, ki bi gladko pasale v apokrifno antologijo *Pesmi petih*. Kot da bi res imel Gigantov rok stotero, je Jesih lastnoročno in širokopotezno končal *querelle des anciens et des modernes* na Slovenskem. Jesih je pesnik literarne sprave med tradicionalisti in modernisti, združitelj nasprotij, ki jih je idiosinkratično prevzel na svoja pleča in postal v isti sapi Kocbek in Vipotnik, Šalamun in Menart, Zajc in Zlobec, Minatti in Strniša, Kovič in Svetina, Pavček in Svetlana, Fritz in Grafenauer. Jesih je naš T. S. Eliot in W. H. Auden in W. C. Williams in e. e. Cummings v eni osebi. Takih figur nikoli nismo imeli ali pa smo se delali, da jih ne slišimo – če se niso ravno ukvarjali s popevkarstvom. Danes je Jesih ljudski pesnik, pesnik za vse: kralj pesniškega popa za najvišje in najnižje okuse – če le še znamo brati in če se nam sploh še dá.

»Vas zanima? Tu boljši šele sploh začel bi pesem.« ■

MILAN JESIH

LahkodaŠTUDENTSKA ZALOŽBA (ZBIRKA BELETRINA),
LJUBLJANA 2013, 121 STR., 19 €

MILAN JESIH

Zbrane zbirkeŠTUDENTSKA ZALOŽBA (ZBIRKA BELETRINA),
LJUBLJANA 2012, 828 STR., 49 €

pogledi

naslednja številka izide
14. maja 2014NAROČILA
IN DODATNE
INFORMACIJE:080 11 99, 01 47 37 600,
www.pogledi.si ali narocnine@delo.si

Letos praznujemo 450-letnico rojstva Williama Shakespeara. Natančen datum njegovega rojstva ni znan, vemo le, da je bil krščen 26. aprila, 52 let pozneje pa je 23. aprila umrl – zato se je kot jubilejni dan uveljavil 23. april, ki je zaradi bližine krsta tudi kar verjeten dejanski rojstni dan.

Ta portret velja za predvidoma edinega, ki naj bi nastal za časa Shakespearovega življenja. Najverjetneje ga je naslikal John Taylor v letih med 1600 in 1610, vseeno pa se ga je oprijelo ime »Chandosov Shakespeære«, po vojvodi Chandosu, ki je portret prodal grofu Ellesmeru, ta pa ga je leta 1856 podaril novoustanovljeni National Portrait Gallery, v katere kolekciji je vpisan pod zaporedno številko 1.